



Crna Gora
Regulatorna agencija za energetiku

**Izvještaj o stanju energetskeg sektora
Crne Gore u 2017. godini**

Podgorica, jul 2018. godine

SADRŽAJ

UVODNA RIJEČ	11
UVOD	15
1. ENERGETSKI RESURSI I KAPACITETI	19
1.1. ENERGETSKI RESURSI	19
1.1.1. Hidropotencijal.....	19
1.1.2. Ugalj.....	19
1.1.3. Obnovljivi izvori energije.....	22
1.1.3.1. Izgradnja malih hidroelektrana	22
1.1.3.2. Izgradnja solarnih elektrana	23
1.1.3.3. Izgradnja vjetroelektrana	23
1.1.3.4. Biomasa	23
1.2. ELEKTROENERGETSKI SISTEM CRNE GORE.....	24
1.2.1. Proizvodni kapaciteti.....	24
1.2.2. Prenosni i distributivni kapaciteti.....	29
1.3. SEKTOR NAFTE I GASA	34
1.3.1. Sektor nafte.....	34
1.3.1.1. Skladišni kapaciteti	34
1.3.1.2. Transportni kapaciteti	34
1.3.1.3. Prodajni kapaciteti.....	35
1.3.1.4. Formiranje strateških rezervi nafte i/ili naftnih derivata	35
1.3.2. Sektor gasa	36
2. NALAZI IZ PRAĆENJA RADA I KONTROLE ENERGETSKIH SUBJEKATA	41
2.1. NADZOR NAD RADOM ENERGETSKIH SUBJEKATA	41
2.2. NALAZI IZ NADZORA KOJI SE ODOSE NA ELEKTROENERGETSKI SEKTOR	42
2.2.1. Ugovorni odnosi između energetske subjekata	42
2.2.2. Razgraničenje imovine između CGES, CEDIS i EPCG.....	43
2.2.3. Kvalitet isporuke i snabdijevanja električnom energijom	43
2.2.4. Gubici	44
2.3. POJEDINAČNI NALAZI IZ NADZORA ELEKTROENERGETSKIH SUBJEKATA	47
2.3.1. Elektroprivreda Crne Gore AD Nikšić	47
2.3.2. Crnogorski elektroprenosni sistem AD Podgorica.....	48
2.3.3. Crnogorski elektrodistributivni sistem DOO Podgorica.....	49
2.3.4. Crnogorski operator tržišta električne energije	53
2.4. SUBJEKTI U OBLASTI NAFTE I GASA	53
3. INVESTICIJE U ENERGETSKOM SEKTORU	59
3.1. ELEKTROPRIVREDA CRNE GORE AD NIKŠIĆ	59
3.2. CRNOGORSKI ELEKTROPRENOSNI SISTEM AD PODGORICA	60
3.3. CRNOGORSKI ELEKTRODISTRIBUTIVNI SISTEM	63
4. FINANSIJSKO POSLOVANJE ENERGETSKIH SUBJEKATA	71
4.1. POSLOVANJE ELEKTROPRIVREDE CRNE GORE AD NIKŠIĆ.....	71
4.2. POSLOVANJE CRNOGORSKOG ELEKTROPRENOSNOG SISTEMA AD PODGORICA.....	71
4.3. POSLOVANJE CRNOGORSKOG ELEKTRODISTRIBUTIVNOG SISTEMA DOO PODGORICA	73
4.4. POSLOVANJE CRNOGORSKOG OPERATORA TRŽIŠTA ELEKTRIČNE ENERGIJE DOO PODGORICA	73
4.5. POSLOVANJE MONTENEGRO BONUS DOO CETINJE	74
4.6. POSLOVANJE JUGOPETROLA AD PODGORICA	75
4.7. POSLOVANJE RUDNIKA UGLJA AD PLJEVLJA	76

4.8. FINANSIJSKO POSLOVANJE SUBJEKATA IZ OBLASTI NAFTE I GASA.....	76
5. STANJE I AKTIVNOSTI NA TRŽIŠTU ELEKTRIČNE ENERGIJE.....	81
5.1. TRŽIŠTE ELEKTRIČNE ENERGIJE	81
5.2. VELEPRODAJNO TRŽIŠTE ELEKTRIČNE ENERGIJE	82
5.2.1. Energetski bilans	82
5.2.2. Pokazatelji koncentracije tržišta električne energije	82
5.2.3. Izdate licence.....	83
5.2.4. SEE CAO.....	84
5.3. MALOPRODAJNO TRŽIŠTE ELEKTRIČNE ENERGIJE	84
5.3.1. Potrošnja električne energije u 2017. godini	84
5.3.2. Obim prodaje električne energije, fakturisana realizacija i ostvarene prodajne cijene električne energije kod krajnjih kupaca za period 2007-2017. godina.....	86
5.3.3. Cijena električne energije u Crnoj Gori u poređenju sa cijenama evropskih zemalja u 2017. godini	90
5.3.4. Zaštita potrošača	92
5.3.5. Tržišno snabdijevanje električnom energijom i javna usluga snabdijevanja	94
5.3.6. Sistem garancija porijekla električne energije	94
5.3.7. Podsticanje proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora energije i kogeneracije.....	95
5.3.8. Energetska efikasnost u sektoru električne energije	99
5.3.9. Organizovano tržište električne energije – Berza	100
6. AKTIVNOSTI AGENCIJE U PRIMJENI ZAKONA O ENERGETICI	103
6.1. NORMATIVNA AKTIVNOST	103
6.2. PROGRAM MJERA ZA PRIMJENU NEDISKRIMINATORNIH USLOVA ZA PRISTUP DISTRIBUTIVNOM SISTEMU ELEKTRIČNE ENERGIJE	103
6.3. IZMJENE ZAKONA	104
7. SARADNJA AGENCIJE SA DRŽAVNIM ORGANIMA, REGULATORNIM TIJELIMA IZ OKRUŽENJA I MEĐUNARODNIM INSTITUCIJAMA	107
7.1. MEĐUNARODNA SARADNJA	107
7.2. PRIJEM RAE U AGENCIJU ZA SARADNJU ENERGETSKIH REGULATORA (ACER)	107
7.3. ENERGETSKA ZAJEDNICA.....	107
7.4. UČEŠĆE U OSTALIM ASOCIJACIJAMA.....	108
7.5. SARADNJA I PODRŠKA OD STRANE MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA.....	108
7.6. EVROPSKE INTEGRACIJE	109



Crna Gora
Regulatorna agencija za energetiku

POPIS TABELA

Tabela 1. Teoretski i tehnički hidropotencijal u Crnoj Gori	19
Tabela 2: Stanje rezervi uglja u Pljevaljskom području, na dan 31.12.2017. godine	20
Tabela 3. Stanje rezervi uglja u jami Petnjik u Beranskom području, na dan 31.12.2017. godine	22
Tabela 4. Proizvodni kapaciteti u Crnoj Gori	25
Tabela 5. Ostvarena proizvodnja elektrana u periodu 2007 - 2017. godina	27
Tabela 6. Dužine distributivnih vodova po naponskim nivoima i tehnologiji na 31.12.2017. godine	32
Tabela 7. Pregled energetske subjekata koji posjeduju više od četiri transportna sredstva	34
Tabela 8. Pregled energetske subjekata koji posjeduju više od četiri benzinske stanice	35
Tabela 9. Pregled broja benzinskih stanica po gradovima	35
Tabela 10. Gubici u prenosnom i distributivnom sistemu u periodu 2007 - 2017. godina	46
Tabela 11. Podaci o podnijetim prigovorima snabdjevaču u 2017. godini	47
Tabela 12. Pregled realizacije investicija u 2017. godini	59
Tabela 13. Realizacija investicija CGES u 2017. godini	62
Tabela 14. Pregled realizacije investicija odobrenih planom za 2017. godinu i investicija planiranih za period 2013 – 2016. godina, realizovanih u 2017. godini	64
Tabela 15. Licencirani elektroenergetski subjekti u 2017. godini	83
Tabela 16. Učesnici na tržištu električne energije u periodu 2012 - 2017. godina	83
Tabela 17. Potrošnja električne energije i broj kupaca tokom 2017. godine i poređenje sa prethodnom godinom	85
Tabela 18. Prodaja električne energije, fakturisana realizacija i ostvarene prodajne cijene električne energije distributivnih kupaca u periodu 2007 – 2017. godina	88
Tabela 19. Prodaja električne energije, fakturisana realizacija i ostvarene prodajne cijene električne energije domaćinstava u periodu 2007 – 2017. godina	89
Tabela 20. Izvod iz Registra garancija porijekla, sa podacima o imaočima garancija i postrojenjima	95
Tabela 21. Proizvođači koji imaju privremeni status povlašćenih proizvođača i njihovi proizvodni objekti	96
Tabela 22. Proizvođači koji imaju status povlašćenih proizvođača i njihovi proizvodni objekti	97
Tabela 23. Električna energija otkupljena od povlašćenih proizvođača u periodu 2014 – 2017. godina	98
Tabela 24. Sredstva utrošena za otkup električne energije od povlašćenih proizvođača (2014 – 2017. godina)	99

POPIS GRAFIKA

Grafik 1. Udio instalisanih proizvodnih objekata u ukupno instalisanom proizvodnom kapacitetu	26
Grafik 2. Proizvodnja električne energije u periodu 2007 – 2017. godina	28
Grafik 3. Udio proizvodnih objekata u ukupnoj proizvodnji električne energije tokom 2017. godine	29
Grafik 4. Udio kablova na NN i SN nivou	32
Grafik 5. Broj ispada u distributivnom sistemu električne energije tokom 2017. godine	50
Grafik 6. Trajanje ispada u distributivnom sistemu električne energije tokom 2017. godine	51
Grafik 7. Potrošnja električne energije u periodu 2007 - 2017. godina	86

POPIS SLIKA

Slika 1. Prenosni sistem električne energije na dan 31.12.2017. godine	30
Slika 2. Regioni CEDIS	31
Slika 3. Šema elektroenergetskog sistema Crne Gore	33
Slika 4. Tokovi električne energije u prenosnom i distributivnom sistemu u 2017. godini	46
Slika 5. Funkcionalna šema tržišta električne energije u Crnoj Gori	82
Slika 6. Prosječna cijena električne energije za domaćinstva u evropskim državama u 2017. godini	91
Slika 7. Prosječna cijena električne energije za domaćinstva u glavnim gradovima evropskih država u decembru 2017. godine	92

POPIS MAPA

Mapa 1. Pregledna karta ležišta uglja pljevaljskog područja sa objektima Rudnika i TE Pljevlja	21
---	----

Lista skraćenica

- ACER – Agencija za saradnju energetske regulatora (Agency for the Cooperation of Energy Regulators)
- AMM – Automatsko upravljanje brojlama (Automatic Meter Management)
- AMR – Automatsko očitavanje brojila (Automatic Meter Reading)
- CEDIS – Crnogorski elektrodistributivni sistem
- CGES – Crnogorski elektroprenosni sistem
- COTEE – Crnogorski operator tržišta električne energije
- EES – Elektroenergetski sistem
- EMS – Sistem upravljanja energijom (Energy Management System)
- ERP – Planiranje resursa preduzeća (Enterprise Resource Planning)
- EU – Evropska Unija
- Euro Area – Evropska monetarna unija
- FC – Funkcionalna cjelina
- FMIS – Informacioni sistem finansijskog upravljanja (Financial Management Information System)
- GFD – Glavna finansijska direkcija
- IPA – Instrument za prepristupnu pomoć (IPA – Instrument for Pre-Accession Assistance)
- ITC – Mehanizam za kompenzaciju troškova između operatora prenosnih sistema (Inter-TSO-Compensation)
- mHE – Mala hidroelektrana
- NDC – Nacionalni dispečerski centar
- NIF – Fond za podsticanje ulaganja u susjedstvu (Neighbourhood Investment Facility)
- ODS – Operator distributivnog sistema
- OPGW – Optički zemljovodni kabal (Optical Ground Wire)
- OPS – Operator prenosnog sistema
- PCI – Projekti od zajedničkog interesa za Evropsku uniju (Projects of Common Interest)
- PECE – Projekti od zajedničkog interesa za Energetsku zajednicu (Projects of Energy Community Interest)
- PMI – Projekti od zajedničkog interesa (Projects of Mutual Interest)
- RAE – Regulatorna agencija za energetiku
- RDP – Regulatorno dozvoljeni prihod
- SCADA – Sistem za mjerenje, praćenje i kontrolu energetskog sistema (Supervisory control and data acquisition)
- SEE CAO - Kancelarija za koordinisane aukcije jugoistočne Evrope
- TNG – Tečni naftni gas
- ZDS – Zatvoreni distributivni sistem

UVODNA RIJEČ

Regulatorna agencija za energetiku već 14. put dostavlja Skupštini Crne Gore Izveštaj o stanju energetskog sektora. Forma i sadržaj ovih izvještaja utvrđeni su Zakonom, pa su time manje više identični tokom svih ovih godina, što je često bilo predmet kritike. Ali, upravo iz te konstante, čini mi se proizilazi osnovna vrijednost ovih izvještaja, jer ako se izvrši pregled dostavljenih godišnjih izvještaja, mogu se jasno sagledati promjene u energetskom sektoru koje su obezbijeđene regulacijom započetom 2004. godine.

Zakonom o energetici iz 2003. godine, koji je prvi reformski po svojim rješenjima i ciljevima, a kojim je Agencija osnovana kao nezavisno regulatorno tijelo sa ključnim ovlaštenjima u odnosu na elektroenergetski sektor, započelo je transponovanje evropskog energetskog prava sa najvažnijim ciljem - razvoj zajedničkog evropskog tržišta električne energije i uključivanje tržišta zemalja Zapadnog Balkana u to tržište. Ratifikovanjem Sporazuma o formiranju Energetske zajednice zemalja Jugoistočne Evrope, izvršenim krajem 2006. godine, Crna Gora postaje ravnopravan učesnik evropskih energetskih procesa. Njegovim prihvatanjem Država se formalno obavezala na primjenu i implementaciju svih evropskih energetskih propisa, što je i sprovedeno kroz dva kasnija zakona o energetici iz 2010. i 2016. godine.

Značajna normativna aktivnost u implementaciji navedenih zakona i promjene koje su ostvarene kroz primjenu donijetih akata, utvrđivanje regulatornog prihoda energetskih subjekata od strane Agencije, stvaranje institucionalnih preduslova za razvoj tržišta električne energije, obezbjeđivanje investicionih podsticaja kao preduslova za jačanje i razvoj prenosnog i distributivnog sistema električne energije, priznavanje samo tehničkih gubitaka i propisivanje mehanizma njihovog određivanja, aktivnosti usmjerene na utvrđivanje minimalnih standarda kvaliteta isporuke i snabdijevanja električnom energijom, kao i uspostavljanje sistema za praćenje kvaliteta i normiranje odgovornosti subjekata zbog njegovog neostvarivanja, uvođenje sistema pametnih brojlara u distributivni sistem i pokrivenost Crne Gore sa 73,04%, samo su neke od aktivnosti koje daju novu sliku energetskog sektora Crne Gore.

Ovo je period u kojem se dešava tzv. *unbundling*, u kom su iz jedinstvenog vertikalno integrisanog subjekta Elektroprivrede Crne Gore AD Nikšić (EPCG), u kojoj su se obavljale sve energetske djelatnosti (proizvodnja, prenos, distribucija i snabdijevanje), izdvojene tržišne od regulisanih djelatnosti, čime je stvoren osnovni preduslov za razvoj tržišta električne energije. 2009. godine se izdvojila djelatnost prenosa, koja se obavlja u Crnogorskom elektroprenosnom sistemu AD Podgorica (CGES), 2011. godine osnovan je Crnogorski operator tržišta električne energije (COTEE) odgovoran za organizovanje i upravljanje tržištem električne energije u Crnoj Gori, a 2016. godine Elektroprivreda je osnovala posebno privredno društvo Crnogorski elektrodistributivni sistem DOO Podgorica (CEDIS), čime je obezbijeđeno pravno razdvajanje operatora distributivnog sistema od tržišnih djelatnosti proizvodnje i snabdijevanja, koji su ostali unutar EPCG. Time je napušten koncept administrativnog određivanja cijene električne energije, već njena cijena zavisi prevashodno od tržišta.

Za razvoj tržišta je bitno pomenuti i formiranje Berze električne energije u 2017. godini. Koliki će biti obim trgovanja na Berzi, da li samo u nacionalnim okvirima ili šire, koji vid trgovine će biti dominantan, da li će takva berza biti održiva i hoće li ostvariti funkciju ostaje da se sagleda u sljedećem izvještajnom periodu. Za očekivati je da se osnovna pitanja koja se tiču funkcionisanja Berze prethodno urede kroz izmjene Zakona energetici.

U cilju podsticanja kompanija na povećanje efikasnosti, prateći nova teorijska rješenja, kao i praksu najnaprednijih evropskih regulatora, metode regulacije cijena u Crnoj Gori evoluirale su od „Trošak plus“ (Cost plus) preko „Maksimalno dozvoljenih prihoda“ (Revenue cap) do metoda „Hibridne regulacije“ (koji kombinuje metode Maksimalno dozvoljenog prihoda i Maksimalno dozvoljenih cijena). Naime, teorija regulacije sugerise, a praksa je to i potvrdila, da je u ekonomskoj regulaciji prihoda i cijena, najcjelishodnije početi od „Trošak plus“ metoda, prema kojem regulator ulazi duboko u analizu opravdanosti svakog pojedinačnog troška kod regulisanih kompanija. Ovakav pristup, osim što se regulator detaljno upoznaje sa finansijskom strukturom kompanija, vremenom se pokazalo, ne daje nikakav impuls regulisanim kompanijama da povećaju svoju efikasnost, jer usled problema asimetričnosti informacija, regulator po definiciji iz godine u

godinu odobrava iste ili čak uvećane troškove. Takozvane podsticajne metodologije (Revenue cap i Price cap) dozvoljavaju regulisanim kompanijama da obezbijede sebi profit pod uslovom da ostvare veće smanjenje troškova. Time se ostvaruje korist i za potrošače i za regulisane kompanije. Ekonomska regulacija cijena električne energije u Crnoj Gori otpočela je 2007. godine, kada je jedinom energetskom subjektu Elektroprivredi Crne Gore odobren regulatorno dozvoljeni prihod za djelatnosti proizvodnje, prenosa, distribucije i snabdijevanja, primjenom metoda regulacije "trošak plus". Od 2012. godine, primijenjen je metod „maksimalno dozvoljenog prihoda“, a od 2016. godine u primjeni je "hibridni regulatorni metod".

Vjerujem da je ovo trenutak kada treba podvući crtu i konkretnim činjenicama i brojkama prikazati ono što je do sada učinjeno. U periodu od osnivanja do danas, djelovanje Agencije donijelo je niz pozitivnih promjena i pokazalo da je reforma ostvarila rezultat. Višegodišnja podinvestiranost, izostajanje kvalitetnog remonta, rekonstrukcije i modernizacije u svim segmentima elektroenergetskog sektora, loša investiciona i cjenovna politika, ogromni gubici u poslovanju, koji karakterišu zatečeno stanje na početku regulacije, zamijenjeni su visokim stepenom finansijske stabilnosti, poboljšanjem efikasnosti regulisanih subjekata i time obezbjeđivanjem visokog stepena sigurnosti snabdijevanja. Istovremeno, transparentnost u utvrđivanju cijena, propisivanje pravila kojih se subjekti moraju držati i svijest da samo njihovim poštovanjem, kontrolom sopstvenih troškova i postizanjem efikasnosti u radu mogu doći do profita, uspostavljena je i kontrola njihovog monopolskog ponašanja. U periodu od 2009. do 2018. godine izdvojio bih nekoliko znakovitih podataka koji jasno pokazuju veličinu promjena u sektoru:

- U prenosnu i distributivnu mrežu je investirano preko 180 miliona eura, što je praktično polovina njihove tržišne vrijednosti (najveći dio ovih investicija je realizovan kroz projekte podmorskog kabla i pametnih brojila).
- Sve regulisane kompanije u energetskom sektoru posluju u bitno stabilnijim finansijskim okolnostima ostvarujući respektabilne iznose profita.
- Početkom ovog perioda, tačnije 2012. godine, cijena energije koja je sastavni dio tarifa je predstavljala 60% berzanske cijene. Već 2017 godine, cijena energije koju su plaćali crnogorski potrošači je izjednačena sa cijenom na berzi.
- U tarife prema krajnjim potrošačima uključene su i naknade za proizvođače iz obnovljivih izvora.
- U ovom periodu izvršeno je potpuno usklađivanje sa zakonodavstvom EU, a Crna Gora je jedina zemlja protiv koje se od strane Energetske Zajednice ne vodi niti jedan spor od 2011. godine. Agencija je 2017. godine postala pridruženi član ACER, kao jedini energetski regulator koji je zavrijedio taj status, a da njegova matična država prethodno nije postala članica EU.
- Priznati gubici u distributivnoj mreži su smanjeni sa 21% na 8,43%.

Sva navedena poboljšanja u sistemu su ostvarena uz izuzetnu stabilnost cijena prema krajnjim potrošačima. **Cijena električne energije prema najbrojnijoj grupi potrošača, domaćinstvima sa dvotarifnim brojlilima je u 2009. godini je u stoti dio centa identična sa cijenom u 2018. godini i iznosi 8,23 €/kWh.** Tarife prema svim ostalim grupama potrošača su niže u 2018. godini u odnosu na 2009. godinu, od 5-50%.

Moje kolege u Agenciji skromnost u profesionalnim ambicijama ne smatraju vrlinom, zato neskromno mislim da se sličnim rezultatima može pohvaliti mali broj evropskih regulatora. Agencija je samo jedan segment energetskog sektora, zato su ostvareni rezultati proizvod svih u lancu, od Parlamenta, preko Vlade, Ministarstva ekonomije, licenciranih kompanija do najmanjeg potrošača, jer čitavi sistem postoji upravo radi njih.

Sekretarijat Energetske zajednice je svih ovih godina imao važnu ulogu u izgradnji zakonskog i regulatornog okvira u Crnoj Gori. Zato vjerujem da mu dugujemo posebnu zahvalnost za ostvarene rezultate. Svih ovih godina, u Sekretarijatu EZ smo imali pouzdanog partnera spremnog za razumijevanje, strpljenje i pomoć u edukaciji i ekspertskim analizama.

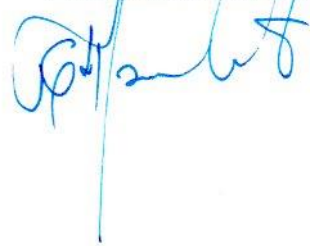
Otvaranje tržišta električne energije kao jedan od osnovnih ciljeva regulacije, simbolizuje se kroz čin dolaska novih snabdjevača na lokalno tržište. Sljedstveno tome, imajući u vidu postignute

rezultate, u narednom periodu treba očekivati veće interesovanje novih snabdjevača za crnogorsko tržište, ali pri tome treba na umu imati dvije bitne okolnosti. Prva je da je dosadašnja praksa pokazala da su novi snabdjevači uvijek vrlo oprezni, te da taj proces teče sporo i da se novi snabdjevači uvijek prvo okrenu velikim potrošačima, pa tek nakon što tako upoznaju novo tržište „izbliza“, odluče se da ponude svoje usluge malim potrošačima tj. domaćinstvima. Druga okolnost koja nam ne ide u prilog jeste činjenica da je crnogorsko tržište malo po broju potrošača, te da zbog ekonomije obima nije atraktivno za najpotentnije evropske snabdjevače.

U narednom srednjeročnom periodu očekujem valorizaciju dosadašnjih aktivnosti Agencije na polju uspostavljanja čvršćih standarda na polju kvaliteta snabdijevanja. Podizanje kvaliteta snabdijevanja je dugotrajan posao, ali je Agencija već prije nekoliko godina počela sa uspostavljanjem regulatornog okvira u ovoj oblasti, tako da je pred nama period kada treba očekivati konkretnije rezultate.

I na kraju, predmetni izvještaj je Izvještaj o stanju u energetskom sektoru Crne Gore. Agencija je samo jedan segment tog sistema koja između ostalog ima obavezu sačinjavanja godišnjeg izvještaja. Ako je stanje u sektoru dobro, ne treba hvaliti samo Agenciju i obratno. Kako god da izgledamo, ne treba kuniti ili hvaliti ogledalo. Zato se trudimo da ovu našu obavezu izrade Izvještaja uradimo prije svega objektivno, poštujući osnovne metodološke principe pisanja ovakve vrste dokumenta.

Branislav Prelević
Predsjednik Odbora



UVOD

Regulatorna agencija za energetiku (u daljem tekstu: RAE) je shodno Zakonu o energetici (u daljem tekstu: Zakon) obavezna da Skupštini Crne Gore podnese izvještaj o stanju energetskog sektora na usvajanje najkasnije 31. jula tekuće, za prethodnu godinu.

Sadržaj predmetnog izvještaja je usklađen sa Zakonom, kojim je propisano da izvještaj o stanju energetskog sektora Crne Gore naročito sadrži informacije o:

- 1) energetskim resursima i kapacitetima;
- 2) nalazima iz praćenja i kontrole energetskih subjekata;
- 3) investicijama u energetskom sektoru sa posebnim osvrtom na realizaciju investicija u prenosni sistem;
- 4) finansijskom poslovanju energetskih subjekata;
- 5) stanju i aktivnostima na tržištu električne energije i gasa;
- 6) mjerama koje je RAE preduzela iz svoje nadležnosti i ostvarenim rezultatima;
- 7) napretku u razvoju tržišta električne energije i tržišta gasa.

Zakonom je propisano da izvještaj svake druge godine treba da uključi i informacije o mjerama preduzetim u prethodne dvije godine u odnosu na izvršavanje obaveza u pružanju javnih usluga, uključujući zaštitu potrošača i zaštitu životne sredine i mogućih efekata tih mjera na konkurenciju na domaćem i međunarodnom energetskom tržištu, radi dostavljanja nadležnom organu Energetske zajednice.

Izvještaj se sastoji od sedam poglavlja.

Poglavlje 1 sadrži informacije o energetskim resursima i kapacitetima, u kojem su prikazani raspoloživi energetski resursi Crne Gore: vodni resursi i resursi uglja, kao i raspoloživi potencijali energije sunca, vjetra i biomase. Prikazani su takođe raspoloživi proizvodni, prenosni i distributivni elektroenergetski kapaciteti i stanje raspoloživih kapaciteta u sektoru nafte i gasa (skladišni, transportni i prodajni).

U Poglavlju 2 date su informacije o nalazima iz praćenja i kontrole energetskih subjekata. Nadzor nad radom energetskih subjekata vršen je s jedne strane neposrednim kontrolama, a s druge strane kroz redovan posao RAE vršenjem analiza mjesečnih, kvartalnih i godišnjih izvještaja i podataka koji su energetski subjekti dužni da dostavljaju, u skladu sa obavezama iz licenci, čiji su imaooci. Pored elektroenergetskog sektora, zakonska obaveza nadzora se sprovodi i u sektoru nafte i gasa, u kojem se primarno kontroliše primjena propisa kojima su uređena pitanja: kontrole kvaliteta naftnih proizvoda i gasa, održavanja mjernih uređaja i protivpožarnih aparata, zaštite životne sredine, kvalifikacija lica koja rukuju opasnim materijama i finansijskog poslovanja subjekata u pogledu ispunjavanja uslova utvrđenih licencom.

Investicije u energetskom sektoru Crne Gore su obrađene u Poglavlju 3 i odnose se na nivo realizovanih investicija CEDIS i CGES, u odnosu na investicione planove koji je odobrila RAE, kao i na nivo realizovanih investicija EPCG.

Rezultati finansijskog poslovanja najznačajnijih energetskih subjekata dati su u Poglavlju 4.

U Poglavlju 5 opisano je stanje na veleprodajnom i maloprodajnom tržištu električne energije u Crnoj Gori, izgledi za njegovu dalju integraciju, kao i osvrt na učesnike na tržištu.

Poglavlje 6 se odnosi na aktivnosti RAE u primjeni Zakona.

Pregled međunarodnih aktivnosti RAE je obuhvaćen Poglavljem 7.

1. ENERGETSKI RESURSI I KAPACITETI

1. ENERGETSKI RESURSI I KAPACITETI

1.1. Energetski resursi

Najznačajniji energetski resursi, koji su korišćeni u Crnoj Gori do 2017. godine, i u toj godini su snaga vodenih tokova i ugalj. U posljednje vrijeme značajne aktivnosti se odvijaju na istraživanju i korišćenju energetskih resursa obnovljivih izvora energije, a najviše energije sunca, vjetra i biomase, kao i istraživanju ugljovodonika u podmorju Crne Gore.

Iskorišćavanje energetskih resursa čini okosnicu ukupnog ekonomskog razvoja svake države. U tom cilju u toku je realizacija niza projekata, kako u dijelu iskorišćenja resursa obnovljivih izvora i resursa uglja, tako i aktivnosti na istraživanju rezervi nafte i gasa u priobalnom pojasu.

1.1.1. Hidropotencijal

Eksploatacioni hidropotencijal velikih i malih vodotoka nije valorizovan u zadovoljavajućem obimu u odnosu na ukupni teoretski, odnosno tehnički potencijal kojim raspolaže Crna Gora, koji su prikazani u Tabeli 1.

Tabela 1. Teoretski i tehnički hidropotencijal u Crnoj Gori

Teoretski potencijal	Tehnički potencijal
Glavni vodotoci: 9,8 TWh ¹⁾	Glavni vodotoci: 3,7 - 4,6 TWh ²⁾
Manji vodotoci: 0,8-1,0 TWh	Manji vodotoci: 0,4 TWh
Ukupno: 10,6 – 10,8 TWh	Ukupno: 4,1-5,0 TWh

¹⁾ Teoretski potencijal glavnih vodotoka pogodnih za izgradnju velikih hidroelektrana (uzimajući u obzir i prevođenje vode iz Tare u Moraču): Tara (2,255 TWh), Zeta (2,007 TWh), Morača (do Zete) (1,469 TWh), Lim (1,438 TWh), Piva (1,361 TWh), Čehotina (0,463 TWh), Mala Rijeka (0,452 TWh), Cijevna (0,283 TWh) i Ibar (0,118 TWh).

²⁾ Tehnički potencijal glavnih vodotoka bez prevođenja vode iz Tare u Moraču.

Evidentno je da Crna Gora raspolaže značajnim tehnički iskoristivim hidroenergetskim potencijalom rijeka: Zete, Pive, Tare, Morače, Lima, Komarnice, Čehotine i Ibra i njihovih pritoka. Do sada su valorizovani tokovi Zete i Pive i iskorišćeno je oko 1.800 GWh, odnosno nešto više od 39% tehničkog potencijala.

U cilju utvrđivanja hidroenergetskog potencijala na malim vodotocima, značajna hidrometrijska mjerenja su započeta u 2007. godini. Mjerenja su vršena za glavne pritoke većih rijeka i ispitan je potencijal 35 manjih vodotoka na 40 lokacija. Hidrometrijska mjerenja na najmanjim vodotocima su započeta 2010. godine, u cilju izgradnje malih hidroelektrana instalisane snage do 1 MW. U tu svrhu ugrađen je sistem automatskih hidrometrijskih stanica.¹

1.1.2. Ugalj

Nalazišta uglja, iz kojih se na teritoriji Crne Gore vrši eksploatacija, nalaze se u okolini Pljevalja i Berana.

Pljevaljski basen

Pljevaljsko područje obuhvata tri basena:

- Pljevaljski basen (ležišta: Potrlica, Kalušići, Grevo, Komini i Rabitlje) sa gravitirajućim malim basenima (ležišta: Otilovići, Glisnica, Bakrenjače i Mataruge)
- Ljuće-Šumanski basen (ležišta: Šumani I i Ljuće I i II)
- Basen Maoče

¹ Izvor podataka: *Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine*

Ukupne rezerve uglja u svim revirima na području Pljevalja, prema stanju na dan 31.12.2017. godine iznose 184.694.861 tona. Energetska vrijednost uglja u basenima u okolini Pljevalja varira od 5.572 kJ/kg u basenu Ljuće II do 13.663 kJ/kg u basenu Rabitlje, dok u maočkom basenu iznosi 12.504 kJ/kg.

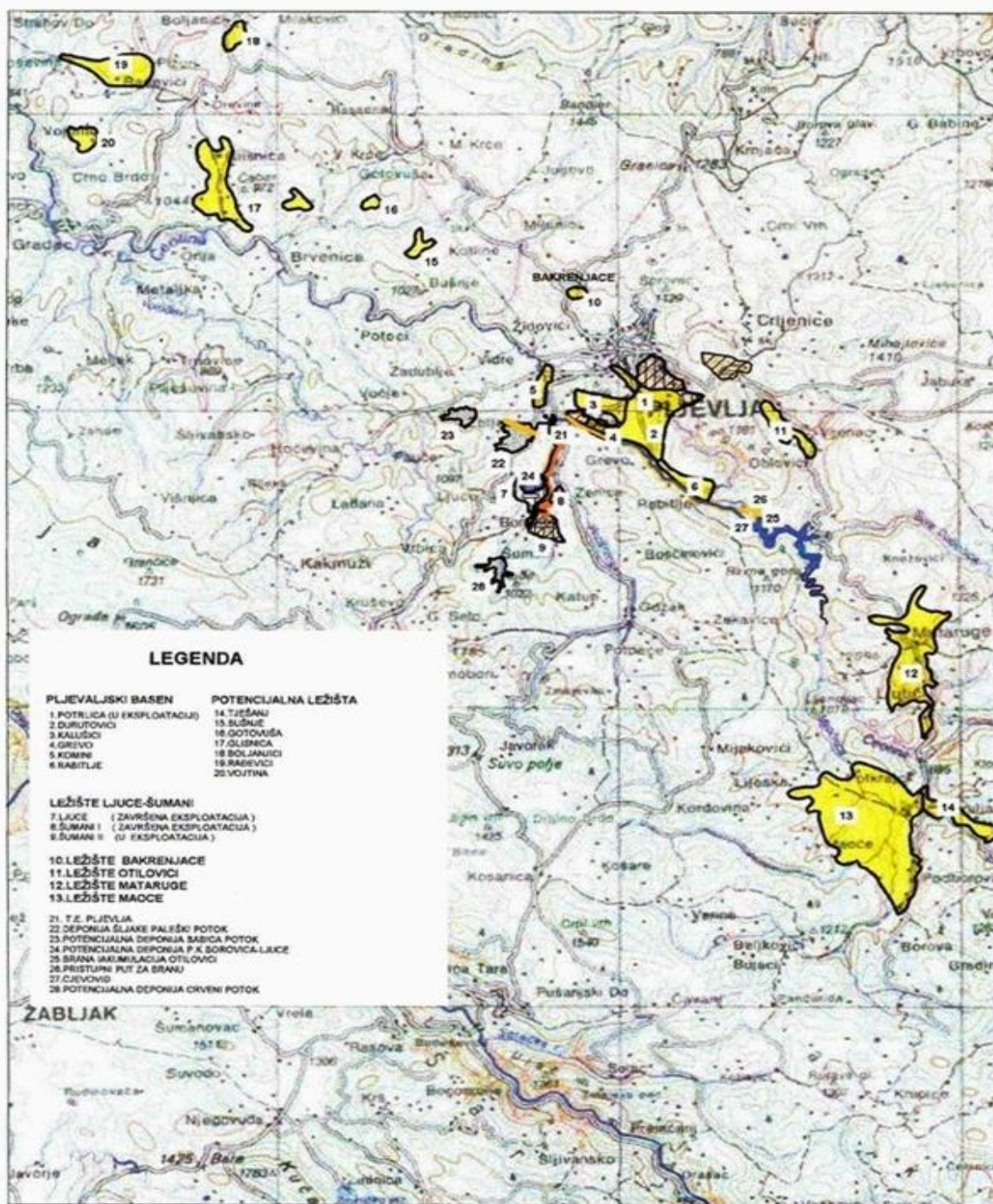
U skladu sa stepenom istraženosti rezervi uglja, ležišta se klasifikuju u sljedeće kategorije: A – dokazane rezerve uglja, B – istražene rezerve uglja i C1 – nedovoljno istražene rezerve uglja.

U Tabeli 2 dat je prikaz stanja rezervi i prosječne energetske vrijednosti uglja u Pljevaljskom basenu na dan 31.12.2017. godine.²

Tabela 2. Stanje rezervi uglja u Pljevaljskom području, na dan 31.12.2017. godine

R.b.	Basen/ ležište	Kategorija	Rezerve [t]	Ovjera rezervi	Učešće A+B [%]	Otkrivka [m ³]	DTE [kJ/kg]	Sred. koefic. otkr. [m ³ /t]
KONCESIJE								
1.	Pljevaljski basen							
	Potrlica	A+B+C1	32.810.286	bilansne	99,71	139.852.388	10.697	4,26
	Kalušići	A+B+C1	15.047.143	bilansne	97,32	46.627.374	7.957	3,10
	Grevo	C1	2.281.807	bilansne	0	11.722.118	12.442	5,14
	Komini	C1	3.016.566	bilansne	0	5.692.624	11.515	1,89
	Rabitlje	C1	5.358.361	bilansne	0	36.014.256	13.663	6,72
	UKUPNO		58.514.163			239.908.760		4,10
2.	Ljuće-Šumanski basen							
	Šumani I	A+B+C1	200.000	bilansne	60	230.000	7.684	1,15
	Ljuće II	B+C1	1.056.085	bilansne	61,21	500.000	5.572	0,47
	Ljuće I	A+B	269.957	bilansne	100	793.889	8.600	3,09
	UKUPNO		1.526.042			1.523.889	7.979	1,19
3.	Glisnica	B	1.701.343	bilansne	100	4.232.019	9.384	2,49
	UKUPNO KONCESIJE		61.741.548			245.664.668		3,84
4.	Otilovići	B+C1	3.421.000	bilansne	99,50	11.887.300	10.510	3,47
5.	Bakrenjače	A+B+C1	1.332.313	bilansne	73,64	1.151.000	10.296	0,86
	UKUPNO BILANSNE		66.494.861			258.702.968		2,74
6.	Mataruge	C1	8.300.000	procijenjene		15.000.000	8.000	2
	UKUPNO PROCIJENJENE		8.300.000			15.000.000	8.000	2
	UKUPNO SVA LEŽIŠTA		74.794.861			273.702.968		3,66
7.	Maoče	B+C1	109.900.000	bilansne	82,98	497.500.000	12.504	4,53

² Izvor podataka: Rudnik uglja Pljevlja

Mapa 1: Pregledna karta ležišta uglja pljevaljskog područja sa objektima Rudnika i TE Pljevlja

Beranski basen

Beranski basen je nedovoljno istražen, i procjena je da geološke rezerve mrkog uglja iznose oko 158 mil. tona, ali eksploatacione rezerve, procijenjene studijom IMC koja se bavila istraživanjem energetskih resursa tokom 2008. godine, iznose maksimalno 17,8 mil. tona.³

U cilju ponovnog aktiviranja proizvodnje u ovom rudniku, tokom 2016. godine je potpisan Ugovor o prenosu Ugovora o produženju prava na eksploataciju i istraživanje mrkog uglja na ležištu Petnjik, zaključen između Ministarstva ekonomije kao koncedenta, DOO Rudnici mrkog uglja Podgorica, kao ustupioca koncesije, i DOO Rudnici Berane, kao prijemnika koncesije. U proteklom periodu sprovedene su aktivnosti na revitalizaciji rudnika mrkog uglja i osposobljavanju proizvodnje, čiji proizvodni sistem čine jama Petnjik i separacija uglja Budimlja, u industrijskoj zoni Rudeš Berane,

³ Izvor podataka: *Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine*

što je rezultiralo prosječnom proizvodnjom od oko 72.000 tona godišnje, sa tendencijom daljeg rasta.

U Tabeli 3 dat je prikaz stanja rezervi uglja u jami Petnjik u Beranskom području na dan 31.12.2017. godine.

Tabela 3. Stanje rezervi uglja u jami Petnjik u Beranskom području, na dan 31.12.2017. godine

Kategorija	Ukupne rezerve prema Elaboratu o rezervama iz ugovora o koncesiji [t]			Eksploatacioni gubici [%]	Eksploatacione rezerve [t]
	Bilansne	Vanbilansne	Ukupno		
A	/	/	/	/	/
B	5.972.165	1.742.137	7.714.302	30	4.180.515
C1	15.640.132	11.751.914	27.392.046	20	12.512.105
UKUPNO	21.612.296	13.494.051	35.106.347	/	16.692.620

1.1.3. Obnovljivi izvori energije

Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i Energetska politika Crne Gore do 2030. godine prepoznaju razvoj obnovljivih izvora energije kao jedan od glavnih prioriteta energetskog razvoja Crne Gore. Pored toga, Crna Gora kao zemlja kandidat za pristupanje EU, kao i Ugovorna strana Energetske zajednice, ima obavezu implementacije *acquis communautaire* EU iz područja energetike. Između ostalog, Crna Gora je kroz Zakon o energetici implementirala Direktivu 2009/28/EK o promociji korišćenja energije iz obnovljivih izvora u dijelu koji se odnosi na električnu energiju i energiju za grijanje i/ili hlađenje.

1.1.3.1. Izgradnja malih hidroelektrana

Izgradnja objekata mHE, kao proizvodnih objekata čija je instalisana snaga manja od 10 MW, odobrava se kroz tenderski postupak koji se sprovodi shodno Zakonu o koncesijama. Pojednostavljena procedura autorizacije izgradnje energetskih objekata male instalisane snage do 1 MW, utvrđena je Zakonom, u vidu postupka za izdavanje energetske dozvole. Na osnovu energetske dozvole zaključuje se ugovor o koncesiji za izgradnju mHE bez sprovođenja postupka javnog nadmetanja.

Na osnovu sprovedenih šest tenderskih postupaka, trenutno se prati realizacija 18 ugovora o koncesiji kojima je predviđena izgradnja 37 mHE na teritoriji Crne Gore. Ukupna instalisana snaga mHE čija je izgradnja predviđena ovim ugovorima iznosi oko 84 MW, a planirana godišnja proizvodnja oko 266 GWh. Shodno sprovedenim aktivnostima pojedinih koncesionara, od pomenutih 37 mHE, završena je izgradnja devet mHE koje su dobile upotrebne dozvole. Instalirana snaga devet mHE koje su dobile upotrebnu dozvolu iznosi 20,81 MW, dok je bilansom planirana godišnja proizvodnja za 2018. godinu u iznosu od 56,5 GWh.

Shodno odredbama Zakona, na osnovu izdatih energetskih dozvola počev od 2010. godine, donijete su odluke o davanju koncesije na osnovu kojih je do sada zaključeno 16 ugovora o koncesiji za izgradnju mHE, a kojima je predviđena izgradnja 16 mHE. Ukupna instalirana snaga ovih mHE iznosi oko 11 MW, a planirana godišnja proizvodnja oko 43 GWh. Od navedenih 16 mHE, u 2017. godini tri mHE su dobile upotrebnu dozvolu, odnosno otpočele su proizvodnju električne energije, dok je jedna u probnom radu. Instalirana snaga tri mHE koje su dobile upotrebnu dozvolu iznosi 3 MW, a njihova bilansom planirana godišnja proizvodnja za 2018. godinu iznosi 8,25 GWh, dok je instalirana snaga mHE koja je probnom radu 0,795 MW, a planirana proizvodnja 3,46 GWh.

U skladu sa navedenim, do sada je završena izgradnja 12 mHE čija ukupna instalirana snaga iznosi 23,81 MW, a bilansom planirana godišnja proizvodnja za 2018. godinu iznosi 64,73 GWh.

Postupak izdavanja energetske dozvole u skladu sa Zakonom vrši se na osnovu godišnjeg plana kojeg donosi Vlada čime je omogućena kontrola izdavanja energetske dozvole.

Do sada je, usljed nepoštovanja obaveza predviđenih ugovorom o koncesiji u toku realizacije projekata, Vlada Crne Gore jednostrano raskinula tri ugovora o koncesiji.

1.1.3.2. Izgradnja solarnih elektrana

Solarne elektrane na krovnim konstrukcijama do 1 MW

Realizacija izgradnje solarnih elektrana instalisane snage do 1 MW je omogućena kroz izdavanje energetske dozvole. Od 24 podnijeta zahtjeva, donijeto je 17 rješenja o izdavanju energetske dozvole, od kojih su tri rješenja istekla. U skladu sa navedenim, trenutno se realizuje 14 energetskih dozvola za izgradnju solarnih elektrana instalisane snage do 1 MW, ukupne instalisane snage 5,4 MW i planirane godišnje proizvodnje oko 8,3 GWh.

Solarne elektrane na zemlji

U prethodnom periodu iskazana je velika zainteresovanost za izgradnju solarnih elektrana. Intenzivna komunikacija sa potencijalnim investitorima formalizovana je i kroz pismo namjera za realizaciju projekta izgradnje solarne elektrane u Opštini Ulcinj. Uvidom u izvode iz prostorno - planske dokumentacije ustanovljeno je da postoje preduslovi za dalji razvoj ovog projekta.

S tim u vezi, Vlada Crne Gore je početkom 2018. godine donijela Odluku o obrazovanju komisije za valorizaciju zemljišta u državnoj svojini na lokalitetu Briska gora, Opština Ulcinj.

Solarni katuni

Korišćenje solarne energije je u prethodnom periodu pozitivno uticalo na elektrifikaciju i najnepristupačnijih djelova Crne Gore u kojima nije razvijena elektroenergetska infrastruktura, kako zbog konfiguracije terena, male gustine naseljenosti, tako i zbog nepovoljnih vremenskih uslova. Ministarstvo ekonomije u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede i ruralnog razvoja sprovodi projekat "Solarni katuni" još od 2012. godine. U okviru istog, zaključno sa 2017. godinom je na objektima koji se nalaze u crnogorskim katunima i koji nijesu povezani na električnu mrežu instalirano 243 fotonaponska sistema za proizvodnju električne energije.⁴

1.1.3.3. Izgradnja vjetroelektrana

Na osnovu Zakona o državnoj imovini, zaključena su dva ugovora o zakupu zemljišta kojima je omogućena izgradnja dvije vjetroelektrane, na lokalitetu Krnovo, ukupne instalisane snage 72 MW (Nikšić, Šavnik i Plužine), i na lokalitetu Možura, ukupne instalisane snage 46 MW (Bar i Ulcinj).

Trenutno se na lokalitetu Možura sprovode aktivnosti na izgradnji predmetne VE, što potvrđuje činjenica da je dana 14.04.2018. godine na lokalitetu Možura postavljena prva vjetroturbina.

Izgradnja VE Krnovo je završena, pa je 30.08.2017. godine nadležno ministarstvo investitoru izdalo upotrebnu dozvolu. Nakon sticanja statusa povlašćenog proizvođača i dobijanja licence za proizvodnju električne energije, zaključen je Ugovor o otkupu električne energije od povlašćenog proizvođača sa COTEE.⁵

1.1.3.4. Biomasa

Potencijal biomase čini drvena biomasa, biomasa iz sektora poljoprivrede i biomasa iz otpada.

⁴ Izvor: Izveštaj o sprovođenju Akcionog plana energetske efikasnosti Crne Gore 2016-2018, za 2017. godinu

⁵ Izvor informacije: Ministarstvo ekonomije Vlade Crne Gore

Drvena biomasa se u Crnoj Gori isključivo koristi za potrebe ogrijeva. Prema Strategiji razvoja energetike potrošnja ogrijevnog drveta je iznosila 723.911 m³ ili 1.868 GWh. Procjenjuje se zadržavanje tog nivoa potrošnje do 2020. godine, nakon čega će se nešto smanjiti do 2030. godine. Predviđa se da će potrošnja ostalih oblika drvne biomase rasti do 330 GWh do 2030. godine.

Crna Gora nema proizvodnju poljoprivrednih usjeva u cilju dobijanja energije. Energetski potencijal biomase iz poljoprivrede se na osnovu Studije o bioenergiji u Evropi, može procijeniti na 667 GWh godišnje. Prema drugoj procjeni koja polazi od primjene parametara kojima raspolažu susjedne države na Crnu Goru, tehnički biopotencijal iz poljoprivrede bi iznosio oko 492 GWh godišnje. Procijenjeni potencijal biljnog i životinjskog ostatka iznosi 57 GWh godišnje.

Tehnički potencijal biomase iz čvrstog komunalnog otpada se procjenjuje na 197 GWh godišnje, a procjenjuje se da će se do 2030. godine povećati na 280 GWh godišnje.⁶

1.2. Elektroenergetski sistem Crne Gore

EES po definiciji predstavlja složeni, dinamički sistem čija je osnovna funkcija pravovremeno obezbjeđivanje dovoljnih količina električne energije potrošačima uz sigurno, pouzdano i kvalitetno snabdijevanje, a čine ga proizvodnja, prenos i distribucija električne energije. EES Crne Gore je integrisan u evropsku interkonekciju i pregled njegovih kapaciteta je dat u poglavljima koja slijede.

1.2.1. Proizvodni kapaciteti

Ukupna instalisana snaga svih elektrana u EES Crne Gore na kraju 2017. godine iznosi 971,728 MW. Intenzivnija faza razvoja proizvodnih kapaciteta se odnosi na period masovne elektrifikacije i privrednog razvoja do 1982. godine, do kada je proizvodnju električne energije započelo preko 90% trenutnih proizvodnih kapaciteta. Poslije pauze od gotovo 30 godina, može se smatrati da 2013. godine počinje druga faza razvoja proizvodnih kapaciteta. U periodu od 2013. do 2017. godine instalisana snaga proizvodnih kapaciteta je povećana za 95,22 MW.

Pregled proizvodnih kapaciteta u Crnoj Gori, po energetskim subjektima i elektranama, prikazan je u Tabeli 4.

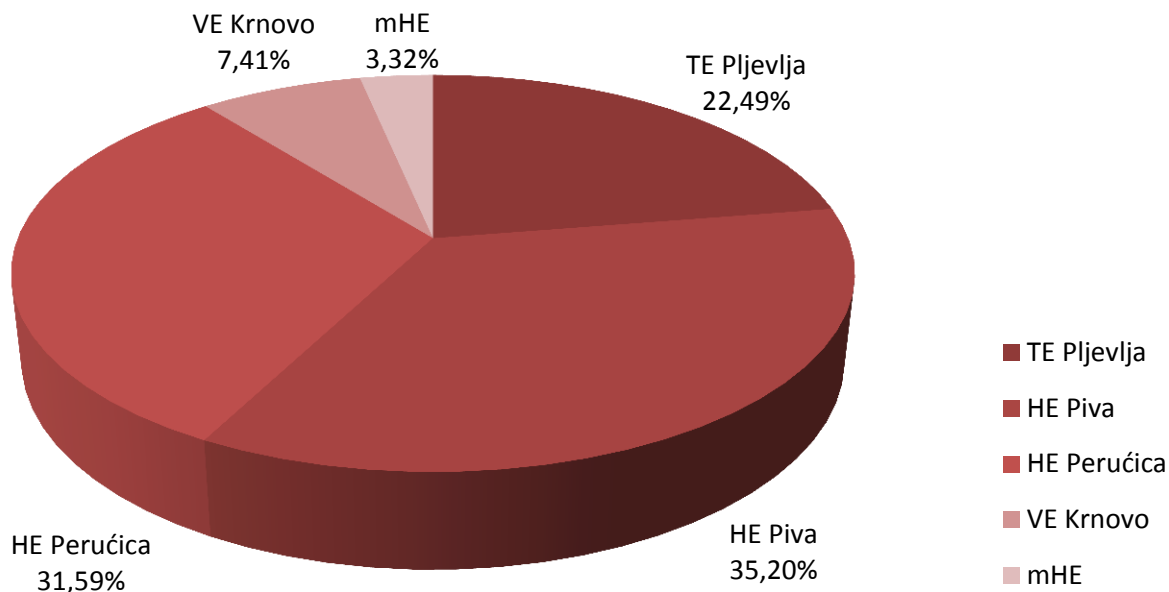
⁶ Izvor podataka: *Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine*

Tabela 4. Proizvodni kapaciteti u Crnoj Gori

Energetski subjekat	Elektrana	Nominalna snaga [MW]
EPCG AD Nikšić	TE Pljevlja	218,500
	HE Piva	342,000
	HE Perućica	307,000
	mHE Rijeka Crnojevića	0,500
	mHE Rijeka Mušovića	1,300
	mHE Lijeva rijeka	0,050
	mHE Podgor	0,400
	mHE Šavnik	0,200
DOO Zeta Energy Danilovgrad	mHE Glava Zete	5,360
	mHE Slap Zete	1,200
DOO Hidroenergija Montenegro Podgorica	mHE Jezerštica	0,844
	mHE Bistrica	5,600
	mHE Rmuš	0,474
	mHE Spaljevići 1	0,650
	mHE Orah	0,954
DOO Synergy Podgorica	mHE Šekular	1,665
	mHE Vrelo	0,615
DOO Igma Energy Andrijevića	mHE Bradavec	0,954
	mHE Piševska rijeka	1,080
DOO Kronor Podgorica	mHE Jara	4,568
	mHE Babino polje	2,214
DOO Hydro Bistrica Podgorica⁷	mHE Bistrica Majstorovina	3,600
DOO Krnovo Green Energy Podgorica	VE Krnovo	72,000
UKUPNO		971,728

Uvažavajući primarni energent, navedeni proizvodni kapaciteti pripadaju kategorijama hidroelektrana, termoelektrana i vjetroelektrana. Tako instalisana snaga hidroelektrana predstavlja 70,10% (681,228 MW), termoelektrana 22,49% (218,5 MW), a vjetroelektrana 7,41% (72 MW) ukupnih instalisanih proizvodnih kapaciteta u Crnoj Gori.

⁷ Navedeni subjekat je dobio licencu za proizvodnju električne energije 12.01.2018. godine

Grafik 1. Udio instalisanih proizvodnih objekata u ukupno instalisanim proizvodnim kapacitetima

Dodatno, na distributivni sistem električne energije su priključene i sljedeće elektrane koje rade po principu razmjene na mjestu konekcije:

1. Mala solarna elektrana, instalisane snage 2,2 kVA, Investitor - Veselin Vučurović, Opština Nikšić.
2. Mala hidroelektrana, instalisane snage 12 kVA, Investitor - Mitropolija crnogorsko-primorska, Uprava Manastira Morače, Opština Kolašin.

Proizvodnja električne energije u 2017. godini, u količini od 2.348,61 GWh, je najniža zabilježena godišnja proizvodnja u desetogodišnjem periodu. U odnosu na desetogodišnji prosjek (izuzimajući godine dostignutog maksimuma i minimuma) za period 2007 – 2016. godina, količina električne energije proizvedene u 2017. godini je manja za 18,17%. Pregled proizvodnje električne energije za analizirani period je dat u Tabeli 5.

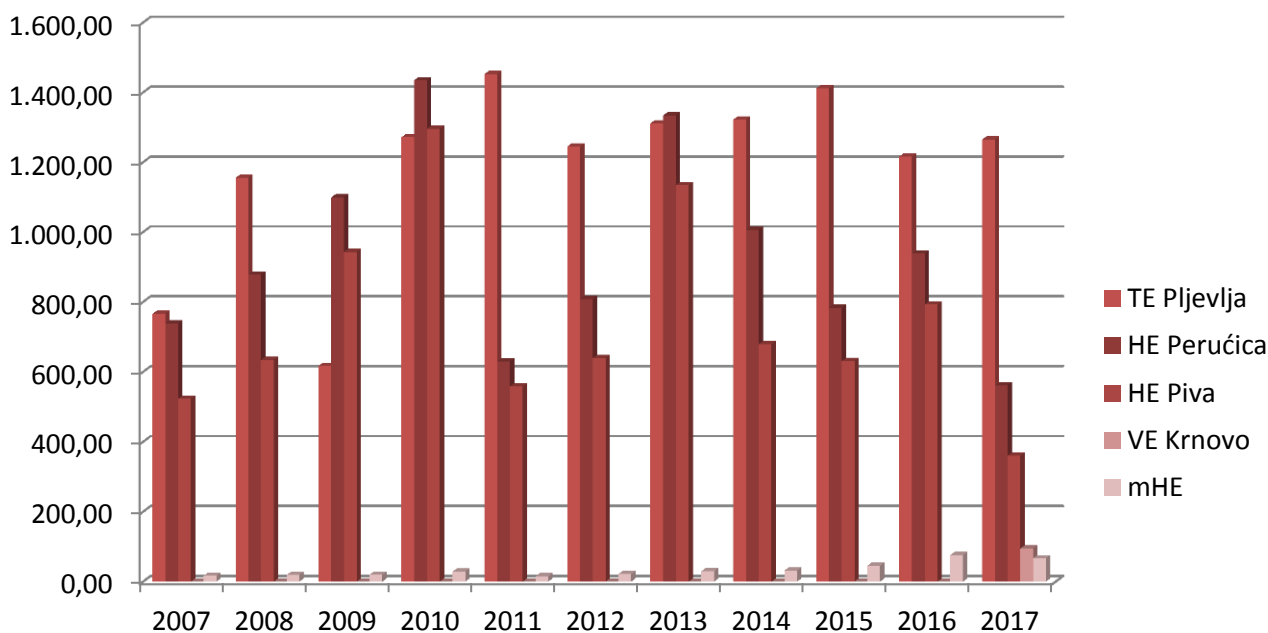
Tabela 5. Ostvarena proizvodnja elektrana u periodu 2007 - 2017. godina

	Proizvodnja elektrana [GWh]													
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017			
HE Piva	523,60	634,20	943,10	1.295,80	558,40	639,60	1.134,00	679,34	631,04	792,46	360,45			
HE Perućica	738,60	878,20	1.099,60	1.434,90	629,75	808,50	1.334,00	1.006,68	783,36	938,73	561,25			
mHE	16,70	19,10	19,90	28,90	15,71	21,90	30,00	31,78	45,55	76,05	66,88			
Ukupno HE	1.278,30	1.531,50	2.062,60	2.759,60	1.203,86	1.470,00	2.498,00	1.717,80	1.459,94	1.807,24	988,58			
VE Krnovo	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	94,98			
TE Pljevlja	766,40	1.155,40	616,90	1.271,70	1.452,28	1.245,10	1.311,00	1.322,06	1.411,61	1.216,15	1.265,04			
UKUPNO	2.044,70	2.686,90	2.679,50	4.031,30	2.656,14	2.715,10	3.809,00	3.039,86	2.871,56	3.023,39	2.348,61			
												Prosječna proizvodnja	2.900,55	
													Prosjek 2007-2016	2.955,74
													Prosjek 2007-2016 bez ekstrema⁸	2.870,01

⁸ Pod ekstremom se podrazumijevaju maksimalna (2010. godina) i minimalna (2007. godina) ostvarena proizvodnja u posmatranom periodu

Osnovna karakteristika energetskog miksa proizvodnih kapaciteta u Crnoj Gori je dominantna uloga hidroelektrana i ista je došla do izražaja u 2017. godini. Rezultat nepovoljnih hidroloških prilika tokom 2017. godine je rekordno niska proizvodnja hidroelektrana, u iznosu od 988,58 GWh, koja predstavlja 82,12% minimuma u prethodnom desetogodišnjem periodu, zabilježenog u 2011. godini.

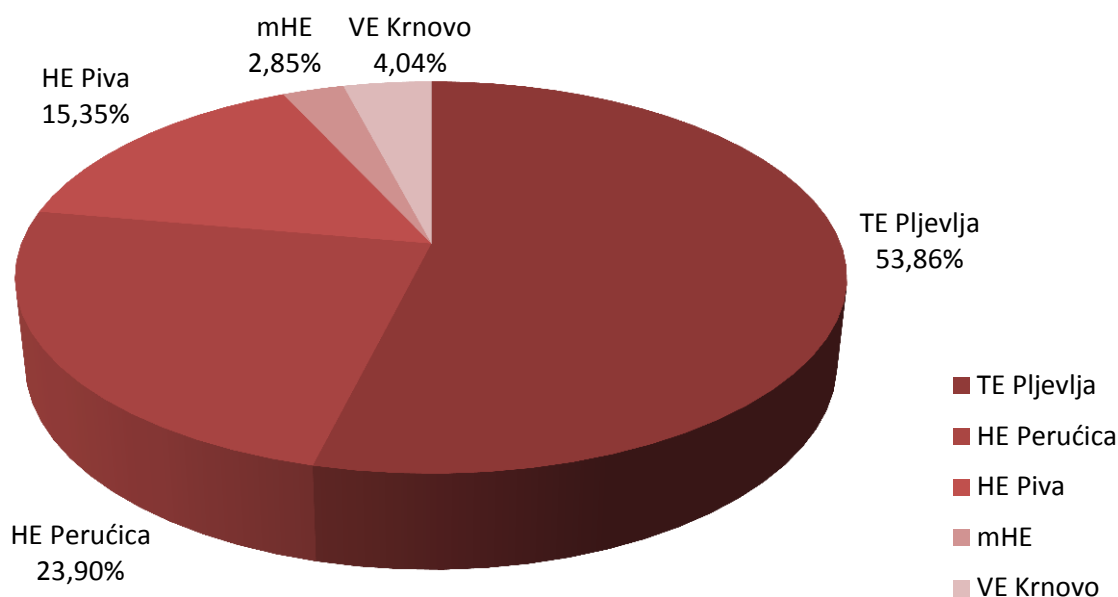
Grafik 2. Proizvodnja električne energije u periodu 2007 – 2017. godina



Prednosti eksploatacije raznovrsnih energetskih resursa dokazuje i činjenica da je vjetroelektrana, koja je započela rad krajem 2017. godine, proizvela skoro 10% električne energije koju su sve hidroelektrane u Crnoj Gori proizvele za 12 mjeseci tokom hidrološki ekstremno nepovoljne godine. Tako je i udio obnovljivih izvora energije i visokoefikasne kogeneracije (gdje se uračunavaju i obje hidroelektrane) u ukupnoj proizvodnji električne energije u 2017. godini procentualno iznosio 46,10% i bio bliži donjim vrijednostima zabilježenim tokom analiziranog desetogodišnjeg perioda. Nešto manji udio u odnosu na 2017. godinu zabilježen je u 2011. godini i iznosio je 45,32%.⁹

Grafik 3 ilustruje doprinos TE Pljevlja, koja je tokom 2017. godine proizvela više od polovine ukupno proizvedene električne energije u Crnoj Gori.

⁹ Analiza udjela obnovljivih izvora energije i visokoefikasne kogeneracije u ukupnoj proizvodnji i potrošnji električne energije, februar 2018. godine

Grafik 3. Udio proizvodnih objekata u ukupnoj proizvodnji električne energije u 2017. godini

1.2.2. Prenosni i distributivni kapaciteti

Naponski nivoi zastupljeni u EES Crne Gore su 400kV, 220kV, 110kV, 35kV, 10kV, 6kV i 0,4kV. Sistem vodova i postrojenja prethodno navedenih naponskih nivoa iznad 35kV omogućava prenos električne energije do krajnjih kupaca, ali i razmjenu sa susjednim sistemima, dok se 35kV i niži naponski nivoi koriste za distribuciju električne energije.

Prenosni kapaciteti

Prenosni kapaciteti EES Crne Gore su u vlasništvu OPS – CGES. Dobra povezanost EES Crne Gore sa susjednim EES (Slika 1) omogućava visok stepen prekogranične razmjene električne energije, i to sa:

- Albanijom: putem jednog dalekovoda 400 kV i jednog dalekovoda 220 kV;
- BiH: putem jednog dalekovoda 400 kV, dva dalekovoda 220 kV, dva dalekovoda 110 kV, kao i jednog dalekovoda 110 kV koji radi pod 35 kV naponom;
- Kosovom: jednog dalekovoda 400 kV i
- Srbijom: dva dalekovoda 220 kV i jednog dalekovoda 110 kV.

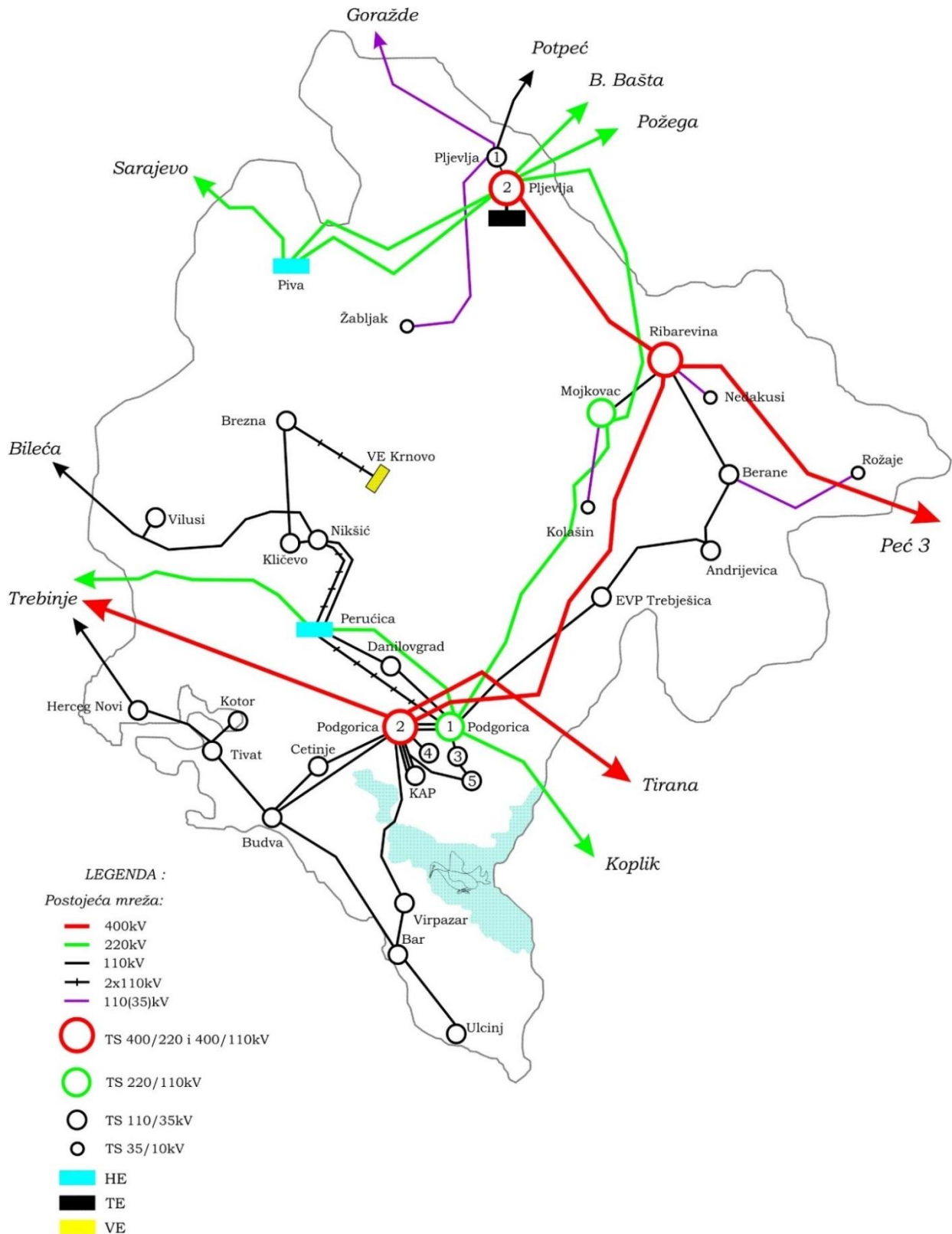
U 2017. godini, za potrebe crnogorskog konzuma, preneseno je 3.279 GWh, a sa uključenim tranzitom električne energije ukupno je preneseno 5.490 GWh.

Električna energija se isporučuje internom prenosnom mrežom radijalnog tipa na sva tri naponska nivoa (400kV, 220kV i 110kV), čija je ukupna instalisana snaga transformacije 3.526,5 MVA, pri čemu 40% (1.401,5 MVA) predstavlja transformaciju sa 110kV na niže naponske nivoe. Dok CGES posjeduje 23 trafostanice opremljene sa 51 transformatorom. Struktura prenosnih vodova koji zajedno sa navedenim trafostanicama čine prenosni sistem je sljedeća:

- pet dalekovoda 400 kV, ukupne dužine 283,3km;
- osam dalekovoda 220 kV, ukupne dužine 337,4 km;
- tridesetjedan dalekovod 110 kV, ukupne dužine 585,36 km;
- dva podzemna kablovska voda 110 kV, ukupne dužine 7,3 km, i
- četiri dalekovoda 110 kV, koji rade pod naponom 35 kV, ukupne dužine 92 km.

Navedena infrastruktura uključuje i vodove kojima se omogućava prekogranična razmjena električne energije sa susjedima.¹⁰

Slika 1. Prenosni sistem električne energije na dan 31.12.2017. godine



¹⁰ Izvor podataka: CGES

Distributivni kapaciteti

Distributivni sistem električne energije čine postrojenja 35 kV, transformatori 35/x kV/kV i vodovi 35 kV, kao i postrojenja, transformatori i vodovi nižeg naponskog nivoa do mjesta priključenja korisnika sistema. CEDIS, kao ODS u Crnoj Gori, obavljao je svoju djelatnost na teritorijama svih opština kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima, kroz regionalnu organizaciju:¹¹

- Region 1 – obuhvata teritoriju opština Nikšić i Plužine;
- Region 2 – obuhvata teritoriju opština Podgorica, Danilovgrad i Cetinje;
- Region 3 – obuhvata teritoriju opština Berane, Petnjica, Rožaje, Andrijevisa, Gusinje i Plav;
- Region 4 – obuhvata teritoriju opština Budva, Bar i Ulcinj;
- Region 5 – obuhvata teritoriju opština Kotor, Tivat i Herceg Novi;
- Region 6 – obuhvata teritoriju opština Bijelo Polje, Mojkovac i Kolašin, i
- Region 7 – obuhvata teritoriju opština Pljevlja, Šavnik i Žabljak.

Slika 2. Regioni CEDIS



¹¹ Izvor podataka: CEDIS

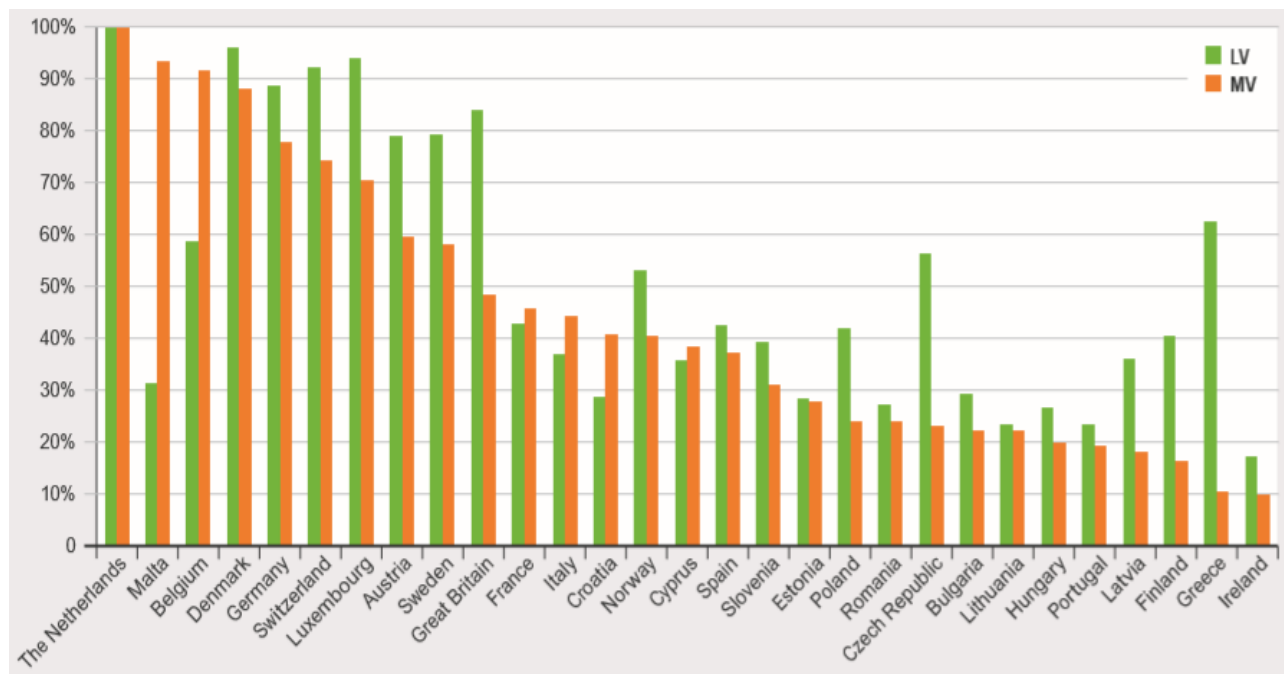
ODS raspolaže sa 4.991 trafostanicom, čija je ukupna instalisana snaga 3.193,53 MVA. Distributivna mreža u Crnoj Gori je karakteristična po visokom udjelu vazdušnih vodova na srednjenaponskom (SN) i niskonaponskom nivou (NN).¹²

Tabela 6. Dužine distributivnih vodova po naponskim nivoima i tehnologiji na dan 31.12.2017.godine

Distributivni sistem	Nadzemni vodovi [km]	Kablovski vodovi [km]	Ukupno [km]
35 kV	907,28	110,67	1.017,95
10 kV	3.616,17	1.438,18	5.054,35
Ukupno SN	4.523,45	1.548,85	6.072,30
Udio SN	74,49%	25,51%	100,00%
0,4 kV	11.624,69	1.727,09	13.351,78
Udio NN	87,06%	12,94%	100,00%
UKUPNO	16.148,88	3.276,19	19.425,08
UDIO	83,13%	16,87%	100,00%

Dok ukupna dužina vodova na SN nivou iznosi 6.072,3 km (1.017,95km na 35 kV i 5.054,35 km na 10 kV nivou), svega 25,51% iste čine kablovi. Poređenja radi, ovaj udio se kod distributivnih sistema članica EU kreće od 10% u Irskoj i Grčkoj do 100% u Holandiji. Na NN nivou čija je ukupna dužina vodova 13.351,78km, udio kablova u Crnoj Gori dostiže 12,94%, dok se isti u ovim djelovima distributivnog sistema kod članica EU kreće od 17% u Irskoj do 100% u Holandiji.¹³

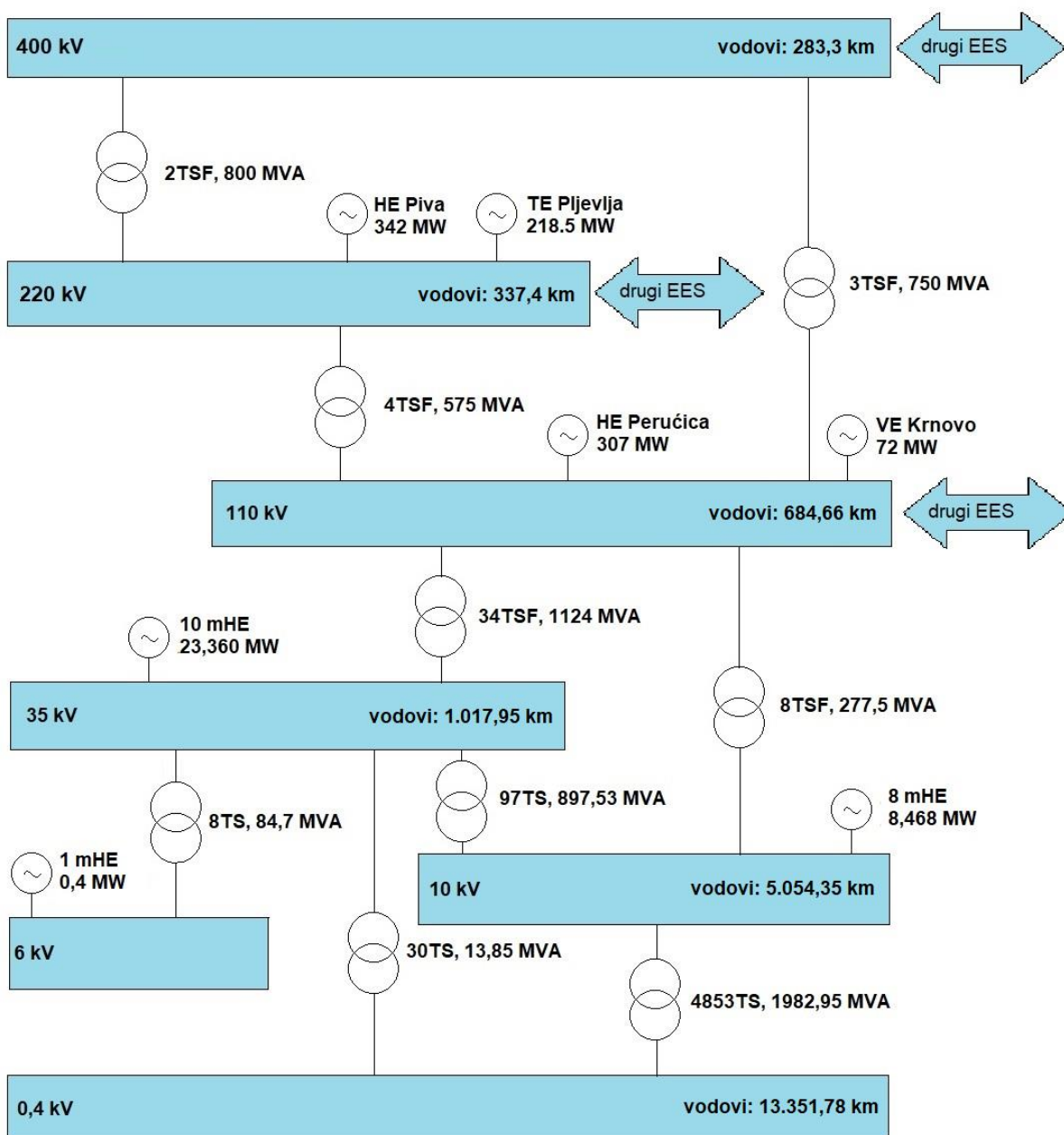
Grafik 4. Udio kablova na NN i SN nivou



Proizvodni, prenosni i distributivni kapaciteti EES Crne Gore, njihove osnovne karakteristike i struktura dati su slikom 2.

¹² Izvor podataka: CEDIS

¹³ Izvor: 6th Benchmarking Report on the Quality of Electricity and Gas Supply in Europe, CEER, 2016

Slika 3. Šema elektroenergetskog sistema Crne Gore

Legenda:
 TS - trafostanica
 TSF - transformator

Pored navedenih kapaciteta, u 2017. godini je po prvi put primijenjen novi model distributivnog sistema uveden Zakonom – zatvoreni distributivni sistem električne energije (ZDS). ZDS predstavlja sistem koji omogućava distribuciju električne energije na geografski ograničenom području i to za posebne namjene, odnosno kada postoji integracija rada ili proizvodnih procesa, trgovinskih ili uslužnih djelatnosti, a može obuhvatiti i ograničen broj kupaca iz kategorije domaćinstva sa boravkom na tom području. DOO PM Power Tivat je prvi ZDS kojem je RAE utvrdila status, a objekti i postrojenja u njegovom vlasništvu omogućavaju distribuciju električne energije u okviru turističkog kompleksa Porto Montenegro.

Pored DOO PM Power Tivat, kojem je status utvrđen polovinom 2017. godine, zahtjev za sticanje statusa je podnio i DOO Uniprom Nikšić.

1.3. Sektor nafte i gasa

1.3.1. Sektor nafte

Zakonom iz 2003. godine započet je proces izdavanja licenci za obavljanje energetskih djelatnosti u sektoru naftnih derivata. Navedenim zakonom, kao i Zakonom iz 2010. i Zakonom iz 2016. godine, taj proces je nastavljen, a licence izdate do dana stupanja na snagu zakona iz 2016. godine važe do isteka perioda na koji su izdate.

Na tržištu naftnih derivata Crne Gore, u 2017. godini poslovalo je ukupno 76 energetskih subjekata, na osnovu licenci izdatih od strane RAE. S obzirom da se energetske djelatnosti obavljaju na osnovu izdatih licenci za svaku djelatnost posebno, u zavisnosti od toga kojim energetskim djelatnostima se bave, subjekti posjeduju jednu ili više licenci.

Najveća kompanija u sektoru naftnih derivata u Crnoj Gori je AD "Jugopetrol" Podgorica. Značajan doprinos otvorenosti tržišta naftnih derivata daju i sljedeća društva: DOO "Lukoil Montenegro" Podgorica; DOO "Ina Crna Gora" Podgorica; DOO "Petrol Crna Gora MNE" Podgorica; DOO "Pavgord" Kotor i DOO "Montenegro Bonus" Cetinje.

1.3.1.1. Skladišni kapaciteti

U Crnoj Gori u 2017. godini djelatnost skladištenja naftnih derivata i TNG obavljalo je 35 subjekata, od toga 23 subjekta su obavljala i djelatnost skladištenja naftnih derivata i TNG, samo djelatnost skladištenja naftnih derivata obavljalo devet subjekata, dok je samo djelatnost skladištenja TNG obavljalo tri subjekta.

Ukupni skladišni kapaciteti sa kojima se obavlja djelatnost skladištenja naftnih derivata i TNG, na kraju 2017. godine, iznosili su 141.671 m³, od toga kapaciteti za skladištenje naftnih derivata iznosili su 138.327 m³, dok su kapaciteti za skladištenje TNG iznosili 3.344 m³. U 2017. godini skladišni kapacitet je smanjen (143.770 m³ u 2016. godini), a razlog je oduzimanje licence AD "Zetatrans" Podgorica za obavljanje djelatnosti skladištenja naftnih derivata, u čijem vlasništvu je bilo licencirano ukupno 1.700m³ skladišnih kapaciteta.

Od ukupnog skladišnog kapaciteta od 141.671 m³, AD "Jugopetrol" Podgorica pripada 126.376 m³, od toga Instalaciji u Baru pripada 110.170 m³, benzinskim stanicama 6.979 m³, avioservisima u Podgorici i Tivtu pripada 9.040 m³, dok se na tri jahting servisa, u Budvi, Herceg Novom i Kotoru, odnosi 187 m³. Dio skladišnih kapaciteta od 15.295 m³ pripada ostalim energetskim subjektima koji djelatnost skladištenja naftnih derivata i TNG obavljaju na benzinskim stanicama i jahting servisima. Energetski subjekat koji raspolaže sa najviše skladišnih kapaciteta za TNG je DOO "Montenegro Bonus" Cetinje sa ukupno 1.100 m³.

1.3.1.2. Transportni kapaciteti

U Crnoj Gori u 2017. godini djelatnost transporta naftnih derivata transportnim sredstvima obavljalo je 38 subjekata sa ukupno 101 transportnim sredstvom. Od ukupnog broja transportnih sredstava, 25 pripada AD "Jugopetrol" Podgorica, dok 76 transportnih sredstava pripada ostalim energetskim subjektima koji obavljaju djelatnost transporta naftnih derivata i TNG.

U tabeli koja slijedi dat je pregled subjekata koji posjeduju više od četiri transportna sredstva.

Tabela 7. Pregled energetskih subjekata koji posjeduju više od četiri transportna sredstva

R.b.	Energetski subjekat	Broj transportnih sredstava
1.	AD „Jugopetrol“ Podgorica	25
2.	DOO „Humci“ Cetinje	10
3.	DOO „Lukana“ Podgorica	7
4.	DOO „VV Trans“ Podgorica	5

1.3.1.3. Prodajni kapaciteti

Na kraju 2017. godine, u Crnoj Gori je obavljena djelatnost trgovine na malo naftnim derivatima i TNG na 110 objekata, od toga na 102 benzinske stanice, 5 jahting servisa, 2 avioservisa i jednoj instalaciji.

U vlasništvu AD "Jugopetrol" Podgorica je 47 objekata, od toga 41 benzinska stanica, tri jahting servisa (Budva, Kotor i Herceg Novi), dva avioservisa (Podgorica i Tivat) i jedna instalacija u Baru, dok je preostalih 63 objekta u vlasništvu drugih licenciranih subjekata (61 benzinska stanica i dva jahting servisa).

U narednim tabelama dat je prikaz subjekata koji posjeduju više od četiri benzinske stanice, kao i prostorni raspored navedenih benzinskih stanica po gradovima Crne Gore.

Tabela 8. Pregled energetskih subjekata koji posjeduju više od četiri benzinske stanice

R.b.	Energetski subjekat	Broj benzinskih stanica
1.	AD „Jugopetrol“ Podgorica	41
2.	DOO „Petrol Crna Gora MNE“ Podgorica	11
3.	DOO „Lukoil Montenegro“ Podgorica	11
4.	DOO „Pavgord CG“ Kotor	5

Tabela 9. Pregled broja benzinskih stanica po gradovima

Grad	Broj benzinskih stanica	Grad	Broj benzinskih stanica
Andrijevisa	1	Nikšić	10
Bar	5	Petnjica	0
Berane	3	Plav	1
Bijelo Polje	8	Plužine	1
Budva	6	Pljevlja	3
Cetinje	3	Podgorica	31
Danilovgrad	4	Rožaje	1
Gusinje	0	Šavnik	1
Herceg Novi	5	Tivat	3
Kolašin	2	Ulcinj	5
Kotor	6	Žabljak	1
Mojkovac	2		

U 2017. godini otvorene su dvije benzinske stanice, benzinska stanica u Baru, u vlasništvu DOO "Petrol Crna Gora MNE" Podgorica i benzinska stanica u Markovićima, Budva, u vlasništvu AD "Jugopetrol" Podgorica.

Djelatnost trgovine na veliko naftnim derivatima obavljala su 32 subjekta, dok je djelatnost trgovine na veliko TNG obavljalo 18 subjekata.

1.3.1.4. Formiranje strateških rezervi nafte i/ili naftnih derivata

Krajnji rok za implementaciju prilagođene Direktive Evropskog savjeta br. 2009/119/EZ za Ugovorne strane Energetske zajednice je januar 2023. godine. Direktiva propisuje obavezu održavanja minimalnog nivoa rezervi sirove nafte i/ili naftnih derivata. Konkretno, neophodno je da države raspoložu rezervama nafte koje odgovaraju količini od 90 dana prosječnog dnevnog neto uvoza ili od 61 dana prosječne dnevne domaće potrošnje, zavisno od toga koja je količina veća.

U dijelu uspostavljanja pravnog okvira za strateške rezerve nafte i/ili naftnih derivata, Ministarstvo ekonomije je pripremio nacrt Zakona o snabdijevanju naftnim derivatima u slučaju poremećaja u snabdijevanju i sprovedo javnu raspravu. Ključni akteri u ovoj oblasti, kao i šira javnost u Crnoj Gori su uključeni u ovaj proces. Planirano je da se isti usvoji do kraja 2018. godine.

U okviru projekta "Optimalno korišćenje energije i prirodnih resursa", koji je podržan od strane EU kroz IPA 2012, pružena je podrška na pripremi podzakonskih akata o uspostavljanju Centralnog tijela za strateške rezerve nafte.

1.3.2. Sektor gasa

U skladu sa obavezama preuzetim potpisivanjem Sporazuma o formiranju Energetske zajednice, Crna Gora se obavezala da u nacionalnom zakonodavstvu obezbijedi pravni okvir za regulisanje djelatnosti u oblasti gasa. S tim u vezi, u Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i gasa, transponovana je EU regulativa koja se odnosi na regulaciju tržišta gasa. Ovim zakonima je propisana obaveza da RAE donese više podzakonskih akata, čijim će se donošenjem obezbijediti kvalitetan pravni okvir za regulisanje ove oblasti.

Zbog ograničenih kapaciteta RAE u ovoj oblasti, a u cilju što kvalitetnije izrade podzakonskih akata, kroz Projekat IPA 2012 dodijeljena je tehnička pomoć Evropske komisije, u okviru koje je i izrada podzakonskih akata od strane angažovanih eksperata. Od strane konsultanata, RAE su dostavljeni nacrti sedam akata i to: Metodologija za utvrđivanje regulatorno dozvoljenog prihoda i naknada za operatora tržišta gasa; Metodologija za utvrđivanje regulatorno dozvoljenog prihoda, cijena, rokova i uslova za korišćenje distributivnih sistema gasa; Metodologija za utvrđivanje regulatorno dozvoljenog prihoda, cijena, rokova i uslova za korišćenje prenosnih sistema gasa; Metodologija za utvrđivanje regulatorno dozvoljenog prihoda, cijena, rokova i uslova za korišćenje sistema za skladištenje gasa; Metodologija za utvrđivanje regulatorno dozvoljenog prihoda, cijena, rokova i uslova za korišćenje postrojenja za gas; Opšti uslovi za snabdijevanje gasom i Pravila za razdvajanje upravljanja, računa i informacija, radi izbjegavanja unakrsnih subvencija izmedju djelatnosti u oblasti gasa. Sva navedena akta razmatrana su u RAE i autorima su upućene primjedbe i sugestije. Istovremeno, svoje primjedbe i sugestije, na poslednja dva navedena akta, uputio je i Sekretarijat energetske zajednice, koji prati uskladenost nacionalnog zakonodavstva sa zakonodavstvom EU, koji su, takođe, prosljedjeni autorima navedenih akata. U narednom periodu RAE će nastaviti rad na ovim i drugim Zakonom utvrđenima podzakonskim aktima, u cilju uspostavljanja punog pravnog okvira za funkcionisanje tržišta gasa.

U Crnoj Gori još uvijek nije izgrađena infrastruktura za gas. Master planom gasifikacije, koji je Vlada Crne Gore usvojila u drugoj polovini 2017. godine, planirano je priključenje Crne Gore na Jonsko jadranski gasovod (IAP) i Transjadranski gasovod (TAP). U cilju izgradnje infrastrukture i dostupnosti gasa potrošačima Energetska zajednica sprovodi proceduru selekcije projekata od zajedničkog interesa, razdvojenih na: projekte od interesa za Energetsku zajednicu (PECl projekti) i projekte od zajedničkog interesa (PMI projekti). Na osnovu analiza koje su uradjene, IAP projekat je, od strane radne grupe Energetske zajednice, uvršten na listu PMI projekata i očekuje se odobravanje liste projekata od strane Ministarskog savjeta krajem tekuće godine.

Na budući razvoj sektora gasa će takođe uticati i istraživanje i valorizacija domaćih prirodnih resursa. Ova istraživanja bi u narednih nekoliko godina trebala da pokažu količine domaćih rezervi nafte i gasa.

Imajući u vidu zakonsku obavezu regulacije sektora gasa, kao i potrebu za usklađivanje funkcionisanja energetskeg sektora Crne Gore sa funkcionisanjem tržišta u evropskim državama, predstavnici RAE su uključeni u rad radnih tijela u okviru Energetske Zajednice i drugih međunarodnih organizacija, radi upoznavanja sa iskustvima funkcionisanja tržišta gasa u zemljama koje posjeduju infrastrukturu za prenos, distribuciju i skladištenje gasa, odnosno vrše regulaciju ove oblasti i u kojima tržišta gasa već funkcionišu.

KOMENTAR:

Stepen iskorišćenja energetskih resursa od 2013. godine je u konstantnom porastu, posebno u dijelu valorizacije obnovljivih izvora energije. Proizvodnju je započela i prva vjetroelektrana u drugoj polovini 2017. godine i potvrdila prednosti eksploatacije raznovrsnih primarnih energenata. Naime, VE Krnovo je tokom 2017. godine proizvela skoro 10% električne energije koje su sve hidroelektrane u Crnoj Gori proizvele za 12 mjeseci.

Povećanje interkonektivnih kapaciteta omogućava prekograničnu razmjenu električne energije i stvara preduslove za dalji razvoj tržišta električne energije u Crnoj Gori i njegovo integrisanje u regionalno, odnosno jedinstveno tržište EU.

2. NALAZI IZ PRAĆENJA RADA I KONTROLE ENERGETSKIH SUBJEKATA

2. NALAZI IZ PRAĆENJA RADA I KONTROLE ENERGETSKIH SUBJEKATA

Ovlašćenja RAE u pogledu sprovođenja nadzora nad radom energetskih subjekata, kako u oblasti električne energije, tako i u sektoru nafte i gasa, sadržana su u Zakonu. U skladu sa datim ovlašćenjima i Planom rada RAE, tokom 2017. godine vršena je kontrola i praćen rad energetskih subjekata, kroz analizu dokumenata i podataka koje su subjekti dostavljali, kao i neposrednim kontrolama u sjedištima društava i objektima u kojima se obavljaju licencirane djelatnosti.

2.1. Nadzor nad radom energetskih subjekata

U elektroenergetskom sektoru kontrolisani su svi licencirani subjekti, i to:

- Elektroprivreda Crne Gore AD Nikšić, kao imalac licenci za djelatnosti proizvodnje i snabdijevanja električne energije,
- Crnogorski elektroprenosni sistem AD Podgorica, kao imalac licence za djelatnost prenosa električne energije,
- Crnogorski elektrodistributivni sistem DOO Podgorica, kao imalac licence za djelatnost distribucije električne energije,
- Montenegro Bonus DOO Cetinje, kao imalac licence za djelatnost snabdijevanja električnom energijom,
- Uniprom DOO Nikšić, kao imalac licence za djelatnost snabdijevanja električnom energijom,
- Petrol Crna Gora MNE DOO Podgorica, kao imalac licence za djelatnost snabdijevanja električnom energijom,
- Energia Gas and Power DOO Podgorica, kao imalac licence za djelatnost snabdijevanja električnom energijom, i
- Crnogorski operator tržišta električne energije DOO Podgorica, kao imalac licence za djelatnost organizovanja tržišta električne energije.

Predmeti neposrednih kontrola navedenih subjekata su bili:

- način vršenja obračuna količinskog odstupanja od voznih redova predaje i prijema električne energije, kao i finansijski obračun i način vršenja kontrole finansijskog poravnanja utvrđenih odstupanja;
- dnevni programi rada EES (vozni redovi) i obračun energetskih odstupanja;
- ugovori i saradnja sa učesnicima na tržištu;
- dodjela prekograničnih kapaciteta i upravljanje zagušenjima;
- obračun gubitaka na interkonektivnim vodovima u tranzitu, kao i obračun troškova i prihoda po osnovu ITC mehanizma;
- ostvareni stepen transparentnosti i dostupnosti informacija;
- pripreme za otvaranje maloprodajnog tržišta električne energije;
- izrada profila potrošnje kao uslov za razvoj maloprodajnog tržišta;
- realizacija AMM projekta (ugradnja novih multifunkcionalnih brojila);
- realizacija planova investicija za 2016.godinu i kvartalnih za 2017. godinu;
- parametri kvaliteta isporuke i snabdijevanja električnom energijom i
- zaključivanje ugovora sa kupcima ili drugim energetskim subjektima, u skladu sa Zakonom, Tržišnim pravilima i licencom.

Na licu mjesta izvršeno je 16 kontrola licenciranih subjekata po navedenim temama, od čega 12 kontrola kod ODS, tri kontrole kod OPS i jedna kontrola kod COTEE.

Svaka izvršena kontrola rezultirala je izvještajem, koji sadrži ocjenu ispunjenosti uslova poslovanja predviđenih Zakonom i podzakonskim aktima, kao i mjere za unapređenje postojećeg stanja ili ispravljanje uočenih nedostataka.

Predmeti posrednih kontrola su se odnosili na:

- zaključivanje ugovora sa kupcima ili drugim energetskim subjektima, u skladu sa Zakonom, Tržišnim pravilima i licencom;
- način knjiženja na regulatornim računima;
- analizu bilansa stanja i bilansa uspjeha;
- parametre kvaliteta isporuke i snabdijevanja električnom energijom;
- potrošnju, uvoz i izvoz električne energije;
- ostvarenje stope gubitaka u prenosnom i distributivnom sistemu električne energije;
- primjenu propisa o prekograničnoj razmjeni energije, kao i rad i poslovanje subjekata koji vrše aukcijsku dodjelu prekograničnih kapaciteta;
- kompenzacione programe i planove;
- realizaciju projekta zamjene brojila;
- funkcionisanje sistema za pružanje usluga korisnicima (uključujući registar žalbi i prigovora kupaca, izvještaje o postupanju po žalbama);
- realizaciju planova investicija i
- podatke o fakturiranoj realizaciji električne energije kupcima električne energije.

U 2017. godini, nadzor nad radom licenciranih subjekata u oblasti nafte i gasa, po pitanju ispunjavanja uslova propisanih licencom, vršen je obavljanjem kontrola na maloprodajnim objektima i u sjedištima društava koja posjeduju licence za obavljanje djelatnosti iz sektora nafte i gasa.

2.2. Nalazi iz nadzora koji se odnose na elektroenergetski sektor

2.2.1. Ugovorni odnosi između energetskih subjekata

U skladu sa Zakonom, energetski subjekti su dužni da svoje poslovanje u okviru energetskog sektora regulišu ugovorima.

EPCG, kao snabdjevač električnom energijom, u 2017. godini je imala zaključen ugovor o korišćenju distributivnog sistema sa DOO CEDIS, kao i ugovor o korišćenju prenosnog sistema sa AD CGES.

EPCG kao snabdjevač električnom energijom zaključila je ugovore o snabdijevanju sa kupcima direktno priključenim na prenosni sistem: Toščelik Alloyed Engineering Steel DOO Nikšić, Željeznička infrastruktura Crne Gore AD Podgorica, Rudnik uglja AD Pljevlja – Drobilično postrojenje, CGES AD Podgorica – Razvodno postrojenje u okviru TE Pljevlja, China Road & Bridge Corporation DOO Peking, NR Kina – dio stranog društva Podgorica i Krnovo Green Energy DOO Podgorica

U Crnoj Gori je na kraju 2017. godine bilo ukupno 376.735 kupaca električne energije, od čega osam direktnih, 28 kupaca priključenih na 35 kV naponski nivo, 526 kupaca priključenih na 10 kV naponski nivo, 34.577 kupaca iz kategorije ostala potrošnja i 341.596 domaćinstava priključenih na 0,4 kV naponski nivo.

EPCG je od ukupnog broja kupaca koji su priključeni na distributivni sistem sa njih 84.533 (22%) zaključila ugovore za snabdijevanje električnom energijom, i to:

- sedam kupaca od ukupno 28, na srednjem naponu 35kV, što predstavlja 25%,
- 131 kupaca od ukupno 526, na srednjem naponu 10 kV, što predstavlja 25%,
- 84.395 kupaca od ukupno 376.173, na niskom naponu 0,4 kV, što predstavlja 22%, odnosno od toga:
 - 71.243 kupca od ukupno 341.596, iz kategorije domaćinstva, što predstavlja 21%,
 - 13.152 kupaca od ukupno 34.577, iz kategorije ostali kupci, što predstavlja 38%.

U 2017. godini je zaključeno i 2.847 privremenih ugovora o snabdijevanju.

CEDIS na dan 31.12.2017. godine ima 55.628 zaključenih ugovora o priključenju, od čega je 26.708 ugovora o priključenju sa novim kupcima, u periodu od početka primjene Zakona, dok je 28.920 ugovora o priključenju sa postojećim kupcima. Takođe je zaključeno 834 ugovora o priključenju sa kupcima kod kojih se snaga ugovara, u skladu sa novom metodologijom.

2.2.2. Razgraničenje imovine između CGES, CEDIS i EPCG

Zakonom je propisano da je mjesto razgraničenja odgovornosti između energetskih subjekata međusobno, odnosno energetskog subjekta i krajnjeg kupca, mjesto priključenja objekta energetskih subjekata, odnosno kupca na prenosni ili distributivni sistem.

Do izdvajanja OPS iz vertikalno integrisanog subjekta EPCG, a kasnije i formiranja CEDIS, sva imovina koja služi za obavljanje elektroenergetskih djelatnosti bila je u vlasništvu EPCG. Zakonom je definisano šta čini prenosni, a šta distributivni sistem, ali ne i tačke razdvajanja tih sistema.

S obzirom da trafostanice koje su u vlasništvu CGES-a sadrže i postrojenja 35kV ili 10 kV, koja su u sastavu distributivnog sistema, a tačke razgraničenja u ovim objektima nijesu definisane u postupku formiranja posebnih pravnih subjekata, potrebno je iste identifikovati i međusobna prava i obaveze definisati ugovorom. Slično je i kod proizvodnih objekata koji su u vlasništvu EPCG, a sadrže postrojenja koja služe za prenos električne energije, odnosno praktično predstavljaju dio prenosnog sistema.

Iz tog razloga je Zakonom propisano da su OPS i proizvođač električne energije, dužni da izvrše primopredaju postrojenja i opreme koja su dio prenosnog sistema, a u vlasništvu su EPCG, kao i da ODS i OPS, izvrše primopredaju postrojenja i opreme distributivnog sistema koja je u vlasništvu CGES, pri čemu će se međusobna prava i obaveze u preuzimanju postrojenja i opreme urediti ugovorima između navedenih subjekata.

U prethodnom periodu subjekti su zaključivali ugovore privremenog karaktera na godišnjem nivou, a paralelno se sprovode aktivnosti u cilju zaključivanja trajnih ugovora.

2.2.3. Kvalitet isporuke i snabdijevanja električnom energijom

Snabdijevanje građana i privrednih subjekata električnom energijom na siguran, bezbjedan, pouzdan i kvalitetan način predstavlja javni interes koji se ostvaruje pružanjem usluga od strane elektroenergetskih subjekata i ujedno je jedan od ciljeva daljeg energetskog razvoja.

Pojam kvaliteta usluga je višeslojan i odnosi se na usluge koje pružaju OPS, ODS i snabdjevač. U skladu sa odredbama Zakona, RAE je u avgustu 2017. godine donijela Pravila o minimumu kvaliteta isporuke i snabdijevanja električnom energijom koja uvode bližu definiciju kvaliteta usluga, rokove za njihovo pružanje i finansijsku kompenzaciju koju su subjekti dužni da plate zbog neispunjavanja propisanog minimuma kvaliteta usluga. Definisani minimum kvaliteta se odnosi na pojedinačne kriterijume, prema kojima se cijeni nivo kvaliteta pruženih usluga i koji se odnose na izdavanje saglasnosti za priključenje kupaca, priključenje kupaca, blagovremeno obavještanje o prekidu u napajanju, otklanjanja prekida u napajanju, otklanjanje odstupanja napona, ponovno priključenje kupaca i tretiranje zahtjeva za kontrolu ispravnosti funkcionalnosti mjernog mjesta.

Poboljšanje kvaliteta je kontinualan proces koji prije svega zahtijeva utvrđivanje početnog stanja stepena kvaliteta usluga elektroenergetskih subjekata. Pravilima je predviđeno da se tokom prve dvije godine njihove primjene, aktivnosti elektroenergetskih subjekata svode na prikupljanje i obradu podataka koji se odnose na mjerenje stepena kvaliteta usluga i dostavljanje istih RAE. Elektroenergetski subjekti su započeli primjenu Pravila, u smislu ispunjavanja propisanih obaveza, odmah po stupanju Pravila na snagu. Planirano je da prva faza primjene Pravila obezbijedi reprezentativan uzorak podataka za utvrđivanje početnog stanja stepena kvaliteta usluga elektroenergetskih kompanija. Početak druge faze, odnosno primjene finansijskih kompenzacija, koje bi u slučaju nižeg stepena kvaliteta u odnosu na definisane minimume sljedovale potrošače, predviđen je za avgust 2019. godine.

Uslov za sticanje prava na finansijske kompenzacije koje se odnose na kvalitet usluga je zaključivanje ugovora sa snabdijevačem električne energije, kojem prethodi zaključivanje ugovora o priključenju sa OPS ili ODS. Dakle, postojeći i novi korisnici, u zavisnosti od naponskog nivoa na koji su priključeni, zaključuju ugovor o priključenju na distributivni, odnosno prenosni sistem, a potom i ugovor o snabdijevanju električnom energijom.

Pored pojedinačnih kriterijuma koji se primjenjuju na svakog korisnika pojedinačno, Pravila definišu i opšte kriterijume kvaliteta i to:

- za OPS:
 - neisporučenu električnu energiju (ENS)
 - prosječno trajanje prekida (AIT)
- za ODS:
 - prosječnu učestalost prekida u sistemu (SAIFI)
 - prosječno trajanje prekida u sistemu (SAIDI).

U cilju stimulisanja elektroenergetskih kompanija da unaprijede stepen opštih kriterijuma kvaliteta, planirano je prilagođavanje regulatornog okvira koji se odnosi na OPS i ODS uvođenjem metode "podsticaja na osnovu učinka". Ova metoda je primjenjiva ukoliko je omogućena mjerljivost učinka regulisanih kompanija, što jeste slučaj sa opštim stepenom kvaliteta usluga. Ocjenjivanje učinka sprovodi se na osnovu rezultata koje je kompanija postigla u ispunjavanju prethodno definisanih opštih kriterijuma kvaliteta. U zavisnosti od ostvarenog stepena opštih kriterijuma kvaliteta, regulisane kompanije mogu biti finansijski nagrađene ili kažnjene.

2.2.4. Gubici

Fizička pojava koja neizbježno nastaje prilikom prenosa i distribucije električne energije od proizvodnih objekata do krajnjih potrošača su gubici. Stepem gubitaka na prenosnom i distributivnom nivou reflektuju stanje sistema i ukazuju na prostor za poboljšanje njegove efikasnosti.

Smanjenje stepena gubitaka u distributivnom sistemu je ostvareno i u 2017. godini. Gubici u distributivnom sistemu smanjeni su sa 22,76%, koliko su iznosili 2007. godine (godina uvođenja regulacije) na 14,96%, koliko su iznosili 2017. godine. Pregled ostvarenih gubitaka u prethodnih 11 godina je dat u Tabeli 10, iz koje se vidi da se za deset godina regulacije nivo gubitaka u distributivnom sistemu sveo sa 22,97% u 2008. godini na 14,96% u 2017. godini. U skladu sa utvrđenim stepenom gubitaka u distributivnom sistemu, domaći kupci električne energije snose isključivo troškove dozvoljenih gubitaka koji su utvrđeni u skladu sa Zakonom za period 2017 - 2019. godina na osnovu revidovane studije gubitaka u iznosu 8,43%. Uprkos činjenici da realizacija u 2017. godini prevazilazi dozvoljenu stopu gubitaka u distributivnom sistemu, prethodno opisan trend kretanja gubitaka u distributivnom sistemu je ohrabrujući, jer su očigledni naponi ODS da iste svede na dozvoljeni nivo zbog interesa smanjenja troškova gubitaka električne energije koji ga direktno opterećuju. Projekat ugradnje novih brojila je najviše uticao na smanjenje gubitaka. Prilikom implementacije navedenog projekta vršena je i rekonstrukcija mreže, što je zajedno sa ugradnjom novih brojila za posljedicu imalo značajno smanjenje gubitaka.

Ostvareni gubici u prenosnom sistemu u 2017. godini koji su nastali usljed prenosa električne energije za potrebe kupaca priključenih na prenosni i distributivni sistem u Crnoj Gori iznosili su 3,52% bruto domaćeg konzuma. Stepenn gubitaka ostvaren u 2017. godini ne prelazi dozvoljenu granicu, utvrđenu u skladu sa Zakonom za regulatorni period 2017-2019. godina, a koja na osnovu revidovane studije gubitaka iznosi 3,73%.

CGES, kao dio evropskog sistema služi i za prenos električne energije za potrebe drugih sistema, koji takođe prouzrokuje gubitke u prenosnom sistemu. Troškove gubitaka nastalih usljed prenosa električne energije za potrebe konzuma drugih sistema ne snose kupci priključeni na crnogorski sistem, već isključivo operatori sistema čiji ih korisnici prouzrokuju. Konkretno, troškove gubitaka nastalih usljed potreba drugih sistema CGES pokrivaju operatori tih sistema primjenom ITC mehanizma.

Konačno, ukupni gubici u prenosnom sistemu Crne Gore u 2017. godini iznosili su 126,9 GWh ili 2,26% u odnosu na ukupnu energiju koja je ušla u prenosni sistem i za 7,9 GWh su veći od gubitaka ostvarenih u 2016. godini. Stepenn gubitaka na prenosnom nivou u Evropi kreće se od 0,4% do 3%, pri čemu je niži stepenn gubitaka karakterističan za sisteme u čijem je sastavu i 750kV naponski nivo, koji nije prisutan u Crnoj Gori.¹⁴

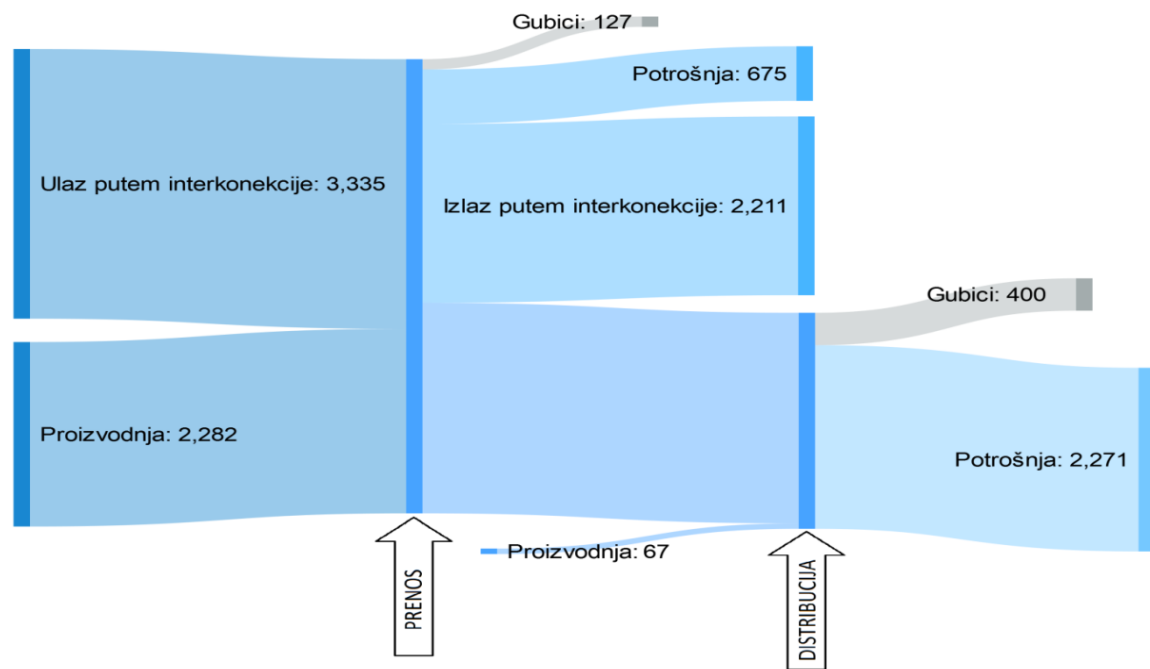
Dodatno, crnogorski elektroprenosni sistem je karakterističan po dominantnoj transformaciji na 110kV naponski nivo, koja je osnovni uzrok navedenog stepena gubitaka. Za razliku od stepena gubitaka u distributivnom sistemu, koji je u konstantnom padu tokom prethodnih deset godina, stepenn gubitaka u prenosnom sistemu Crne Gore se ostvaruje u približno istim vrijednostima i varira prvenstveno u zavisnosti od potrošnje i hidrološke situacije. Tako se usljed smanjenja konzuma u 2013. godini, stepenn gubitaka u prethodnih pet godina smanjio, tj. ne prelazi stepenn gubitaka iz 2012. godine (2,45%), dok je nepovoljnija hidrološka situacija u 2015. i 2017. godini uticala na povećanje stepena gubitaka na prenosnom nivou tokom ove dvije godine.

¹⁴ Report on Power Losses, CEER, oktobar 2017. godine

Tabela 10. Gubici u prenosnom i distributivnom sistemu u periodu 2007 - 2017. godina

Godina		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Prenosni sistem	[GWh]	157,24	156,61	147,54	164,41	159,46	153,77	142,42	122,13	135,17	118,98	126,92
	[%]	2,65	2,59	2,56	2,55	2,60	2,45	2,10	1,77	2,28	2,03	2,26
Distributivni sistem	[GWh]	531,10	568,00	570,00	502,90	491,92	541,00	480,00	432,00	446,00	404,00	399,56
	[%]	22,76	22,97	22,79	19,99	19,19	20,84	18,96	17,65	17,11	15,61	14,96
Ukupno	GWh	688,34	724,61	717,54	667,31	651,38	694,77	622,42	554,13	581,17	522,98	526,48

Slika 4. Tokovi električne energije u prenosnom i distributivnom sistemu u 2017. godini



*Napomena: sve veličine na slici izražene su u GWh i prikazane su bez decimala, na način što su zaokružene na bližu veličinu.

2.3. Pojedinačni nalazi iz nadzora elektroenergetskih subjekata

2.3.1. Elektroprivreda Crne Gore AD Nikšić

Kontrole su vršene po sljedećim temama:

a) Prigovor snabdjevaču

Podaci o podnijetim prigovorima kupaca priključenih na distributivni sistem snabdjevaču u 2017. godini prikazani su u Tabeli 11 i to: po vrsti, broju i načinu njihovog rješavanja.

Tabela 11. Podaci o podnijetim prigovorima snabdjevaču u 2017. godini

Vrsta prigovora	Neosnovan	Riješen u korist kupca	Ukupan broj
Na visinu računa	1219	432	1651
Na račun-neočitano stanje	37	3401	3438
Zbog nedostavljanja računa	1	2	3
Zbog prečitanog stanja	436	840	1276
Na reklamaciju uplata	12	419	431
Zbog neispravnosti brojila	808	249	1057
Na upozorenje o obustavi isporuke električne energije	16	11	27
Zbog obustave isporuke električne energije	10	29	39

U cilju naplate potraživanja, po osnovu računa za utrošenu električnu energiju, po nalogu Snabdjevača izvršene su 22.304 obustave isporuke električne energije, što je manje za 13,9% od broja izvršenih obustava u 2016. godini, kojih je bilo 25.905.

b) Parametri kvaliteta

EPCG je, u svojstvu snabdjevača, bila predmet kontrola koje je RAE sprovodila po pitanju primjene Pravila o minimumu kvaliteta isporuke i snabdjevanja električnom energijom. Rezultati kontrola potvrđuju da je EPCG dostavljala mjesečne podatke u skladu sa Pravilima, a koji se odnose na ispunjenje pojedinačnih standarda po pitanju:

- zahtjeva za provjeru obračuna ili mjernih veličina (potrošnje) iskazanih na računu za utrošenu električnu energiju,
- zahtjeva za izvršenje utvrđene finansijske kompenzacije,
- zahtjeva za priključenje nakon izmirenja obaveza,
- zahtjeva za priključenje nakon zaključivanja sporazuma o izmirenju duga u ratama, i
- odgovora na zahtjev za kontrolu ispravnosti funkcionisanja mjernog mjesta.

Ovako definisani pojedinačni standardi kvaliteta podrazumijevaju rokove za izvršavanje obaveza prema kupcima i visine finansijskih kompenzacija koje bi EPCG, u svojstvu snabdjevača, bila dužna da izvrši prema kupcu u slučaju neispunjavanja minimuma standarda. Visina utvrđenih finansijskih kompenzacija za snabdjevača iznosi 20€ koje će se, kao što je slučaj i kod ODS i OPS, primjenjivati od avgusta 2019. godine.

Nalazi kontrola ukazuju da je u cilju unapređenja kvaliteta podataka neophodno usaglašavanje procedura za sprovođenje zajedničkih procesa na relaciji ODS – snabdjevač.

2.3.2. Crnogorski elektroprenosni sistem AD Podgorica

Kontrole su vršene po sljedećim temama:

a) Prekidi u napajanju

Svakodnevno funkcionisanje prenosnog sistema električne energije izloženo je okolnostima koje dovode do planiranih ili neplaniranih prekida u funkcionisanju sistema. Cilj je da se adekvatnim upravljanjem sistemom i njegovim unapređivanjem i održavanjem ovakvi uticaji na sistem umanje ili u potpunosti odstrane, ali i pored toga, pri određenim ispadima elemenata sistema i određenim konfiguracijama mreže, dolazi do prekida u napajanju konzuma.

Na osnovu podataka koje je CGES dostavljao tokom 2017. godine, utvrđeno je da se u prenosnom sistemu desilo 313 prekida. Od toga su 45 bili planirani, a 268 neplanirani prekidi (23 prekida je bilo zbog hitnih radova, jedan uslijed poremećaja u drugim sistemima, 205 prekida uslijed vremenskih nepogoda, a 39 prekida uslijed sopstvene greške).

Uslijed navedenih prekida nije isporučeno 643,773 MWh električne energije, odnosno 0,01% od ukupno prenesene električne energije, dok je prosječno vrijeme prekida u prenosnom sistemu iznosilo 51,14 minuta.

b) Parametri kvaliteta

CGES je u skladu sa Pravilima o minimumu kvaliteta isporuke i snabdijevanja električnom energijom tokom 2017. godine dostavljao mjesečne podatke koji se odnose na prekide u napajanju (obrađeni u prethodnom poglavlju) i ispunjenje pojedinačnog standarda po pitanju ponovnog uspostavljanje napajanja u prenosnom sistemu električne energije.

Poput pojedinačnih standarda kvaliteta dodijeljenih ODS, Pravila propisuju i rokove OPS-u za izvršavanje obaveze prema kupcima i odgovarajuće finansijske kompenzacije koje bi CGES, u svojstvu OPS, bio dužan da izvrši prema kupcu u slučaju neispunjavanja minimuma standarda. Visina utvrđenih finansijskih kompenzacija za OPS, koje će se primjenjivati od avgusta 2019. godine, kreće se od 20€ do 200€.

Pravilima su kao karakteristični indikatori opšteg minimuma kvaliteta usluga prenosa električne energije, OPS-u dodijeljeni ENS i AIT, i propisana obaveza obrade i dostavljanja odgovarajućih podataka na godišnjem nivou. Imajući u vidu da su Pravila stupila na snagu u drugoj polovini 2017. godine, prvi podaci o ENS i AIT će biti dostavljeni od strane CGES tokom 2019. za 2018. godinu.

c) Realizacija kompenzacionih planova

CGES, zajedno sa OPS Republike Srbije i Republike Makedonije čine jednu kontrolnu oblast. CGES je tokom 2017. godine dostavljao podatke o realizaciji kompenzacionih planova unutar navedene kontrolne oblasti na dnevnom nivou. Analizom dostavljenih podataka, utvrđeno je da su ukupna neželjena odstupanja tokom cijele 2017. godine bila u okviru dozvoljenih odstupanja, što ukazuje na kvalitetan rad CGES u okviru interkonekcije.

d) Dodjela prekograničnih kapaciteta

Dodjela prekograničnih kapaciteta vrši se u skladu sa pravilima za upravljanje zagušenjima i dodjelu prekograničnih kapaciteta za prenos električne energije.

Aukcije prekograničnih kapaciteta su tokom 2017. godine vršene na godišnjem, mjesečnom i dnevnom nivou i u posmatranom periodu CGES je ostvario prihod od 3.048.505,35 €.

Prihod od aukcija prekograničnih kapaciteta se, u postupku utvrđivanja RDP OPS, tretira kao ostali prihod i predstavlja iznos za koji se umanjuje prihod koji se transponuje u tarife za korisnike sistema.

e) Sertifikacija operatora prenosnog sistema

Sertifikacija OPS je novi institut uveden u paket energetskih propisa koji je na snazi u EU i Energetskoj zajednici, u nacionalno zakonodavstvo transponovan kroz Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i gasa, i predstavlja mjeru, odnosno uslov, kojom se potvrđuje da je OPS u potpunosti nezavisan od energetskih subjekata koji vrše djelatnost proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom. Pored navedenog, sertifikacija omogućava da OPS ima pravo da obavlja prekogranični prenos električne energije.

Postupak sertifikacije CGES, koji obavlja djelatnost OPS, započeo je 20. juna 2017. godine, podnošenjem Zahtjeva od strane ovog energetskog subjekta. Od dana podnošenja zahtjeva RAE je imala zakonski rok od četiri mjeseca da izvrši analizu dokumentacije dostavljene uz navedeni zahtjev i donese privremenu odluku. RAE je 20. oktobra 2017. godine donijela Privremenu odluku, i istu, u skladu sa zakonom i Pravilima o sertifikaciji OPS („Službeni list CG“, broj 50/16), dostavila Sekretarijatu Energetske zajednice koji, prema evropskim regulativama, ima obavezu da u roku od četiri mjeseca dostavi mišljenje na privremenu odluku regulatora, a istu regulator uzima u obzir prilikom donošenja konačne odluke.

Privremena odluka o sertifikaciji bila je predmet analize od strane Sekretarijata Energetske zajednice, koji je svoje mišljenje dostavio u predviđenom roku, odnosno 27. februara 2018. godine, nakon čega je uslijedio dalji postupak do donošenja konačne odluke o sertifikaciji CGES i RAE je 24. aprila 2018. godine donijela Odluku, kojom je uvažila zahtjev CGES i izdala sertifikat.

Dugotrajna procedura donošenja prvo privremene, a zatim i konačne odluke, kao i obaveza regulatora da uvaži mišljenje Sekretarijata Energetske zajednice, upućuje na složenost postupka, opsežnu analizu dokaza kojim je, u cilju donošenja pozitivne odluke, potrebno da OPS dokaže da: ima u svom vlasništvu prenosni sistem koji je dovoljan i potreban za obavljanje djelatnosti prenosa električne energije, obavlja funkciju OPS, kao i da je kontrola nad CGES razdvojena od kontrole nad snabdjevačem i proizvođačem električne energije.

RAE je prilikom analize zahtjeva i dokumentacije uzela u obzir da je CGES licencirani subjekat koji obavlja funkciju operatora u kontinuitetu i u skladu sa Zakonom i Licencom. Takođe, izvršen je uvid u dokaze o vlasništvu imovine kojom obavlja djelatnost prenosa električne energije, i utvrđeno da CGES raspolaže dovoljnim brojem trafostanica i dalekovoda. Izuzetna pažnja je bila usmjerena na analizu vršenja kontrole nad CGES i upoređivanjem činjeničnog stanja kontrole ostalih relevantnih energetskih subjekata, RAE je našla da je uglavnom ispunjen i ovaj uslov, ali da će CGES u potpunosti biti kvalifikovan za sertifikat kada se isključi uticaj Ministarstva finansija na odluke Vlade o predlaganju članova organa upravljanja kao predstavnika državnog kapitala u EPCG i Montenegro Bonus. Iz tog razloga je sertifikat izdat pod uslovom da se u ostavljenom roku obezbijedi potpuna razdvojenost kontrole nad CGES i kontrole nad snabdjevačem i proizvođačem električne energije.

2.3.3. Crnogorski elektrodistributivni sistem DOO Podgorica

Kontrole su vršene po sljedećim temama:

a) Realizacija AMM projekta

RAE je kroz odobravanje investicionih planova odobrila investicije za realizaciju projekta ugradnje novih, savremenih brojila sa daljinskim očitavanjem. Za prvi trogodišnji period regulacije (2012 - 2015. godina) odobrena je prva faza projekta koja je podrazumijevala ugradnju 175.000 brojila. Druga faza projekta, kojom je planirana ugradnja 80.000 brojila, odobrena je za 2015. i 2016. godinu. S obzirom da je Zakon obavezao CEDIS da do 01. januara 2019. godine opremi 85% potrošača sredstvima savremenog sistema mjerenja, CEDIS je planirao, a RAE je odobrila, i treću fazu ugradnje kako bi ispunio ovu zakonsku obavezu. Treća faza projekta odobrena je za 2017. i 2018. godinu, a sastoji se od nabavke oko 60.000 brojila i ugradnje oko 45.000 brojila.

Zaključno sa 31.12.2017. godine ugrađeno je ukupno 275.150 novih brojila, što predstavlja 73,04% ukupnog broja brojila. Prilikom zamjene, vršilo se izmještanje brojila na granicu vlasništva, što je

pored rekonstrukcije mreže, dovelo i do smanjenja mogućnosti za neovlašćeno preuzimanje električne energije. Nova brojila imaju mogućnost daljinske komunikacije, čime se postiže efikasnije i tačnije očitavanje, veći stepen i pouzdanije isključenje kupaca koji ne izmiruju obaveze u propisanom roku, a samim tim i veća naplata, koja najvećim dijelom realizacije projekta prelazi 100%, što znači da se naplaćuju i zaostala potraživanja. Tokom implementacije ovog projekta, uređivane su baze podataka kupaca, a omogućeno je i praćenje gubitaka po trafo-reonima.

Efekte ugradnje novih brojila su već evidentni, što je posebno vidljivo kod gubitaka u distributivnom sistemu koji se tokom perioda implementacije AMM projekta smanjuju iz godine u godinu. U 2012. godini - prvoj godini za koju je odobrena zamjena brojila, gubici su iznosili 20,84%, da bi 2017. godine bili smanjeni na 14,96%, odnosno u posmatranom periodu gubici su smanjeni za 28,21%.

b) Prekidi u napajanju

ODS je tokom 2017. godine dostavljao mjesečne izvještaje o broju i trajanju planiranih i neplaniranih prekida na 35, 10 i 0,4 kV naponskom nivou.

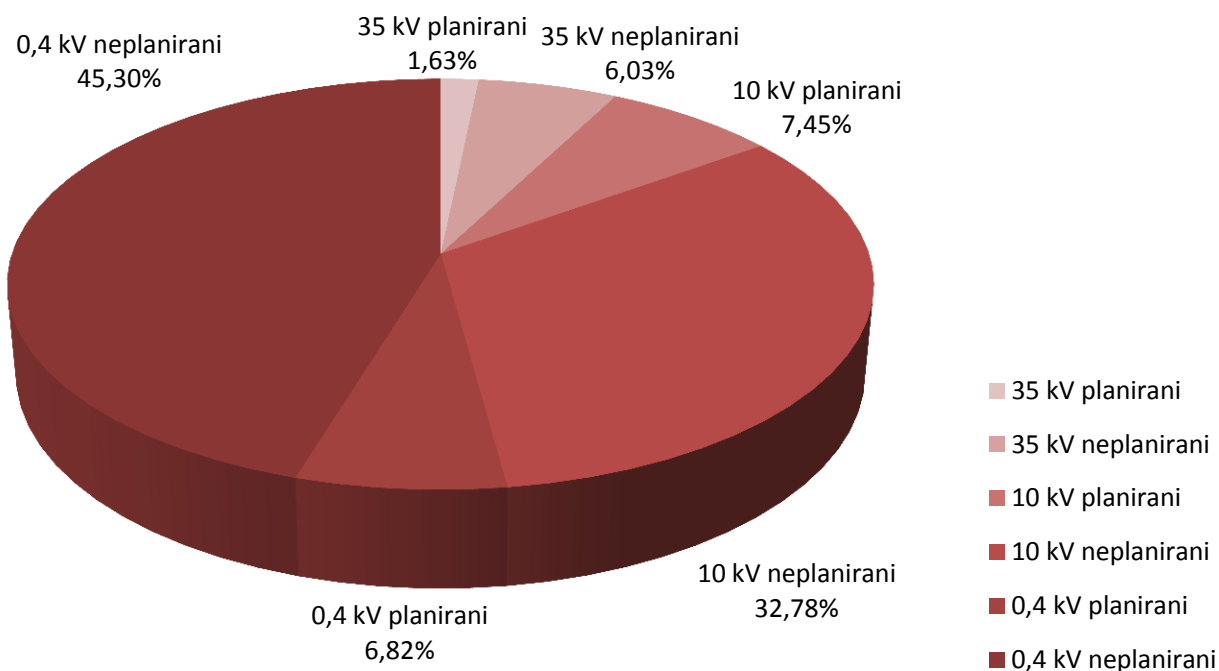
Na 35 kV naponskom nivou je bilo 505 planiranih prekida sa ukupnim trajanjem od 2.166 sati, dok su se neplanirani prekidi desili 1.872 puta sa ukupnim trajanjem od 4.819 sati.

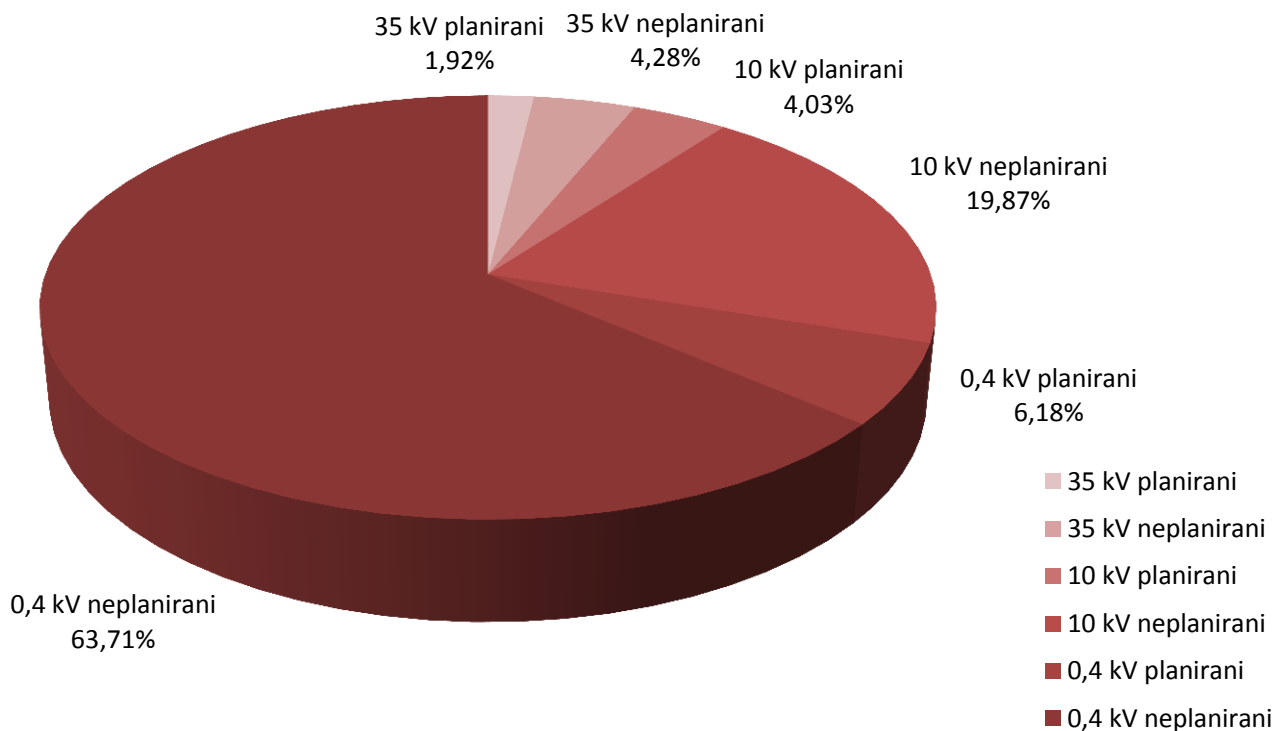
Na 10 kV naponskom nivou je bilo 2.313 planiranih prekida sa ukupnim trajanjem od 4.535 sati, dok su se neplanirani prekidi desili 10.179 puta sa ukupnim trajanjem od 22.364 sata.

Na 0,4 kV naponskom nivou je bilo 2.118 planiranih prekida sa ukupnim trajanjem od 6.952 sata, dok su se neplanirani prekidi desili 14.070 puta sa ukupnim trajanjem od 71.704 sata.

Na sljedećim dijagramima prikazani su broj i trajanje ispada u distributivnom sistemu električne energije tokom 2017. godine:

Grafik 5. Broj ispada u distributivnom sistemu električne energije tokom 2017. godine



Grafik 6. Trajanje ispada u distributivnom sistemu električne energije tokom 2017. godine

c) Parametri kvaliteta

Kontrole CEDIS koje je RAE sprovedila po pitanju primjene Pravila o minimumu kvaliteta isporuke i snabdijevanja električnom energijom potvrđuju da su od dana stupanja na snagu ovih Pravila obaveze po pitanju dostavljanja podataka ispunjene. U skladu sa utvrđenim obrascima CEDIS je dostavljao mjesečne podatke koji se odnose na prekide u napajanju (obrađeni u prethodnom poglavlju) i ispunjenje pojedinačnih standarda po pitanju:

- ponovnog uspostavljanje napajanja u distributivnom sistemu električne energije,
- obavještanja kupaca o prekidu napajanja,
- izdavanja saglasnosti za priključenje,
- priključenja kupaca,
- ponovnog priključenja kupaca,
- odgovora na prijavu o neispravnosti funkcionisanja mjernog uređaja,
- obilaska objekta kupca,
- odgovora na prigovor o naponu,
- otklanjanja odstupanja napona.

Svrha dostavljanja podataka u toku prve dvije godine primjene Pravila je uspostavljanje baze podataka i utvrđivanje stepena kvaliteta usluga prije uvođenja finansijskih kompenzacija i podsticajne metode regulacije.

Svi definisani pojedinačni standardi kvaliteta podrazumijevaju i rokove ODS za izvršavanje obaveza prema kupcima. Druga faza primjene Pravila, koja počinje u avgustu 2019. godine, uvodi finansijske kompenzacije koje bi CEDIS, u svojstvu ODS, bio dužan da izvrši prema kupcu u slučaju neispunjavanja minimuma standarda. Visina utvrđenih finansijskih kompenzacija za ODS se kreće od 20€ do 200€.

Pravila takođe utvrđuju i indikatore opšteg minimuma kvaliteta za ODS: SAIDI i SAIFI. U skladu sa prirodom ovih kriterijuma, obaveza ODS je da obradi i dostavi odgovarajuće podatke na godišnjem nivou. Kako je prilikom obrade neophodno obuhvatiti cijelu kalendarsku godinu, a Pravila su stupila na snagu u avgustu 2017. godine, prvi podaci o SAIDI i SAIFI će biti dostavljeni od strane CEDIS tokom 2019. za 2018. godinu.

Budući da CEDIS trenutno ne raspolaže kako ni naprednijim IT sistemom za prikupljanje i obradu podataka i prekidima u napajanju, tako ni SCADA sistemom, posebna pažnja tokom kontrola je bila posvećena unapređenju kvaliteta prikupljanja i obrade podataka.

Nalazi kontrola su ukazivali da je neophodno unaprijediti kvalitet podataka koje obrađuje i dostavlja ODS, odnosno otkloniti primijećene asimetričnosti i nekonzistentnosti kod pojedinih podataka. RAE je kao osnovne mjere za dalje unapređenje kvaliteta prikupljanja, obrade i razmjene podataka, a koje bi trebale da budu prioritet za ODS u toku 2018. godine, identifikovala: usaglašavanje procedura za sprovođenje zajedničkih procesa na relaciji ODS – snabdjevač, upotrebu softvera za prikupljanje podataka o prekidima i uvođenje SCADA u distributivnom sistemu.

d) Ugovori o priključenju

U posebnom fokusu sprovedenih kontrola bio je stepen zaključivanja ugovora o priključenju na distributivni sistem sa korisnicima kod kojih se snaga mjeri. Uređenje međusobnih odnosa energetskih subjekata, ali i odnosa između energetskih subjekata i korisnika zaključivanjem ugovora definisano je Zakonom. Tako je novo metodološko rješenje koje je RAE utvrdila polovinom 2016. godine podrazumijevalo da će cijena po kojoj kupci kod kojih se snaga mjeri plaćaju korišćenje sistema zavisiti od odstupanja izmjerene snage u odnosu na snagu koju će, prema svojim potrebama, ugovoriti sa operatorom sistema. Glavni motiv za uvođenje novog pristupa je činjenica da su operatori sistema dužni da razvijaju EES polazeći od trenutnog stanja i uvažavajući zahtjeve i izražene potrebe korisnika. Dok se sistem razvija za potrebe korisnika, nerealno planiranje njegovog korišćenja od strane korisnika, za koje isti ne snosi direktne posljedice, stvara privid da u sistemu nema slobodnih kapaciteta i prouzrokuje nove investicije radi obezbjeđivanja dodatnog kapaciteta za buduće korisnike sistema, pri čemu će troškove predimenzionisanog sistema snositi svi korisnici. Kako novo metodološko rješenje prepoznaje finansijske posljedice za korisnike čije potrebe odstupaju od planova, tako isto uvodi pravičnu raspodjelu troškova među korisnicima, stimuliše racionalno planiranje potreba od strane korisnika i promoviše efikasniji razvoj EES.

Ugovaranjem snaga sa ODS, korisniku kod kog se snaga mjeri se pruža mogućnost upravljanja sopstvenom potrošnjom čime bi optimizovao troškove koji se odnose na električnu energiju. Djelovanje korisnika dalje utiče na racionalizaciju korišćenja postojećih distributivnih kapaciteta, omogućavajući priključenje novih korisnika čak i bez ulaganja u izgradnju dodatne infrastrukture, čime se izbjegavaju dodatni troškovi koje bi snosili svi korisnici priključeni na distributivni sistem.

Rezultati intenzivnih kontrola CEDIS sprovedenih po ovom pitanju tokom 2017. godine, i analize dostavljenih podataka ukazivali su već na početku 2017. godine na nizak stepen realizacije ove obaveze, u smislu broja kupaca kod kojih se snaga mjeri, a koji su potpisali ugovor o priključenju sa CEDIS. Do kraja decembra 2017. godine, 62% korisnika distributivnog sistema kod kojih se snaga mjeri nije potpisalo ugovor o priključenju. Zaključak sprovedenih aktivnosti od strane RAE je da rezultati djelovanja CEDIS i učešća kupaca u 2017. godini, u pogledu ispunjavanja obaveze potpisivanja ugovora, nijesu na zadovoljavajućem nivou. Usljed nezadovoljavajućeg progressa u realizaciji pomenute obaveze, koja je konstantno praćena od strane RAE tokom 2017. godine, a u cilju pospješivanja dinamike potpisivanja ugovora i postepene optimizacije potreba kupaca, odnosno realnog planiranja ugovornih snaga, RAE je izmjenom Metodologije za utvrđivanje regulatorno dozvoljenog prihoda i cijena za korišćenje distributivnog sistema električne energije u prethodnoj godini, odložila njenu primjenu i utvrdila krajem decembra 2017. godine proširen opseg tolerancije odstupanja ostvarenih od ugovorenih snaga za 2018. godinu.

2.3.4. Crnogorski operator tržišta električne energije

RAE je tokom 2017. godine vršila nadzor nad radom COTEE u dijelu koji se odnosi na: vođenje evidencije ugovora zaključenih na tržištu električne energije, način vršenja obračuna količinskog odstupanja od voznih redova predaje i prijema električne energije, finansijski obračun i način vršenja finansijskog poravnanja utvrđenih odstupanja, kao i način vođenja evidencije o snabdjevačima i krajnjim kupcima i njihovim međusobnim obavezama.

Rezultati nadzora su pokazali da je ovaj subjekat uredno obavljao djelatnost organizovanja i upravljanja tržištem električne energije u skladu sa Zakonom i Tržišnim pravilima. COTEE je u saradnji sa CGES pripremao vozne redove (dnevni ili nedjeljni programi proizvodnje, razmjene i potrošnje električne energije i snage, u skladu sa bilateralnim ugovorima učesnika na tržištu), pratio njihovu realizaciju i sprovodio obračun prometa električne energije, obračun odstupanja od voznih redova i obračune finansijskih poravnanja.

Kontrolom je utvrđeno da se balansni mehanizam odvija u skladu sa Tržišnim pravilima, kao i da tokom 2017. godine nije bilo većih razlika između dostavljenih voznih redova i ostvarenih vrijednosti.

Izvršenom kontrolom je utvrđeno da se svi bilateralni ugovori evidentiraju, ali da još uvijek nije izvršena nabavka odgovarajućeg softvera koji bi omogućio vođenje elektronske evidencije.

Utvrđeno je da primjena Cjenovnika usluga evidentiranja ugovora otežava razvoj trgovine električnom energijom na crnogorskom tržištu. Postojanje finansijskih nameta koje plaćaju trgovci može uticati na smanjenje broja trgovaca koji posluju na crnogorskom tržištu, a takođe i na povećanje cijene električne energije po kojoj prodaju energiju crnogorskim snabdjevačima, što u krajnjem može uticati i na cijenu koju plaćaju krajnji kupci. U cilju otklanjanja barijera za razvoj tržišta, COTEE je donio Odluku o prestanku primjene ovog cjenovnika. Očekuje se da će navedena odluka imati pozitivan efekat na stvaranje povoljnog ambijenta za razvoj trgovine električnom energijom u zemlji i jačanje konkurencije na tržištu električne energije kroz koju se obezbjeđuju i koristi za krajnje kupce.

2.4. Subjekti u oblasti nafte i gasa

U sektoru naftnih derivata, praćen je i kontrolisan rad i poslovanje energetskih subjekata. S obzirom da se radi o neregulisanim energetskim djelatnostima koje se obavljaju na tržišnim principima, kontrole su se odnosile na provjeru ispunjavanja uslova utvrđenih licencom.

Od ukupno 76 subjekata koji imaju licence za obavljanje energetskih djelatnosti u sektoru naftnih derivata izvršena je kontrola kod 59 subjekta. Kontrole su vršene u sjedištima društava, kao i na maloprodajnim objektima, odnosno benzinskim stanicama, jahting servisima i avio - servisima.

Prilikom kontrola izvršen je uvid u sljedeću dokumentaciju:

- ugovore od značaja za obavljanje energetske djelatnosti, kao što su: ugovor o skladištenju, ugovor o kupoprodaji, ugovor o zakupu i dr;
- izvještaj nadležnog inspektora kojim se potvrđuje ispunjenost uslova i zahtjeva utvrđenih tehničkim propisima, propisima o zaštiti od eksplozija i požara, kao i propisima o zaštiti životne sredine;
- dokaze da zaposlena lica imaju položen odgovarajući stručni ispit za obavljanje poslova tehničkog rukovođenja, održavanja, eksploatacije i rukovanja energetskim objektima, u skladu sa zakonom, i
- sertifikat o obuci vozača i sertifikat o ispravnosti vozila za prevoz opasnih materija.

Takođe se kontrola odnosila i na:

- izmjene u odnosu na podatke dostavljene prilikom podnošenja zahtjeva za izdavanje licence, odnosno od dana vršenja posljednje kontrole od strane predstavnika RAE;
- provjeru poštovanja obaveze poslovanja isključivo sa licenciranim subjektima;

- provjeru načina vršenja nabavke naftnih derivata, prateće dokumentacije, kao i dokumentacije vezane za transportna sredstva kojima se obavlja transport naftnih derivata i
- provjeru stanja na maloprodajnim objektima i druga pitanja od značaja za kvalitetno pružanje usluga korisnicima.

O svakoj izvršenoj kontroli, sačinjavan je izvještaj koji sadrži predmet kontrole, zatečeno stanje kod kontrolisanog subjekta i predlog daljih mjera. Kontrolama su utvrđene nepravilnosti kod 11 subjekata.

Najveći broj nepravilnosti se odnosio na neposjedovanje dokaza da zaposlena lica imaju položen odgovarajući stručni ispit za obavljanje poslova tehničkog rukovođenja, održavanja, eksploatacije i rukovanja energetskim objektima, u skladu sa zakonom, i to na deset maloprodajnih objekata, kod sljedećih subjekata: AD "Jugopetrol" Podgorica na benzinskim stanicama u Baru - Bar 1 i Bar 2, u Beranama, u Budvi - Budva 1 i u Bijelom Polju, DOO "Alba petrol" Podgorica, DOO "Albino" Podgorica, DOO "Montenegro gas" Berane, DOO "Podgoricatrans" Podgorica i DOO "Sutomore petrol" Bar.

DOO "Novi gas" Podgorica je upozoreno da obavlja energetske djelatnosti sa nelicenciranim subjektima, dok je DOO "Eco Booster" Podgorica upozoreno zbog obavljanja djelatnosti skladištenja naftnih derivata bez izdate licence.

DOO "Humci" Cetinje upozoreno je zbog obavljanja djelatnosti transporta naftnih derivata transportnim sredstvima koja nijesu licencirana, dok je DOO "AMD Zarubica Company" Nikšić upozoreno zbog neposjedovanja sertifikata o ispravnosti vozila za prevoz opasnih materija.

Subjektima kod kojih su utvrđene nepravilnosti u obavljanju energetskih djelatnosti upućena su upozorenja o neispunjavanju uslova iz licence uz ostavljanje primjerenog roka za otklanjanje istih. Upozorenja o neispunjavanju uslova iz licence RAE je objavila na svojoj internet stranici. Svi subjekti su otklonili utvrđene nepravilnosti u ostavljenom roku.

KOMENTAR:

Rezultati kontrola svih energetskih subjekata, koji su sprovedeni u skladu sa Planom rada Agencije za 2017. godinu, ukazuju da su isti svojim djelovanjem omogućili sigurno i nesmetano funkcionisanje sistema.

Stepen gubitaka u distributivnom sistemu je u konstantnom padu od 2008. godine. U toku proteklih deset godina regulacije stepen gubitaka u distributivnom sistemu sveden je sa 22,97%, koliko je iznosio u 2008. godini, na 14,96%, koliko je ostvareno u 2017. godini.

Donošenjem Pravila o minimumu kvaliteta isporuke i snabdijevanja električnom energijom, stiču se uslovi za poboljšanje stepena kvaliteta usluga koje pružaju elektroenergetski subjekti. Poboljšanje kvaliteta je kontinualan proces koji prije svega zahtijeva utvrđivanje početnog stanja stepena kvaliteta usluga elektroenergetskih subjekata. Primjena pravila predviđena je u dvije faze. Dok se prva faza odnosi na prikupljanje podataka u cilju utvrđivanja početnog stanja, druga uvodi finansijske kompenzacije koje su subjekti dužni da plaćaju kupcima u slučaju neispunjavanja minimuma kvaliteta.

Uslov za sticanje prava na finansijske kompenzacije je zaključivanje ugovora sa snabdijevačem električne energije, kojem prethodi zaključivanje ugovora o priključenju sa OPS ili ODS.

Ugovaranjem snaga sa ODS, korisniku kod kog se snaga mjeri se pruža mogućnost upravljanja sopstvenom potrošnjom čime bi optimizovao troškove koji se odnose na električnu energiju. Djelovanje korisnika dalje utiče na racionalizaciju korišćenja postojećih distributivnih kapaciteta, omogućavajući priključenje novih korisnika čak i bez ulaganja u izgradnju dodatne infrastrukture, čime se izbjegavaju dodatni troškovi koje bi snosili svi korisnici priključeni na distributivni sistem. Sprovedene kontrole ukazuju na nizak stepen realizacije ove obaveze. Naime, do kraja decembra 2017. godine, svega 38% korisnika distributivnog sistema kod kojih se snaga mjeri je potpisalo ugovor o priključenju.

Tokom godine kontinuirano je vršena kontrola rada subjektima u djelatnosti naftnih derivata. Rezultati kontrola ukazuju na postojanje nepravilnosti manjeg značaja koje su svi subjekti otklonili u ostavljenom roku.

3. INVESTICIJE U ENERGETSKOM SEKTORU

3. INVESTICIJE U ENERGETSKOM SEKTORU

3.1. Elektroprivreda Crne Gore AD Nikšić

U toku 2017. godine ukupna kapitalna ulaganja EPCG su iznosila 5.836.823 €. Većina ulaganja se odnosila na projekte kapitalnog održavanja FC Proizvodnja, u iznosu od 3.955.718 €, dok je za modernizaciju utrošeno 1.164.363 €.

U Tabeli 12 je prikazan pregled investicionih ulaganja u 2017. godini, po funkcionalnim i organizacionim cjelinama EPCG i njihovim organizacionim djelovima.

Tabela 12. Pregled realizacije investicija u 2017. godini

R.b.	Investiciona ulaganja	2017. godina [€]
1.	SEKTOR ZA RAZVOJ	1.164.363
	HE Perućica (modernizacija i vanredno održavanje)	471.254
	HE Piva (modernizacija i vanredno održavanje)	39.630
	TE Pljevlja (modernizacija i vanredno održavanje)	449.158
	GFD (modernizacija i vanredno održavanje)	204.321
2.	FC PROIZVODNJA	3.955.718
	HE Perućica	870.044
	HE Piva	1.831.125
	TE Pljevlja	1.251.666
	Direkcija FC Proizvodnja	2.883
3.	FC SNABDIJEVANJE	118.371
4.	Glavna finansijska direkcija (GFD)	598.371
UKUPNO (1+2+3+4)		5.836.823

Od ukupnih kapitalnih ulaganja, u modernizaciju investirano je 1.164.363 € ili 19,95%, u proizvodne kapacitete investirano je 3.955.718 € ili 67,77%, u osnovna sredstva Snabdijevanja 118.371 € ili 2,03%, i u glavnu finansijsku direkciju 598.371 € ili 10,25%.

U okviru modernizacije projekata, u hidroelektranama, najveći stepen realizacije odnosi se na HE Perućica, gdje je od ukupnih uloženi sredstava (471.254 €) na modernizaciju II faze utrošen iznos od 455.453 €.

U TE Pljevlja uloženo je 449.158 € (52% uloženi sredstava odnosi se na uređenje terena za potrebe fazne rekultivacije deponije Maljevac).

U sektoru proizvodnje, u HE Perućica je utrošeno 870.044 € (od tog iznosa najveće investicije su u zamjenu igličastog zatvarača na zatvaračnici Krupac – 310.924 €, nabavku, montažu i puštanje u rad opreme za mjerenje proizvedene energije na nivou 110 kV – 274.795 €, kao i zamjenu oštećene betonske obloge kanala Zeta II – 64.265 €). U HE Piva najveće ulaganje je izvršeno u kapitalni remont agregata A1, a ukupna ulaganja u ovu investiciju iznose 1.721.897 €. U TE Pljevlja od ukupnih ulaganja, u kapitalni remont turbine je uloženo 920.909 €, a u sanaciju postrojenja za demineralizaciju kotlovske vode 216.540 €.

U FC Snabdijevanje uloženo je u kontakt centar 11.134 €, u razvoj biling sistema 86.400 €, a u projekte opšte namjene 20.836 €.

Ulaganja u GFD iznose 598.371 €, od čega se najveći dio odnosi na projekte opšte namjene (kancelarijski namještaj, IT oprema i vozila) - 306.791 €. U razvoj i unapređenje poslovnih informacionih sistema uloženo je 291.580 €. ¹⁵

3.2. Crnogorski elektroprenosni sistem AD Podgorica

Investicioni plan CGES AD Podgorica za period 2017 - 2019. godina sadrži 40 odobrenih investicija, čija je realizacija planirana u 2017. godini u iznosu od 38.738.000 €.

U daljem tekstu je dat pregled najznačajnijih investicionih projekata i aktivnosti, koje su vođene u 2017. godini.

Povezana infrastruktura za izgradnju podmorskog kabla Italija – Crna Gora

Povezivanje EES Crne Gore i Italije odvija se kroz realizaciju projekta izgradnje visokonaponskog podmorskog kabla. Obaveza Crne Gore, koja proizilazi iz Ugovora o koordinaciji projekta između države Crne Gore, Terna rete elettrica nazionale S.P.A. i CGES AD Podgorica je da realizuje tri investicije, i to izgradnju:

1. TS 400/110/35 kV Lastva;
2. 400 kV DV Lastva – Čevo;
3. 400 kV DV Čevo – Pljevlja.

Navedene investicije predstavljaju dio projekta izgradnje trans-balkanskog koridora, koji je od velikog značaja za stvaranje panevropskog tržišta električne energije. U realizaciju trans-balkanskog koridora su uključene dvije države članice EU (Italija i Rumunija) i tri ugovorne strane Energetske zajednice (Crna Gora, Srbija i Bosna i Hercegovina). Unapređenje prenosne infrastrukture povezivanjem Balkana i Italije doprinijeće integraciji tržišta električne energije zemalja na Balkanu i tržišta zemalja članica EU, povećanju sigurnosti snabdijevanja, kao i povezivanju obnovljivih izvora energije sa velikim centrima potrošnje. Podmorska interkonekcija između Italije i Crne Gore i dalekovod između Rumunije i Srbije su EU projekti od zajedničkog interesa (PCI), dok infrastrukturni projekti koji se odnose na zemlje Energetske zajednice imaju status projekata od interesa za Energetsku zajednicu (PECI).

Finansijska realizacija projekata CGES koji se odnose na povezanu infrastrukturu za izgradnju podmorskog kabla Italija - Crna Gora u 2017. godini iznosila je 68%, a u nastavku je prikazan pregled planiranih i realizovanih aktivnosti.

Izgradnja TS 400/110/35 kV Lastva obuhvata izgradnju trafostanice snage 2X300 MVA. Planirane aktivnosti u 2017. godini su gotovo u potpunosti realizovane. Ugrađen je energetski transformator 400/110 kV, 300 MVA i spoljna oprema. Takođe su izgrađena 35 kV i 0,4 kV postrojenja i završena je ugradnja ostale opreme komandno-pogonske zgrade. Započeto je funkcionalno ispitivanje i procedura primopredaje radova. U okviru ovog projekta, planirano je i proširenje postojeće trafostanice 400/220/110 kV Pljevlja 2. U ovoj trafostanici završeni su svi radovi na opremanju 400 kV dalekovodnog polja i preostalo je da se polje priključi na sabirnice 400 kV. Primopredaja radova nije izvršena usljed potrebe za otklanjanjem uočenih nedostataka na izvedenim radovima i opremi.

Planirane aktivnosti za dio projekta koji se odnosi na izgradnju 400 kV DV Lastva – Čevo obuhvataju isporuku preostale stubne konstrukcije, preostalih provodnika i izolatora, radove na svim sekcijama na izgradnji temelja, podizanju stubova i elektromontaži. Realizacija planiranih aktivnosti je kasnila zbog problema u obezbjeđivanju pristupa zemljištu i eksproprijaciji, loših vremenskih prilika, kao i potrebe da se izvrši preprojektovanje određenih dionica. Tokom 2017. godine su realizovane sljedeće aktivnosti: izvršena je isporuka opreme za kompletan projekat u obimu 95%, radovi su završeni u obimu od 50%, na DV 400 kV probijeno je oko 90% puteva i završeno oko 70% temelja, podignuto oko 50% stubova i urađeno oko 25% elektromontažnih radova. Za DV 400 kV eksproprijacija za stubna mjesta je završena u obimu 97%, dok je nepotpuna eksproprijacija za pristupne puteve završena u obimu od oko 95%. Eksproprijacija za

¹⁵ Izvor podataka: Izveštaj o realizaciji investicija EPCG za 2017. godinu

stubna mjesta (11 stubova) i pristupne puteve za DV 110 kV je u postupku pred Upravom za nekretnine.

Planirane aktivnosti za dio projekta koji se odnosi na izgradnju 400 kV DV Čevo – Pljevlja obuhvatale su rješavanje imovinsko-pravnih odnosa, izradu dijela pristupnih puteva i temelja, montažu stubova, završetak projektovanja dvosistemske dionice, isporuku dijela opreme i izvođenje radova. Izvođenje radova nije u potpunosti realizovano zbog neriješenih imovinsko-pravnih odnosa i kašnjenja u izradi projektne dokumentacije. Završen je i revidovan glavni projekat dvosistemske dionice, glavni projekti temelja stubova jednosistemske dionice, kao i glavni projekat 110 kV dalekovoda Žabljak. Izvršena je isporuka opreme u obimu od 60%. Realizovane su brojne aktivnosti na rješavanju imovinsko-pravnih odnosa i obezbijeđeni su uslovi za izvođenje radova za 70% stubnih mjesta.

Dodatna infrastruktura za izgradnju podmorskog kabla Italija - Crna Gora

Izgradnja 400 kV dalekovoda Pljevlja 2 – Višegrad i 400 kV dalekovoda Pljevlja 2 – Bajina Bašta predstavlja realizaciju projekata vezanih za dodatnu infrastrukturu za izgradnju podmorskog kabla Italija - Crna Gora. Realizacija navedenih projekata je neophodna da bi se obezbijedio sigurniji plasman energije preko podmorskog kabla i siguran rad EES, bez obzira na opterećenost, odnosno veličinu procijenjenog tranzita.

Izgradnja dodatne infrastrukture nalazi se na listi projekata od interesa za Energetsku zajednicu (PECI), koja je utvrđena Odlukom Ministarskog savjeta Energetske zajednice. Dodjeljivanjem PECI statusa, realizacija ovih projekata je identifikovana kao neophodna za postizanje osnovnih ciljeva energetske politike (stvaranje funkcionalnog jedinstvenog evropskog tržišta električne energije, obezbjeđenje sigurnosti snabdijevanja, sigurnog i pouzdanog rada sistema, uklanjanje „uskih grla” u energetskej infrastrukturi, povećanje konkurencije i fleksibilnosti sistema, obezbjeđenje održivosti kroz povezivanje obnovljivih izvora energije sa velikim centrima potrošnje i sistemima za skladištenje energije, itd.)¹⁶. PECI projekti se tretiraju kao prioritet u pogledu dobijanja finansijske pomoći Predpristupnog fonda IPA (IPA – Instrument for Pre-Accession Assistance) i fonda NIF (NIF – Neighbourhood Investment Facility), kao i u pogledu obezbjeđivanja efikasnih i brzih administrativnih procedura pri dobijanju dozvola potrebnih za njihovu realizaciju.

Planirane aktivnosti u 2017. godini za dio projekta koji se odnosi na dalekovod 400 kV Pljevlja 2 – Bajina Bašta obuhvataju sprovođenje procedure za izbor konsultanta i izradu prostorno-planske dokumentacije, dok aktivnosti na izgradnji 400 kV dalekovoda Pljevlja 2 – Višegrad nijesu planirane za 2017. godinu. Sprovedena je procedura izbora konsultanta koji će pratiti realizaciju projekata čija se realizacija finansira iz WBIF Granta. Takođe je potpisan Ugovor o pružanju konsultantskih usluga, ali su usluge neophodne za realizaciju ovog projekta definisane kao opcione. Za aktiviranje istih, neophodna je saglasnost KfW banke, koja zavisi od dinamike realizacije projekta od strane AD Elektromreža Srbije. Pripremljen je zahtjev za izradu planskog dokumenta. Ministarstvo održivog razvoja i turizma donijelo je nacrt Odluke i predlog Programskog zadatka za izradu detaljnog prostornog plana koridora dalekovoda 2x400 kV Pljevlja 2 – Bajina Bašta za dionicu na teritoriji Crne Gore, dok je CGES dao saglasnost na nacrt Odluke i predlog Programskog zadatka. Finansijska realizacija ovog projekata u 2017. godini iznosila je 61%.

U Tabeli 13 dat je pregled finansijske realizacije svih odobrenih projekata za 2017. godinu.

¹⁶ Regulativa (EU) br. 347/2013 Evropskog parlamenta i Savjeta o smjernicama za transevropsku energetsku infrastrukturu <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0347>

Tabela 13. Realizacija investicija CGES u 2017. godini

R.b.	PROJEKAT	Realizovano 2017. godina [x1000 €]
1.	Izgradnja 400 kV DV Lastva - Pljevlja (Čevo – Pljevlja)	18.766
	Izgradnja TS 400/110 kV Lastva	
	Skretanje 400kV dalekovoda Podgorica 2 – Trebinje i ulaz-izlaz na Lastvu (Lastva – Čevo)	
2.	Izgradnja 400 kV dalekovoda Pljevlja 2 – Višegrad	37
	Izgradnja 400 kV dalekovoda Pljevlja 2 – Bajina Bašta	
3.	Izgradnja TS 110/35 kV Luštica i njeno povezivanje na prenosnu mrežu	15
4.	Izgradnja 110 kV DV Vilusi – Herceg Novi	6
5.	Izgradnja TS 110/10(20)kV Nikšić (Kličevo) i priključni vodovi 110kV	509
6.	Izgradnja 110kV DV Virpazar – Ulcinj	5
7.	Izgradnja TS 110/35/10kV Kotor (Škaljari) i 110kV DV Tivat – Kotor	44
8.	Rekonstrukcija 110 kV DV Lastva – Tivat - II faza	6
9.	Revitalizacija 110 kV DV (zamjena opreme i rekonstrukcija)	173
10.	TS 110/10 kV Podgorica 4, obezbjeđenje dvostranog 110 kV napajanja	36
11.	Rekonstrukcija TS Podgorica 2 (nabavka, priprema tenderske dokumentacije i instalacija transformatora 400/110 kV, 300 MVA)	1
12.	Izgradnja 110 kV DV Lastva – Kotor	4
13.	Rekonstrukcija 110 kV DV Budva – Lastva	18
14.	Revitalizacija TS 110/35kV Nikšić (sanacija betonskih portala)	348
15.	Revitalizacija DV 110 kV Budva – Podgorica 2	2
16.	Rekonstrukcija DV 110 kV Berane – Andrijevića	4
17.	Izmještanje dijela DV 400 kV Ribarevine – Peć	6
18.	Nabavka prekidača snage 35 kV	1
19.	Nabavka odvodnika prenapona	0
20.	Isporuka i zamjena motornih pogona regulacionih sklopki u TS Berane i TS Virpazar	1
21.	Nabavka i ugradnja uređaja za sušenje zraka u postrojenjima 35 kV u trafostanicama Danilovgrad, Cetinje, Virpazar	1
22.	Nabavka i ugradnja dizel agregata u TS Virpazar i TS Danilovgrad	1
23.	Sanacija klizišta kod stuba 174 na DV 220 kV Piva – Pljevlja, vod 265	4
24.	Sanacija stuba broj 15 na DV 400 kV Ribarevine – Peć	0
25.	Nabavka i ugradnja jednopolnih prekidača za uključenje i isključenje zvjezdišta 35 kV u TS 220/110/35 kV Podgorica 1 i TS 110/35 kV Tivat	0
26.	Nabavka mjernih transformatora	3
27.	Revitalizacija trafostanica	21
28.	SCADA za novi dispečerski centar sa EMS sistemom (uključujući i procjenu N-1 faktora sigurnosti u EES u realnom vremenu)	955
29.	Nabavka i implementacija ERP sistema	0
30.	Nabavka i implementacija hardvera i softvera za FMIS	60
31.	Isporuka i ugradnja OPGW kablova na DV 110 Kličevo – Brezna i telekomunikacione opreme u TS Kličevo i TS Brezna	201
32.	Invertori za trafostanice	3
33.	Zamjena agregata u NDC i rezervnom dispečerskom centru	3
34.	Proširenje i unapređenje sistema daljinskog očitavanja brojlara (AMR)	43
35.	Realizacija sistema za daljinski pristup procesnim mrežama i uključenje novih objekata u NDC SCADA sistem	1

36.	Modul za dostavljanje podataka na Transparency platformu r2	17
37.	Izgradnja TS 110/35 kV Žabljak	5
38.	Izgradnja TS 400/110/35 kV Brezna	41
39.	Rekonstrukcija sistema zaštita u cijeloj mreži	78
40.	Zamjena VN opreme u trafostanicama	154
UKUPNO		21.573

Finansijska realizacija planiranih investicija CGES za 2017. godinu iznosila je 55,69 %.

Završena je realizacija sljedećih projekata:

- Isporuka i ugradnja OPGW kabla na DV 110 Kličevo – Brezna i telekomunikacione opreme u TS Kličevo i TS Brezna,
- Izgradnja TS 110/10(20)kV Nikšić (Kličevo) i priključni vodovi 110kV.

Realizacija projekata koji se odnose na revitalizaciju TS 110/35kV Nikšić (sanacija betonskih portala) i izgradnju TS 110/35/10kV Kotor (Škaljari) i 110kV DV Tivat – Kotor je gotovo okončana, dok je realizacija projekata vezanih za povezanu i dodatnu infrastrukturu za izgradnju podmorskog kabla Italija - Crna Gora na zadovoljavajućem nivou. Odstupanja u odnosu na planirane aktivnosti su bila uslovljena dugačkim postupkom eksproprijacije, usporenim izvođenjem radova zbog loših vremenskih prilika i zahtjevima za izmještanje trase dalekovoda od strane zainteresovanih strana.

Kašnjenje u realizaciji ostalih projekata je rezultat poteškoća u postupcima eksproprijacije, nepostojanja odgovarajućih prostornih planova, nepovoljnih vremenskih uslova, nezadovoljavajućeg kvaliteta ponuda koje često rezultiraju poništavanjem tendera, kao i dugotrajnih procedura kod Državne komisije za kontrolu javnih nabavki Crne Gore.

Realizovanim investicionim aktivnostima u 2017. godini postignuti su značajni ciljevi u pogledu:

- obezbjeđenja napajanja na 110 kV naponskom nivou, a time poboljšanja kvaliteta snadbijevanja električnom energijom na područja Kotora kao jednog od najznačajnijih turističkih centara Crne Gore,
- obezbjeđenja uslova za priključenje VE Krnovo kako u energetskom tako i u telekomunikacionom smislu,
- poboljšanja pogonske sigurnosti TS Nikšić, a time i sigurnosti napajanja Nikšića.¹⁷

3.3. Crnogorski elektrodistributivni sistem

Investicionim planom CEDIS za period 2017 - 2019. godina, koji je RAE odobrila u novembru 2016. godine u postupku utvrđivanja RDP za navedeni period, za 2017. godinu planirane su investicije razvrstane po grupama osnovnih sredstava na:

- Primarnu mrežu (vodovi 35 kV, TS 35/10 kV, postrojenja 35 kV u TS 110/35 kV, postrojenja 10 kV u TS 110/10 kV);
- Sekundarnu mrežu (vodovi 10 kV, TS 10/0,4 kV, vodovi 0,4 kV);
- AMR i mjerna mjesta (Proširenje AMR sistema, izmještanje mjernih mjesta kod potrošača, nova brojila za zamjenu postojećih, brojila za nove potrošače);
- Ostale investicije (daljinsko upravljanje srednjenaponskom distributivnom mrežom, uzemljenje neutralne tačke, digitalizacija radio veza, izrada studija neophodnih za potrebe planiranja razvoja distributivne mreže);
- Ostala osnovna sredstva (mehanizacija, računarska oprema, alati i instrumenti, kancelarijski namještaj i sl.) i
- Otkup zemljišta.

¹⁷ Izvor podataka: Izveštaj o realizaciji investicija CGES za 2017. godinu

Polazeći od cilja da distributivna mreža treba da omogući raspoloživost svih elemenata sistema (normalni pogon) i vrijednost dozvoljenih pogonskih veličina (napon, struja), kao i planiran nivo gubitaka električne energije, Plan investicija za 2017. godinu obuhvatao je sledeće projekte:

- Izgradnja i rekonstrukcija objekata kojim će se obezbijediti propisane performanse sistema (dostizanje tehničkih standarda);
- Izgradnja i rekonstrukcija objekata kojim će se omogućiti zadovoljenje planiranog rasta potrošnje;
- Tehnološko unapređenje mreže, sa ciljem povećanja pouzdanosti i optimizacije funkcionisanja sistema (smanjenja gubitaka).

Ukupna realizovana vrijednost svih investicionih projekata za period 01.01 - 31.12.2017. godine iznosila je 21.635.662 €, od čega se 6.526.788 € odnosi na investicione projekte koji su odobreni za realizaciju u 2017. godini (Plan investicija 2017 - 2019. godina), a 15.108.873 € se odnosi na investicione projekte koji su odobreni za realizaciju u periodu 2013 - 2016. godina, a nijesu u tom periodu realizovani, kao i na investicije koje nijesu odobrene pomenutim Planom.

Plan investicija za 2017. godinu je realizovan u manjem obimu od planiranog, iz sljedećih razloga:

- Nemogućnost obezbjeđivanja lokacija za trafostanice i druge objekte, dobijanje urbanističko-tehničkih uslova (zbog nepostojanja detaljnih urbanističkih planova na određenim lokacijama);
- Rješavanje imovinsko-pravnih odnosa u cilju obezbjeđivanja lokacija za energetske objekte;
- Nemogućnost sprovođenja tenderske procedure za nabavku opreme i izvođenje radova. Nabavka opreme po važećim postupcima nabavke, zbog vremenski dugih rokova, ugrožava predviđenu dinamiku izgradnje i rokove završetka. To se naročito odnosi za slučajeve kada se u toku procedure odabira ponuđača podnesu žalbe na odluke, koje značajno produžavaju tenderski postupak;
- Kašnjenje u potpisivanju ugovora o kreditu sa Evropskom bankom za rekonstrukciju i razvoj.

Tabela 14. Pregled realizacije investicija odobrenih planom za 2017. godinu i investicija planiranih za period 2013 - 2016. godina, realizovanih u 2017. godini

R.b.	OPIS	2017. godina	
		Plan [€]	Realizacija [€]
1	Primarna mreža	4.225.775	1.401.798
2	Sekundarna mreža	4.107.158	542.312
3	Mjerna mjesta	14.501.630	3.433.540
4	Ostale investicije	627.102	456.099
5	Ostala osnovna sredstva	647.907	693.039
6	Otkup zemljišta	100.000	0
I UKUPNO (1+2+3+4+5+6)		24.209.572	6.526.788
7	Primarna mreža		1.723.728
8	Sekundarna mreža		10.204.030
9	Mjerna mjesta		2.605.901
10	Ostale investicije		455.714
11	Ostala osnovna sredstva		119.500
II Realizacija ostalih investicija za 2017. godinu (7+8+9+10+11)			15.108.873
UKUPNO (I+II)			21.635.662

Investicije u primarnu mrežu

Primarna mreža sadrži: vodove 35 kV, TS 35/10 kV, postrojenja 35 kV u TS 110/35 kV i postrojenja 10 kV u TS 110/10 kV. Na nivou primarne mreže, osnovni problemi su proširenje mreže u cilju zadovoljavanja rastuće potrošnje i povećanje sigurnosti napajanja, kao i dovođenje postrojenja u stanje da zadovoljavaju tehničke standarde.

Planom investicija za 2017. godinu ulaganja u primarnu mrežu predviđena su u iznosu od 4.225.775 €, a do 31.12.2017. godine realizovana su u iznosu od 1.401.798 €.

CEDIS je planirao da u 2017. godini izvrši ulaganje u 38 projekata primarne mreže, od kojih su najznačajniji:

Rekonstrukcija DV 35 kV Virpazar – Buljarica (zamjena provodnika i zamjena betonskih stubova) – Usljed duge eksploatacije, na ovom dalekovodu dolazi do čestih prekida u napajanju korisnika električnom energijom. Tako su tokom 2015. godine evidentirana 32 prekida u napajanju u trajanju od 36 časova. Potrebna je hitna rekonstrukcija, koja obuhvata zamjenu dotrajalih provodnika i zamjenu betonskih stubova, u dužini od 4.400 metara. Sa realizacijom navedene investicije se kasni zbog rješavanja imovinsko-pravnih odnosa. Završetak radova se planira u 2018. godini.

Izgradnja TS 35/10 kV Novi Ulcinj – Postojeća TS 35/10 kV 2x8 MVA "Grad" je u toku ljetnje turističke sezone (posebno od kraja jula do kraja avgusta) preopterećena, što pokazuju i rezultati mjerenja opterećenja. Porast standarda potrošača, pa time i povećanje vršnog opterećenja, nedovoljan kapacitet u transformaciji 35/10 kV, nedovoljan broj trafostanica 10/0,4 kV na ovom području, izgradnja novih stambenih jedinica, izgradnja objekata namijenjenih turizmu, kao i veliki broj privremenih objekata izgrađenih u svrhu poboljšanja turističke ponude, doveli su do toga da postojeća TS 35/10 kV "Grad" svojim kapacitetom (2x8 MVA) ne omogućava, zbog rada u režimu preopterećenja, sigurno napajanje električnom energijom konzuma Ulcinja. Novoplanirana TS 35/10 kV "Novi Ulcinj" je neophodna i za napajanje planiranih turističkih kapaciteta: hotel "Jadran", hotel "Galeb", vile "Mediteran", kao i velikog broja planiranih malih i apart hotela. Naravno, potrebno je naglasiti i značajno povećanje snage postojećih potrošača, koji su svoje objekte prilagodili zahtjevima turista za određenim nivoom usluge. Uklapanjem 10 kV izvoda planirane TS 35/10 kV "Novi Ulcinj" u postojeću 10 kV mrežu osigurava se sigurno i kvalitetno napajanje kako postojećih tako i novih potrošača. Sa realizacijom se kasni zbog sledećih razloga: dugotrajnog postupka usvajanja prostorno-planske dokumentacije, dugotrajnog postupka rješavanja imovinsko-pravnih odnosa i potrebne promjene planirane dinamike i usaglašavanja iste sa dinamikom realizacije izgradnje kružnog toka u Ulcinju. U 2017. godini je zaključen Ugovor o gradnji, završeno opremanje 35kV ćelija u TS Grad i TS Kodre, ugrađena oprema u trafostanici i položeno 1.500m kablova 35kV i 10 kV. Sa realizacijom investicije se nastavlja i u 2018. godini.

Postrojenje 10 kV u TS 35/10 kV Tuzi – Zbog dotrajalosti opreme predviđena je zamjena kompletnog 10 kV postrojenja. Radovi na navedenoj investiciji su završeni, odnosno investicija je realizovana u 2017. godini.

Rekonstrukcija dalekovoda DV 35kV Guke – Mataruge – Usljed duge eksploatacije dalekovoda dolazi do čestih prekida u napajanju korisnika električnom energijom, kojih je tokom 2015. godine evidentirano 12 u trajanju od 56 časova. Potrebna je rekonstrukcija ovog dalekovoda koja se odnosi na zamjenu dotrajalih provodnika i ovjesne opreme. Sa realizacijom investicije se kasni zbog potrebne izmjene prostorno - planske dokumentacije.

Izgradnja Nove TS 35/10 kV Volođa – Izgradnja ove trafostanice predviđena je zbog dotrajalosti postojeće, a predviđena je DUP-om za izgradnju na istoj lokaciji. Postojeća TS je stara oko 50 godina i napaja pola užeg gradskog i ruralnog konzuma u opštini Pljevlja (ukupna evidentirana energija preko objekta na godišnjem nivou je 31.692.520 kWh i napaja 6.200 korisnika električne energije). Sa realizacijom investicije se kasni zbog potrebne izmjene prostorno - planske dokumentacije.

Izgradnja 35 kV DV Andrijevića – Gusinje – Trafostanice 35/10 kV Plav i TS 35/10 kV Gusinje, odnosno područje opština Plava i Gusinja, napajaju se radijalno vodom 35 kV koji spaja TS 110/35 kV Andrijevića - TS 35/10 kV Plav - TS 35/10 kV Gusinje. Svaki kvar na ovom vodu ili izvođenje

radova održavanja prouzrokuje obustavu isporuke električne energije. Na primjer, pri remontu dalekovoda 2014. godine, potrošači sa područja Plava i Gusinja su ostajali bez napajanja po desetak sati dnevno i to nekoliko dana. U određenoj fazi razvoja predviđa se nova TS 35/10 kV Đulići, zbog priključenja malih elektrana ukupne snage 7,5 MVA i za napajanje postojećeg konzumnog podkomovskog područja i ostalih sela koja su u blizini Đulića. Dalekovod će služiti za napajanje nove trafostanice TS 35/10 kV Đulići, kao i za obezbjeđenje rezervnog napajanja TS 35/10 kV Gusinje. Sa realizacijom investicije se kasni zbog nepostojanja prostorno-planske dokumentacije za izgradnju navedenog objekta.

Izgradnja kablovskog voda 35 kV Jezerine – Lubnica – U toku 2015. godine je priključeno više malih hidroelektrana na području Berana (Bistrica, Orah, Rmuš i Spaljevići 1). U cilju priključenja malih elektrana investitori su izgradili 35 kV kablovske priključke i postrojenja. Takođe, predviđeno je i priključenje postojeće male elektrane Jezerštica na naponskom nivou 35 kV. Izgradnja kablovskog voda 35 kV Jezerine – Lubnica se planira iz više razloga: međusobno rezervisanje dijela konzumnih područja Kolašina i Berana, stvaranje mogućnosti za priključenje turističkih centara, stvaranje mogućnosti za priključenje elektro opreme tunela „Klisura“ i povećanje sigurnosti plasmana energije iz izgrađenih i planiranih malih elektrana. Izgradnja ovog kablovskog voda biće usaglašena sa izgradnjom puta Lubnice – Jezerine, odnosno tunela „Klisura“. Uslovi za realizaciju investicije će se stvoriti nakon realizacije projekta izgradnje putne infrastrukture, jer je izgradnja kablovskog voda planirana duž trase puta.

Izgradnja postrojenja 35 kV Radovići, Izgradnja kablovskog voda 35 kV od TS 110/35 kV Radovići do TS35/10 kV Klinci i izgradnja kablovskog voda 35 kV od TS 110/35 kV Radovići do TS 35/10 kV Pržna – Izgradnja navedene infrastrukture predviđena je zbog potrebe priključenja novih potrošača na poluostrvu Luštica, kao i priključenja turističkog naselja Luštica Bay. Prostorno-urbanističkim planom Opštine Tivat planirana je izgradnja trafostanice 110/35 kV Radovići u Servisnoj zoni „Luštica“ koja će omogućiti priključenje novih potrošača na poluostrvu Luštica, a između ostalog i turističkog naselja Luštica Bay. Vlada Crne Gore i Opština Tivat su Ugovorom o dugoročnom zakupu zemljišta na poluostrvu Luštica definisali rokove i preuzeli obavezu izgradnje neophodne infrastrukture za potrebe turističkog naselja Luštica Bay, kao i ostalih korisnika na poluostrvu Luštica. CGES je svojim investicionim planom predvidio izgradnju postrojenja 110 kV sa transformatorima 110/35 kV „Radovići“, dok je i CEDIS predvidjeo izgradnju 35 kV postrojenja „Radovići“, sa mogućnošću faznog proširenja na TS 35/10 kV, na istoj lokaciji postrojenja 110 kV Radovići. Na ovom području uklapanje u 35 kV mrežu predviđeno je izgradnjom kablovskih vodova od postrojenja 35 kV „Radovići“ do TS 35/10 kV „Pržna“ i TS 35/10 kV „Klinci“. Realizacija navedenih investicija uslovljena je dinamikom izgradnje TS 110/35kV Radovići, koju je planirao da izgradi CGES.

Investicije u sekundarnu mrežu

Sekundarna mreža sadrži: vodove 10 kV, TS 10/0,4 kV i vodove 0,4 kV. Planom investicija za 2017. godinu predviđena su ulaganja u sekundarnu mrežu u iznosu od 4.107.158 €, a realizovana ulaganja do 31.12.2017. godine iznosila su 542.312 €.

Ukupna predviđena ulaganja u 2017. godini koja se odnose na investicione projekte u sekundarnoj mreži raspoređena su po regionima na osnovu broja potrošača, stope rasta potrošnje, dužine vodova i predloženih projekata od strane elektrodistribucija, u zavisnosti od njihove izvodljivosti (riješenost imovinsko-pravnih odnosa i investiciono-tehničke dokumentacije). Planirane investicije u sekundarnu mrežu se najvećim dijelom odnose na rekonstrukciju trafostanica 10/0,4 kV i 10 kV i 0.4 kV vodova. U 2017. godini je planiran 101 investicioni projekat u okviru sekundarne mreže, od čega je 26 završeno, za 13 investicionih projekata zaključen je ugovor o izvođenju radova, za 19 investicionih projekata u pripremi je tenderska dokumentacija, za 13 investicionih projekata u toku je javni poziv, za 25 investicionih projekata u toku je rješavanje imovinsko-pravnih odnosa i realizacija 5 investicionih projekata nije započeta iz razloga nepostojanja prostorno-planske dokumentacije, odnosno potrebe izmjene iste.

Investicije u AMR i mjerna mjesta

Planom investicija za 2017. godinu, predviđeno je da se u izgradnju mjernih mjesta investira iznos od 14.501.630 €, od čega se na investiciju „AMM – Pametna brojila“ odnosi 13.850.000 €. U 2017.

godini realizovano je 3.433.540 €. Sa realizacijom navedene investicije se kasni zbog kašnjenja u potpisivanju ugovora o kreditu, ugovora o nabavci i ugradnji brojila.

Ostale investicije

Planom investicija za 2017. godinu za ovu grupu investicija predviđen je iznos od 627.102 €, od čega je zaključno sa 31.12.2017. godine realizacija iznosila 456.099€. Ovu grupu investicija čine ulaganja u projekte uzemljavanja neutralnih tačaka 35 i 10 kV distributivnih mreža. Sa realizacijom navedene investicije se kasni zbog pribavljanja velikog broja potrebnih podataka za izradu glavnog projekta, kao i dugog postupka donošenja rješenja o izdavanju građevinskih dozvola.

Investicije u ostala osnovna sredstva

Planom investicija za 2017. godinu za ovu grupu investicija predviđen je iznos od 647.907 €, od čega je zaključno sa 31.12.2017. godine realizacija iznosila 693.039 €. U ove investicije ulaze: vozila, instrumenti, računari, kamioni sa dizalicom i korpa, kancelarijski namještaj i video nadzor.

Investicije u otkup zemljišta

Otkup zemljišta je planiran u iznosu od 100.000€, a usljed problema realizacije investicija u primarnu i sekundarnu mrežu zbog imovinsko – pravnih odnosa (eksprijacija zemljišta), nije vršen otkup zemljišta u 2017. godini.

U toku 2017. godine, osim planiranih investicija, realizovane su i investicije koje su započete, a nijesu završene u toku 2013, 2014, 2015. i 2016. godine, u iznosu od 15.041.315 (a koje su bile odobrene prethodnim odlukama RAE) i neodobrene investicije u iznosu od 67.558 €. ¹⁸

KOMENTAR:

Najveći dio investicionih ulaganja u EPCG odnose se na modernizaciju i rekonstrukciju proizvodnih objekata, u cilju poboljšanja njihove pogonske spremnosti i stvaranja uslova za sigurnije snabdijevanje potrošača električnom energijom.

Najznačajniji dio investicionog plana koji realizuje CGES, predstavlja dio projekta izgradnje transbalkanskog koridora, koji je od velikog značaja za povećanje sigurnosti snabdijevanja, posebno za dio crnogorskog konzuma u priobalnom području, ali i integraciju obnovljivih izvora energije. Istom projektu je dodijeljen status projekta od interesa za Energetsku zajednicu (PECI). Povezivanjem transbalkanskog koridora sa Italijom (putem podmorske konekcije Italija – Crna Gora) i sa Rumunijom (400kV dalekovod Rumunija – Srbija), projekat dobija panevropsku dimenziju i od značaja je za razvoj jedinstvenog evropskog tržišta električne energije.

U okviru investicionog plana koji realizuje CEDIS, najznačajniji projekat je investicija AMM – "Pametna brojila". Realizacijom ovog projekta ispunjava se zakonska obaveza da se do početka 2019. godine kod najmanje 85% potrošača električne energije ugrade ova brojila. Istovremeno, ugradnjom ovih brojila povećava se stepen naplate utrošene električne energije, utiče se na smanjenje neovlašćene potrošnje, a značajni rezultati su evidentni u dijelu smanjenja gubitaka.

¹⁸ Izvor podataka: Izvještaj o realizaciji investicija CEDIS za 2017. godinu

4. FINANSIJSKO POSLOVANJE ENERGETSKIH SUBJEKATA

4. FINANSIJSKO POSLOVANJE ENERGETSKIH SUBJEKATA

4.1. Poslovanje Elektroprivrede Crne Gore AD Nikšić

a) Rezultat poslovanja

Prema finansijskim iskazima EPCG je ostvarila ukupan prihod u iznosu od 276.157.708 € i to:

- poslovni prihodi	250.171.020 €
- finansijski prihodi	6.198.234 €
- ostali prihodi	19.788.454 €

EPCG je ostvarila ukupan rashod koji iznosi 276.948.447 €:

- nabavna vrijednost	73.851.538 €
- troškovi materijala	493.097 €
- troškovi zarada, naknada i ostali lični rashodi	19.770.111 €
- troškovi amortizacije i rezervisanja	20.307.906 €
- ostali poslovni rashodi	119.473.258 €
- finansijski rashodi	2.677.059 €
- ostali rashodi	1.947.269 €

EPCG je ostvarila gubitak poslije oporezivanja u iznosu od 800.251 €.

b) Promjene u Bilansu stanja

Ukupna aktiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 1.172.195.952 € i sastojala se od neuplaćenog upisanog kapitala u iznosu od 3.287 €, stalne imovine u iznosu od 891.612.649 €, odloženih poreskih sredstava u iznosu od 155.083 €, stalnih sredstava namijenjenih prodaji u iznosu od 710.850 € i obrtnih sredstava u iznosu od 279.714.083 €.

Ukupna pasiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 1.172.195.952 €, a sastojala se od kapitala 1.000.906.541 €, dugoročnih rezervisanja i dugoročnih obaveza 74.435.154 €, odloženih poreskih obaveza 31.674.767 € i kratkoročnih rezervisanja i kratkoročnih obaveza 65.179.490 €. ¹⁹

4.2. Poslovanje Crnogorskog elektroprenosnog sistema AD Podgorica

a) Rezultat poslovanja

Prema finansijskim iskazima CGES je ostvario ukupan prihod u iznosu od 37.185.039 € i to:

- poslovni prihodi	33.635.004 €
- finansijski prihodi	2.508.189 €
- ostali prihodi	1.041.846 €

¹⁹ Izvor podataka: Finansijski iskazi EPCG objavljeni na sajtu Komisije za hartije od vrijednosti

CGES je ostvario ukupan rashod u iznosu od 31.918.150 € i to:

- nabavna vrijednost	12.981.571 €
- troškovi materijala	493.097 €
- troškovi zarada, naknada i ostali lični rashodi	6.512.835 €
- troškovi amortizacije i rezervisanja	7.761.443 €
- ostali poslovni rashodi	2.769.834 €
- finansijski rashodi	506.524 €
- ostali rashodi	892.846 €

CGES je ostvario dobit nakon oporezivanja 4.678.641 €.

b) Promjene u Bilansu stanja

Ukupna aktiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 263,6 mil. € i u odnosu na datum Bilansa stanja za 2016. Godinu je povećana za 3,65%. U okviru ukupne imovine stalna imovina je imala vrijednost od 213,0 mil €, što je za 14,4 mil €, odnosno 7,19% više u odnosu na 2016. godinu.

Obrtna imovina je imala vrijednost od 50,6 mil. €, što je za 9 % manje u odnosu na 2016. godinu. Kod obrtnih sredstava došlo je do povećanja zaliha za 6,5%, smanjenja potraživanja za 182%, povećanja gotovine i gotovinskih ekvivalenata za 34,61% i smanjenja poreza na dodatu vrijednost i AVR (aktivna vremenska razgraničenja) za 169%.

Koeficijent opšte likvidnosti smanjen je sa 2,12 u prethodnoj godini na 1,90 u 2017. godini. Koeficijent trenutne likvidnosti je povećan u odnosu na 2016. godinu, kad je iznosio 1,14, i iznosi 1,51.

Ukupna pasiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 263,6 mil €. U odnosu na datum Bilansa stanja za 2016. godinu pasiva je povećana za 3,65%. Povećanje pasive uslijedilo je zbog povećanja kratkoročnih obaveza Društva za 1,48%, dugoročnih obaveza za 8,6%, odloženih poreskih obaveza za 11,7%, a istovremeno je kapital Društva povećan za 2,6% i iznosi 183,6 mil.€.

U strukturi pasive odnosno izvora sredstava u 2016. godini vlasnički kapital iznosi 183,6 mil. €, i veći je od pozajmljenog koji iznosi 80 mil €. je Odnos izvora sredstava je 69,6:30,4% u korist vlasničkog kapitala i na istom je nivou kao i prošle godine.

Koeficijent finansijske stabilnosti, izražen kao odnos dugoročno vezanih sredstava i dugoročnih izvora finansiranja na 31.12.2017. godine iznosi 0,91, dok u 2016. godini je iznosio 0,88, odnosno u obje godine manji je od 1 iz čega se zaključuje da su zadovoljeni uslovi dugoročne finansijske stabilnosti.

Koeficijent dugoročne finansijske ravnoteže je na kraju 2017. godine iznosio 1,09 i niži je od ovog koeficijenta u 2016. godini, koji je iznosio 1,13, odnosno na jedinicu dugoročno vezanih sredstava preduzeće ima jedinicu dugoročnih izvora finansiranja. Dugoročna finansijska ravnoteža nije narušena iako je pokazatelj niži u odnosu na prethodnu godinu.²⁰

²⁰ Izvor podataka: Finansijski iskazi CGES objavljeni na sajtu Montenegroberze

4.3. Poslovanje Crnogorskog elektrodistributivnog sistema DOO Podgorica

a) Rezultat poslovanja

CEDIS je ostvario ukupan prihod u iznosu od 94.350.342 €, i to:

- prihodi od prodaje	91.279.134 €
- finansijski prihodi	189.068 €
- ostali prihodi	2.882.140 €

CEDIS je ostvario ukupni rashod u iznosu od 88.242.423 €. Ukupne rashode čine:

- troškovi nabavke električne energije	8.435.089 €
- troškovi materijala	3.076.041 €
- troškovi zarada, naknada zarada i ostali lični rashodi	24.435.699 €
- troškovi amortizacije i rezervisanja	18.254.255 €
- ostali poslovni rashodi	23.275.534 €
- finansijski rashodi	310.151 €
- ostali rashodi	10.455.654 €

Ukupni dobitak nakon oporezivanja iznosio je 5.821.469 €.

b) Promjene u Bilansu stanja

Ukupna aktiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 370.789.657 € i sastojala se od stalne imovine u iznosu od 273.313.791 €, odloženih poreskih sredstava u iznosu od 210.539 € i obrtnih sredstava u iznosu od 97.265.327 €.

Ukupna pasiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 370.789.657 €, a sastojala se od kapitala 273.156.311 €, dugoročnih rezervisanja i dugoročnih obaveza 42.351.884 €, odloženih poreskih obaveza 1.271.424 € i kratkoročnih rezervisanja i kratkoročnih obaveza 54.010.038 €. ²¹

4.4. Poslovanje Crnogorskog operatora tržišta električne energije DOO Podgorica

a) Rezultat poslovanja

Prema finansijskim iskazima COTEE je ostvario ukupan prihod u iznosu od 624.412 € i to:

- poslovni prihodi	620.081 €
- finansijski prihodi	835 €
- ostali prihodi	3.496 €

²¹ Izvor podataka: Finansijski iskazi CEDIS

COTEE je ostvario ukupan rashod u iznosu od 506.603 € i to:

- troškovi materijala	7.365 €
- troškovi zarada, naknada i ostali lični rashodi	404.600 €
- troškovi amortizacije i rezervisanja	17.426 €
- ostali poslovni rashodi	76.202 €
- finansijski rashodi	581 €
- ostali rashodi	429 €

COTEE je ostvario ukupnu dobit poslije oporezivanja u iznosu od 109.678 €.

b) Promjene u Bilansu stanja

Ukupna aktiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 14.950.763 € i sastojala se od stalne imovine u iznosu od 67.487 €, odloženih poreskih sredstava 1.750 € i obrtnih sredstava u iznosu od 14.881.526 €.

Ukupna pasiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 14.950.763 €, a sastojala se od kapitala 571.749 € i kratkoročnih obaveza i kratkoročnih rezervisanja 14.379.014 €. ²²

4.5. Poslovanje Montenegro Bonusa DOO Cetinje

a) Rezultat poslovanja

Prema finansijskim iskazima Montenegro Bonus je ostvario ukupan prihod u iznosu od 20.224.509 € i to:

- poslovni prihodi	20.196.679 €
- finansijski prihodi	3.713 €
- ostali prihodi	24.117 €

Montenegro Bonus je ostvario ukupan rashod u iznosu od 20.211.231 € i to:

- nabavna vrijednost	18.481.992 €
- troškovi materijala	71.849 €
- troškovi zarada, naknada i ostali lični rashodi	837.287 €
- troškovi amortizacije i rezervisanja	322.313 €
- finansijski rashodi	164.653 €
- ostali rashodi	333.137 €

Montenegro Bonus je ostvario dobit u iznosu od 13.278 €.

b) Promjene u Bilansu stanja

Ukupna aktiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 41.673.811 € i sastojala se od stalne imovine u iznosu od 18.844.801 € i obrtnih sredstava u iznosu od 22.829.010 €.

²² Izvor podataka: Finansijski iskazi COTEE

Ukupna pasiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 41.673.811 €, a sastojala se od kapitala u iznosu od 19.735.524 €, dugoročnih rezervisanja i dugoročnih obaveza 91.027 € i kratkoročnih rezervisanja i kratkoročnih obaveza 21.847.260 €. ²³

4.6. Poslovanje Jugopetrola AD Podgorica

a) Rezultat poslovanja

Prema finansijskim iskazima Jugopetrol je ostvario ukupan prihod u iznosu od 136.259.910 € i to:

- poslovni prihodi	135.143.076 €
- finansijski prihodi	220.019 €
- ostali prihodi	896.815 €

Jugopetrol je ostvario ukupan rashod u iznosu od 127.830.321 € i to:

- nabavna vrijednost	111.562.585 €
- troškovi materijala	657.496 €
- troškovi zarada, naknada i ostali lični rashodi	3.458.329 €
- troškovi amortizacije i rezervisanja	2.331.633 €
- ostali poslovni rashodi	9.050.381 €
- finansijski rashodi	45.299 €
- ostali rashodi	724.598 €

Jugopetrol je ostvario dobit poslije oporezivanja u iznosu od 7.630.131 €.

b) Promjene u Bilansu stanja

Ukupna aktiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 103.909.447 € i sastojala se od stalne imovine u iznosu od 43.096.678 € i obrtnih sredstava u iznosu od 60.812.769 €.

Ukupna pasiva Društva na dan 31.12.2017. godine iznosila je 103.909.447 € i sastojala se od kapitala u iznosu od 89.453.785 €, odloženih poreskih obaveza 57.226 €, dugoročnih rezervisanja i dugoročnih obaveza 383.094 € i kratkoročnih rezervisanja i kratkoročnih obaveza 14.015.342 €. ²⁴

²³ Izvor podataka: Finansijski iskazi Montenegro Bonusa

²⁴ Izvor podataka: Finansijski iskazi Jugopetrola objavljeni na sajtu Komisije za hartije od vrijednosti

4.7. Poslovanje Rudnika uglja AD Pljevlja

a) Rezultat poslovanja

Rudnik uglja Pljevlja ostvario je ukupan prihod u iznosu od 42.441.258 € i to:

- poslovni prihodi	41.386.032 €
- finansijski prihodi	2.002 €
- ostali prihodi	1.053.224 €

Rudnik uglja Pljevlja ostvario je ukupan rashod od 35.918.348 € i to:

- nabavna vrijednost prodane robe	84.631 €
- troškovi materijala	8.074.693 €
- troškovi zarada, naknada i ostali lični rashodi	15.537.492 €
- troškovi amortizacije i rezervisanja	5.469.504 €
- ostali poslovni rashodi	5.488.667 €
- finansijski rashodi	470.205 €
- ostali rashodi	793.156 €

Dobit poslije oporezivanja iznosi 5.814.351 €.

b) Promjene u Bilansu stanja

Ukupna vrijednost aktive na dan 31.12.2017. godine iznosila je 68.311.044 € i sastojala se od stalne imovine, koja iznosi 54.497.184 € i obrtnih sredstava, u iznosu od 13.813.860 €.

Ukupna vrijednost pasive na dan 31.12.2017. godine iznosila je 68.311.044 € i sastojala se od kapitala u iznosu od 33.659.180 €, dugoročnih rezervisanja i dugoročnih obaveza, koji iznose 20.681.023 €, odloženih poreskih obaveza 1.030.649 € i kratkoročnih rezervisanja i kratkoročnih obaveza 12.940.192 €. ²⁵

4.8. Finansijsko poslovanje subjekata iz oblasti nafte i gasa

Opštim uslovima licenci je propisano da su subjekti iz oblasti nafte i gasa dužni da do kraja juna tekuće godine dostave Agenciji izvještaj o poslovanju za prethodnu godinu. Navedeni izvještaj treba da obuhvati tehničke, operativne, administrativne i finansijske aspekte licencirane djelatnosti.

Od ukupno 76 licenciranih subjekata, do izrade ovog izvještaja, 42 subjekta su dostavila Agenciji izvještaj o poslovanju za 2017. godinu, i to: Alba Petrol DOO Podgorica, Albino DOO Podgorica, AP Petrol DOO Bijelo Polje, Castellana CO DOO Podgorica, CMC AD Podgorica, Dekar DOO Podgorica, EC Auto Trade DOO Podgorica, Energo Gas DOO Podgorica, Euro Gas DOO Podgorica, Euro Petrol CG DOO Podgorica, Hemosan DOO Bar, Hifa Oil DOO Podgorica, Humci DOO Cetinje, IK Real DOO Podgorica, Jet Trans DOO Podgorica, Jugopetrol AD Podgorica, Junčaj Petrol DOO Podgorica, Kalamper DOO Bar, Kips DOO Podgorica, Lukana DOO Podgorica, Miltrans DOO Kotor, Montenegro Bonus DOO Cetinje, Montenegro Gas DOO Berane, Novi Gas DOO Podgorica, Petrobart DOO Podgorica, Petrol Crna Gora MNE DOO Podgorica, Podgoricatrans DOO Podgorica, Professional Development Group DOO Podgorica, Rapax DOO Nikšić, S&M DOO Herceg Novi, Senca DOO Podgorica, Senić Petrol DOO Podgorica, Sky Jumper Travel DOO Tivat, SMN Transporti DOO Kotor, Tim Company DOO Pljevlja, Timi DOO Podgorica, Transport Mojkovac DOO Mojkovac, Vihor DOO Podgorica, Vjenniko Petrol DOO Nikšić, VV Trans DOO Podgorica, Z Petrol DOO Nikšić i Zeta Petrol DOO Podgorica.

²⁵ Izvor podataka: Finansijski iskazi Rudnika uglja objavljeni na sajtu Komisije za hartije od vrijednosti

Analizom dostavljenih izvještaja za 2017. godinu, utvrđeno je, da su od 42 naprijed navedena subjekta, 39 ostvarila pozitivan finansijski rezultat, a da su Euro Gas DOO Podgorica, Jet Trans DOO Podgorica i Vihor DOO Podgorica ostvarili negativan finansijski rezultat.

KOMENTAR:

Regulisani energetski subjekti, CGES, CEDIS i COTEE su u 2017. godini ostvarili pozitivan finansijski rezultat, što ukazuje da je RAE ovim subjektima realno utvrdila regulatorno dozvoljeni prihod i na taj način stvorila uslove za njihovo nesmetano poslovanje i mogućnost da ostvarenu dobit koriste za realizaciju razvojnih projekata.

5. STANJE I AKTIVNOSTI NA TRŽIŠTU ELEKTRIČNE ENERGIJE

5. STANJE I AKTIVNOSTI NA TRŽIŠTU ELEKTRIČNE ENERGIJE

5.1. Tržište električne energije

Javni interes, koji se ogleda u obezbjeđivanju dovoljnih količina električne energije potrebne za život i rad građana i poslovanje privrednih subjekata i njihovom snabdjevanju na siguran, bezbjedan, pouzdan i kvalitetan način, ostvaruje se, između ostalog, kroz otvaranje tržišta električne energije i unapređenje konkurencije na tom tržištu. Otvaranje i razvoj slobodnog konkurentnog energetskog tržišta je jedan od osnovnih ciljeva reforme energetskog sektora u Crnoj Gori. Za očekivati je da će razvoj tržišta i jačanje konkurencije u obavljanju elektroenergetskih djelatnosti povoljno uticati na intenziviranje investicija u izgradnju elektroenergetске infrastrukture, te samim tim doprinijeti dinamičnijem aktiviranju i boljem iskorišćenju raspoloživih prirodnih resursa.

Stvaranju organizovanog, otvorenog i konkurentnog tržišta električne energije u Crnoj Gori prethodile su promjene u organizaciji i načinu funkcionisanja energetskog sektora, u skladu sa direktivama o unutrašnjem tržištu električne energije i drugim energetskim propisima EU, odnosno stvaranje odgovarajućeg pravno regulatornog okvira kojeg, u najkraćem, čine:

- Zakon,
- Tržišna pravila,
- Pravila za dodjelu raspoloživih prenosnih kapaciteta na interkonektivnim vezama Kontrolne oblasti Crna Gora sa susjednim kontrolnim oblastima,
- Metodologija za utvrđivanje cijena i uslova za pružanje pomoćnih usluga i usluga balansiranja prenosnog sistema električne energije i
- Pravila o uslovima i postupku promjene snabdjevača kupaca električne energije.

U skladu sa ovom regulativom, uslijedilo je razdvajanje elektroenergetskih djelatnosti, izvršeno je potpuno izdvajanje djelatnosti prenosa iz sistema EPCG i formirano novo privredno društvo CGES AD Podgorica, utvrđen je novi, na tržišnim uslovima, zasnovan način dodjele slobodnih prenosnih kapaciteta na interkonektivnim vodovima, izvršeno je potpuno izdvajanje elektrodistributivne djelatnosti iz sistema EPCG formiranjem novog privrednog društva DOO CEDIS Podgorica, čija je osnovna djelatnost distribucija električne energije.

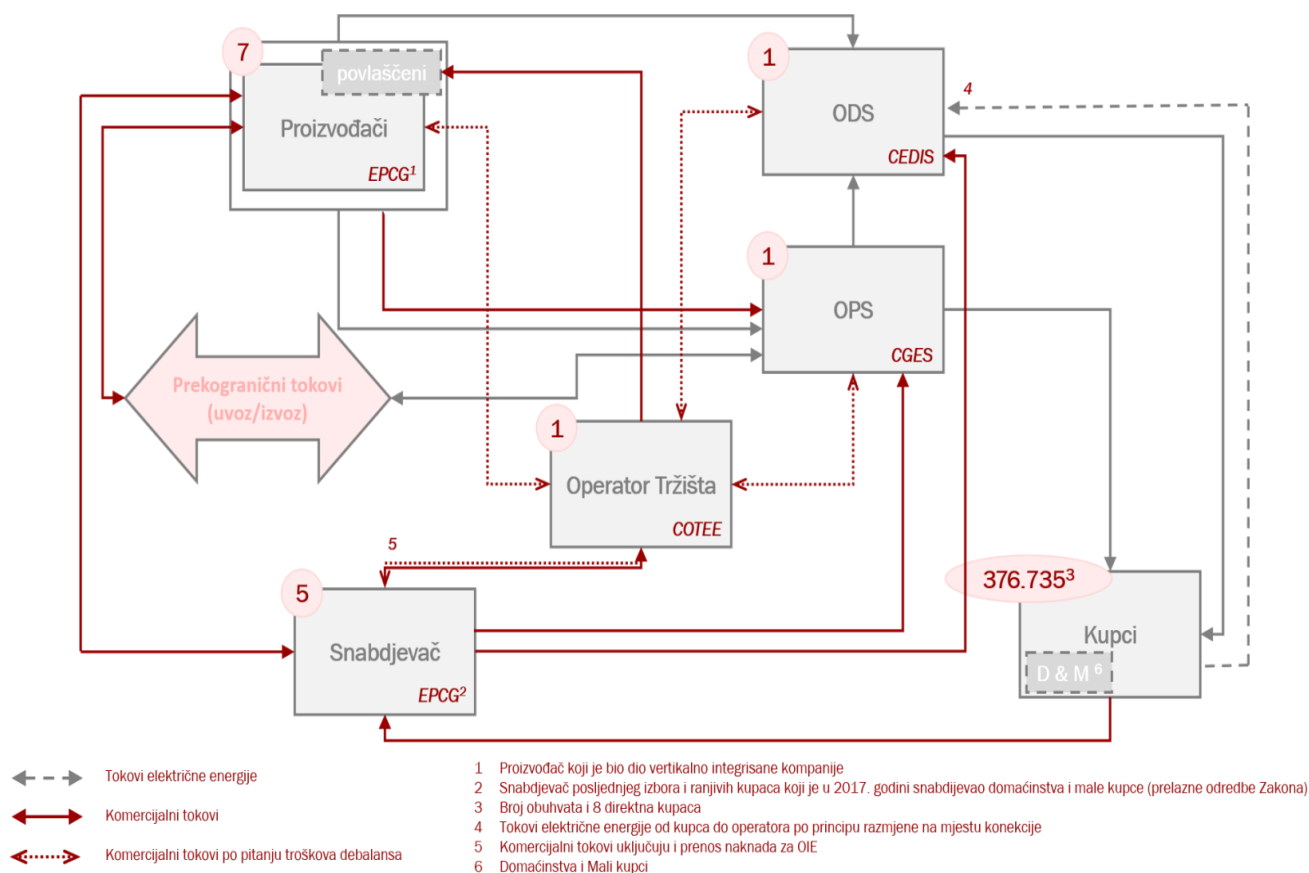
Kroz Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije, koji su u primjeni od 2016. godine, implementiran je Treći energetski paket EU, što zajedno sa usklađivanjem podzakonskih akata, čini zaokružen pravno - regulatorni okvir i predstavlja osnovni preduslov za zaživljavanje tržišta i jačanje tržišne orijentacije u organizovanju i funkcionisanju energetskog sektora.

Tržište električne energije u Crnoj Gori sastoji se od veleprodajnog i maloprodajnog tržišta.

Učesnici na tržištu električne energije, kako je definisano Zakonom, su:

- proizvođači;
- snabdjevači;
- trgovci;
- kupci samosnabdjevači;
- OPS u slučaju kupovine električne energije za pokrivanje gubitaka u prenosnom sistemu;
- ODS u slučaju kupovine električne energije za pokrivanje gubitaka u distributivnom sistemu i
- operator tržišta.

Funkcionalna šema tržišta električne energije u Crnoj Gori na kojoj su prikazani tokovi energije i komercijalni tokovi, prikazana je na sljedećoj slici:

Slika 5. Funkcionalna šema tržišta električne energije u Crnoj Gori

5.2. Veleprodajno tržište električne energije

5.2.1. Energetski bilans

Prema Energetskom bilansu za 2017. godinu, planirano je da dio ukupne potrošnje električne energije u Crnoj Gori koja je previđena na 3.473 GWh, bude pokriven proizvodnjom iz domaćih izvora u iznosu od 3.359 GWh (96%), dok je planirano da ostatak bude pokriven neto uvozom od 114 GWh (4%). Međutim, zbog loših hidroloških prilika koje su karakterisale duže vremenske intervale u toku 2017. godine, proizvodnja električne energije iz domaćih izvora ostvarena je u znatno manjem obimu od planirane i iznosila je 2.349 GWh, što je bilo dovoljno za pokrivanje 67,66% ukupnih bruto potreba potrošnje koje su u ovoj godini ostvarene u količini od 3.472 GWh. Pri tome treba naglasiti da je jedan potrošač, Kombinat aluminijuma Podgorica, na tržištu nastupio kao samosnabdjevač, čije su potrebe u 2017. godini iznosile 592 GWh, što predstavlja 20,10% ukupnog crnogorskog konzuma.

5.2.2. Pokazatelji koncentracije tržišta električne energije

Na tržištu električne energije u Crnoj Gori za sada je prisutan samo jedan proizvođač – EPCG, u čijem su sistemu dvije velike i pet malih HE i jedna termoelektrana, ne računajući povlašćene proizvođače, od kojih za sada ni jedan ne plasira električnu energiju po tržišnim uslovima. Prema tome, ako se kao pokazatelj koncentracije posmatra učešće pojedinog proizvođača u ukupnom broju, zaključuje se da na crnogorskom tržištu za sada dominantnu ulogu ima samo jedan proizvođač, odnosno da je koncentracija ostvarena sa 100%.

5.2.3. Izdate licence

Energetske djelatnosti se u skladu sa Zakonom, obavljaju na osnovu licence, koju treba da posjeduju svi učesnici na tržištu osim onih koji obavljaju djelatnost trgovine električne energije za dalju prodaju, koja ne uključuje prodaju krajnjem kupcu koji nije balansno odgovoran.

Tokom 2017. godine poslovanje na tržištu električne energije su obavljali licencirani subjekti prikazani u Tabeli 15.

Tabela 15. Licencirani elektroenergetski subjekti u 2017. godini

Energetski subjekat	Djelatnost
CGES	Prenos
CEDIS	Distribucija
COTEE	Operator tržišta
EPCG	Proizvodnja
Krnovo Green Energy	Proizvodnja
Hydroenergija Montenegro	Proizvodnja
Hydro Bistrica	Proizvodnja
Igma Energy	Proizvodnja
Kronor	Proizvodnja
Zeta Energy	Proizvodnja
EPCG	Snabdijevanje
Montenegro bonus	Snabdijevanje
Uniprom	Snabdijevanje
Energia Gas & Power	Snabdijevanje
Petrol Crna Gora MNE	Snabdijevanje

Na veleprodajnom tržištu, kupovina i prodaja električne energije dominantno je vršena direktno između učesnika na tržištu putem bilateralnih ugovora.

Broj učesnika na tržištu električne energije je prikazan u narednoj tabeli.²⁶

Tabela 16. Učesnici na tržištu električne energije u periodu 2012 - 2017. godina

Podaci o tržištu ²⁷	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Učesnici	8	28	34	43	48	59
Aktivni učesnici	8	22	25	27	31	39
Učesnici koji se bave prekograničnom razmjenom	8	20	23	23	25	28
Snabdjevači	1	1	1	1	1	1
Kupci samosnabdjevači	1	1	1	1	1	1

²⁶ Izvor podataka: COTEE

²⁷ Podaci se vode od osnivanja COTEE 2012. godine

5.2.4. SEE CAO

Primjena transparentnih postupaka upravljanja i dodjeljivanja kapaciteta za prenos električne energije zasnovanih na tržišnim principima, kao i dodjeljivanje prekograničnih kapaciteta za prenos električne energije u skladu sa usaglašenim pravilima na nivou regiona, preduslovi su za dalji razvoj veleprodajnog tržišta. Dodjelu prekograničnih kapaciteta crnogorskog sistema sprovodi regionalna kancelarija za koordinisane aukcije, SEE CAO, u ime CGES ili CGES direktno.

Dva seta pravila za dodjelu prekograničnih kapaciteta usaglašenih na regionalnom nivou koje primjenjuje SEE CAO na svim zajedničkim granicama država čiji su operatori prenosnog sistema osnivači SEE CAO su odobrena u 2017. godini od strane Agencije. U cilju dodjeljivanja prekograničnih kapaciteta na preostalim granicama, tokom 2017. godine Agencija je odobrila i Pravila za primjenu transparentnih postupaka upravljanja i dodjeljivanja kapaciteta za prenos električne energije koja primjenjuje CGES direktno.

5.3. Maloprodajno tržište električne energije

Za potpuno zaživljavanje maloprodajnog tržišta, pored Zakona i podzakonske regulative, koja je već donijeta, jedan od bitnih preduslova je i spremnost ODS da obezbijedi nesmetanu razmjenu podataka i stavi ih na raspolaganje nosiocima balansne odgovornosti.

U okviru svojih zakonskih ovlašćenja, praćenja rada i poslovanja energetskih subjekata, tokom 2017. godine RAE je izvršila kontrolu ODS, u pogledu njegove tehničke spremnosti za obezbjeđenje uslova za funkcionisanje maloprodajnog tržišta. Kontrolom je utvrđeno da je ODS započeo aktivnosti na obezbjeđenju platforme za razmjenu podataka, kao i da je utvrdio tipske profile potrošnje kupaca priključenih na distributivni sistem i stavio ih na raspolaganje nosiocima balansne odgovornosti, odnosno snabdjevačima. Takođe je utvrđeno da tokom 2017. godine nije bilo zahtjeva za promjenu snabdjevača.

U 2017. godini kupci nijesu snabdijevani po regulisanim cijenama, već je snabdjevač koji snabdijeva domaćinstva i male kupce, formirao cijenu električne energije u skladu sa Zakonom (član 249) i Odlukom o imenovanju referentne energetske berze, koju je donijela RAE. Za sve ostale kupce cijena električne energije je formirana slobodno na tržišnim principima.

5.3.1. Potrošnja električne energije u 2017. godini

Ostvarena potrošnja električne energije po kategorijama kupaca priključenih na prenosni sistem i distributivni sistem, kao i broj kupaca tokom 2017. godine prikazani su u Tabeli 17.

Tabela 17. Potrošnja električne energije i broj kupaca tokom 2017. godine i poređenje sa prethodnom godinom

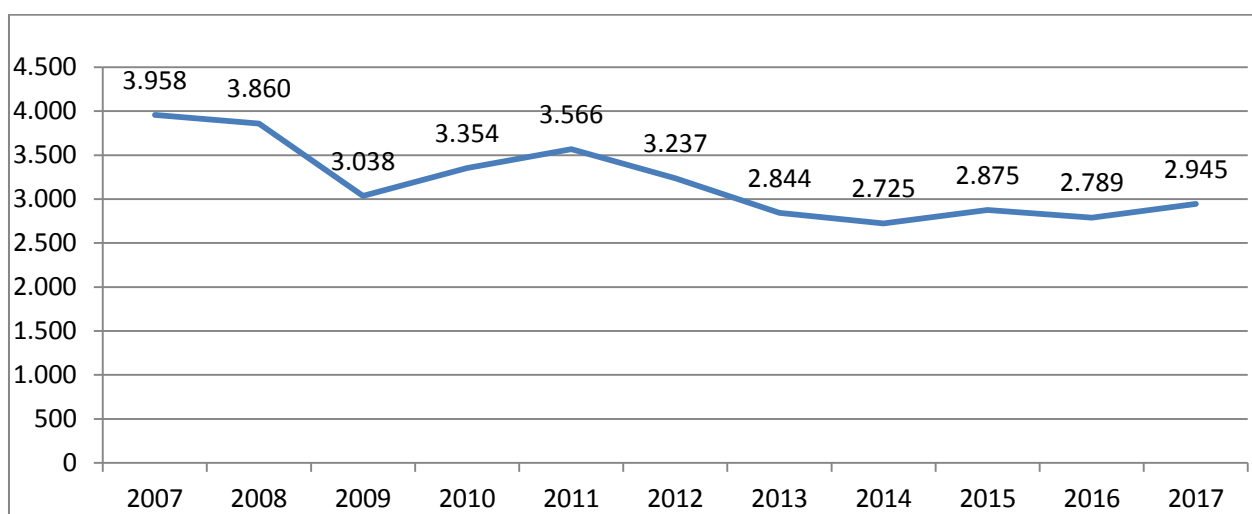
Kategorija potrošnje	Ostvarena potrošnja 2017 (kWh)	Broj kupaca na 31.12.2017. godine	Prosječna potrošnja (kWh/kupcu)	Udio u ukupnoj potrošnji (%)	Ostvarena potrošnja 2016 (kWh)	Trend (2017/2016) (%)
Direktni kupci 110 kv	674.595.495	8	84.324.437	22,90	606.206.061	11,28
Kupci na 35 kv	92.428.405	28	3.301.014	3,14	87.366.116	5,79
Kupci na 10 kv	348.607.078	526	662.751	11,84	328.692.174	6,06
Domaćinstva 0,4 kv	1.285.870.583	341.596	3.764	43,66	1.251.125.715	2,78
Ostali kupci na 0,4 kv	543.856.613	34.577	15.729	18,46	516.092.558	5,38
Ukupno distributivni kupci	2.270.762.679	376.727	6.028	77,10	2.183.276.563	4,01
UKUPNO	2.945.358.174	376.735	7.818	100,00	2.789.482.623	5,59

Poređenjem ostvarenja potrošnje električne energije tokom 2017. i 2016. godine, uočava se rast potrošnje od 5,59%. Takođe, rast potrošnje je primjetan kod svih kategorija potrošnje u uporednom periodu, te kod kupaca direktno priključenih na prenosni sistem on iznosi 11,28%, dok na nivou distributivnih potrošača on ukupno iznosi 4,01% (potrošnja distributivnih kupaca u 2017. godini iznosila je 2.270.762.679 kWh, dok je u 2016. godini iznosila 2.183.276.563 kWh).

Uvidom u podatke prikazane u Tabeli 17 uočava se da se na kupce direktno priključene na prenosni sistem odnosi 22,90% ukupnog konzuma, dok se ostatak od 77,10% odnosi na distributivne kupce, u okviru kojih najveći udio imaju domaćinstva - 43,66%.

Na sljedećem grafiku dat je prikaz kretanja potrošnje električne energije u Crnoj Gori u periodu 2007 – 2017. godina. Očigledan pad potrošnje u prethodnom desetogodišnjem periodu posljedica je smanjenja potrošnje kupaca direktno priključenih na prenosni sistem električne energije (prvenstveno KAP i Željezara Nikšić).

Grafik 7. Potrošnja električne energije u periodu 2007-2017. godina



5.3.2. Obim prodaje električne energije, fakturisana realizacija i ostvarene prodajne cijene električne energije kod krajnjih kupaca za period 2007-2017. godina

U 2017. godini obim prodaje električne energije kupcima priključenim na distributivni sistem iznosio je 2.270,76 GWh, što je za 87,49 GWh ili 4,01% više u odnosu na prosjek za posmatrani period. Obim prodaje električne energije u 2017. godini u odnosu na 2016. godinu je kod kupaca priključenih na:

- 35kV veći za 5,06 GWh ili 5,79%;
- 10 kV veći za 19,91 GWh ili 6,06%;
- 0.4 kV ukupno veći za 62,51 GWh ili 3,54%;
- 0.4 kV – domaćinstva dvotarifno mjerenje veći za 40,12 GWh ili 3,34%;
- 0.4 kV – domaćinstva jednotarifno mjerenje manji za 5,38 GWh ili 10,65%.

U 2017. godini fakturisana realizacija za prodatu električnu energiju kupcima priključenim na distributivni sistem iznosila je 190,23 mil.€, što je za 6,07 mil.€ ili 3,30% više u odnosu na 2016. godinu. Fakturisana realizacija za prodatu električnu energiju u 2017. godini u odnosu na 2016. godinu je kod kupaca priključenih na:

- 35kV veća za 0,08 mil.€ ili 1,67%;
- 10 kV veća za 0,76 mil.€ ili 3,05%;

- 0.4 kV ukupno veća za 5,23 mil.€ ili 3,39%;
- 0.4 kV – domaćinstva dvotarifno mjerenje veća za 2,78 mil.€ ili 2,71%;
- 0.4 kV – domaćinstva jednotarifno mjerenje manja za 0,82 mil.€ ili 16,23%.

U 2017. godini prosječno ostvarena cijena električne energije kod kupaca priključenih na distributivni sistem iznosila je 8,38 €/kWh (ne uključujući takse i PDV), što je za 0,06 €/kWh ili 0,68% manje u odnosu na 2016. godinu. Cijene električne energije u 2017. godini u odnosu na 2016. godinu su kod kupaca priključenih na:

- 35kV manje za 0,22 €/kWh ili 3,90%;
- 10 kV manje za 0,22 €/kWh ili 2,84%;
- 0.4 kV ukupno manje za 0,01 €/kWh ili 0,14%;
- 0.4 kV – domaćinstva dvotarifno mjerenje manje za 0,05 €/kWh ili 0,61%;
- 0.4 kV – domaćinstva jednotarifno mjerenje manje za 0,63 €/kWh ili 6,24%.

Relevantni podaci o obimu prodaje električne energije, fakturisanjoj realizaciji i ostvarenim prodajnim cijenama električne energije kod krajnjih kupaca za period 2007 - 2017. godina su prikazani u tabelama 18 i 19.

Promjene ostvarenih cijena električne energije tokom prethodnog desetogodišnjeg perioda reflektuju efekte regulacije. Na samom početku, pored činjenice da su sve kategorije elektroenergetskih djelatnosti (proizvodnja, prenos, distribucija i snabdijevanje) obavljane u okviru jednog vertikalno integrisanog društva, EPCG, iste su bile predmet pojedinačne regulacije. Osnovna karakteristika sektora u 2007. godini su bile velike razlike u cijenama definisanih kategorija kupaca na 0,4 kV naponskom nivou, odnosno pojava unakrsnog subvencioniranja. Tako je u fokusu prve faze regulacije sektora bilo postepeno ukidanje subvencioniranja između navedenih kategorija kupaca.

Osnovni preduslov za razvoj tržišta električne energije, pojavu novih snabdjevača i razvoj konkurencije je pravno razdvajanje djelatnosti prenosa i distribucije, kao regulisanih mrežnih djelatnosti, od proizvodnje i snabdijevanja, kao tržišnih djelatnosti. Postepenu transformaciju sektora, čiji je krajnji cilj EU model tržišta električne energije, su pratili i podržavali odgovarajući modeli regulacije.

Tako je prva djelatnost koja se transformisala u ciljani oblik bila proizvodnja. Naime, umjesto metode regulacije proizvodnje na osnovu troškova proizvođača, od 2011. godine uvodi se metod postepenog približavanja cijene proizvedene električne energije tržišnoj kada proizvodnja kao djelatnost prestaje da bude regulisana.

Efekat dobre regulacije se ogleda i u kretanjima cijena za kategoriju domaćinstva u posljednjih pet godina. I pored značajnih investicionih ulaganja u mrežnu infrastrukturu, povećanog udjela električne energije proizvedene od strane povlašćenih proizvođača, ravnomjerna raspodjela opravdanih troškova na sve korisnike sistema je pozitivno uticala na stabilnost cijena u toku posmatranog perioda, pri čemu je cijena električne energije ostvarena u 2017. godini najmanja u protekle četiri godine.²⁸

²⁸ Izvor podataka: EPCG

Tabela 18. Prodaja električne energije, fakturisana realizacija i ostvarene prodajne cijene električne energije distributivnih kupaca u periodu 2007 – 2017. godina

REALIZACIJA PO NAPONSKIM NIVOIMA ELEKTRODISTRIBUTIVNOG SISTEMA														
Naponski nivo	Jedinica	2007 ²⁹	2008	2009	2010	2011	2012	2013 ³⁰	2014	2015	2016	2017	Poređenje 2017/2016	
35 kV	GWh	42,67	75,72	71,10	76,92	87,48	83,83	79,61	82,66	91,00	87,37	92,43	5,06	5,79%
	mil €	2,61	5,09	4,74	3,73	4,31	4,25	4,41	4,53	4,92	4,94	5,02	0,08	1,67%
	€/kWh	6,12	6,72	6,67	4,85	4,93	5,07	5,54	5,48	5,41	5,66	5,44	-0,22	-3,90%
10 kV	GWh	110,75	222,03	234,90	252,65	286,40	292,80	294,78	292,56	321,55	328,69	348,61	19,91	6,06%
	mil €	8,12	18,07	18,56	14,97	17,77	19,82	21,55	21,67	23,60	24,96	25,72	0,76	3,05%
	€/kWh	7,33	8,14	7,90	5,93	6,20	6,77	7,31	7,41	7,34	7,59	7,38	-0,22	-2,84%
0,4 kV	GWh	756,80	1.578,66	1.619,01	1.669,08	1.684,16	1.678,55	1.676,13	1.640,66	1.748,93	1.767,22	1.829,73	62,51	3,54%
	mil €	71,15	156,90	172,72	139,79	129,21	137,01	143,53	144,28	154,39	154,26	159,49	5,23	3,39%
	€/kWh	9,40	9,94	10,67	8,38	7,67	8,16	8,56	8,79	8,83	8,73	8,72	-0,01	-0,14%
UKUPNO	GWh	910,22	1.876,41	1.925,01	1.998,65	2.058,04	2.055,18	2.050,52	2.015,88	2.161,48	2.183,28	2.270,76	87,49	4,01%
	mil €	81,88	180,06	196,02	158,49	151,29	161,08	169,49	170,48	182,92	184,16	190,23	6,07	3,30%
	€/kWh	9,00	9,60	10,18	7,93	7,35	7,84	8,27	8,46	8,46	8,43	8,38	-0,06	-0,68%

²⁹ Podaci se odnose na period 01.07. do 31.12.2007. godine

³⁰ Od 2013. godine kupcima električne energije obračunava se i naknada za podsticanje obnovljivih izvora električne energije

Tabela 19. Prodaja električne energije, fakturisana realizacija i ostvarene prodajne cijene električne energije domaćinstava u periodu 2007 – 2017. godina

REALIZACIJA KOD DOMAĆINSTAVA														
Naponski nivo	Jedinica	2007 ³¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013 ³²	2014	2015	2016	2017	Poređenje 2017/2016	
Domaćinstva sa dvotarifnim mjerenjem	GWh	486,62	1.044,68	1.085,17	1.134,37	1.131,47	1.128,66	1.123,55	1.097,74	1.186,48	1.200,65	1.240,77	40,12	3,34%
	mil €	30,46	75,63	90,63	84,56	82,21	89,27	93,82	94,23	102,67	102,78	105,56	2,78	2,71%
	€/kWh	6,26	7,24	8,35	7,45	7,27	7,91	8,35	8,58	8,65	8,56	8,51	-0,05	-0,61%
Domaćinstva sa jednotarifnim mjerenjem	GWh	76,11	133,32	118,71	110,68	104,93	96,58	93,04	83,55	64,32	50,47	45,10	-5,38	-10,65%
	mil €	6,58	12,19	11,91	9,05	8,12	8,63	9,52	8,78	6,97	5,08	4,25	-0,82	-16,23%
	€/kWh	8,64	9,14	10,03	8,18	7,74	8,94	10,23	10,51	10,83	10,06	9,43	-0,63	-6,24%
UKUPNO	GWh	562,73	1.178,00	1.203,88	1.245,05	1.236,40	1.225,24	1.216,59	1.181,29	1.250,80	1.251,13	1.285,87	34,74	2,78%
	mil €	37,03	87,82	102,54	93,61	90,33	97,90	103,34	103,02	109,64	107,85	109,81	1,96	1,82%
	€/kWh	6,58	7,45	8,52	7,52	7,31	7,99	8,49	8,72	8,77	8,62	8,54	-0,08	-0,94%

³¹ Podaci se odnose na period 01.07. do 31.12.2007. godine

³² Od 2013. godine kupcima električne energije obračunava se i naknada za podsticanje obnovljivih izvora električne energije

5.3.3. Cijena električne energije u Crnoj Gori u poređenju sa cijenama evropskih zemalja u 2017. godini

Prema izvještaju Eurostat-a objavljenom u maju 2018. godine, cijena električne energije za domaćinstva u zemaljama EU je u prosjeku smanjena za 0,2% u periodu između druge polovine 2016. i druge polovine 2017. godine.

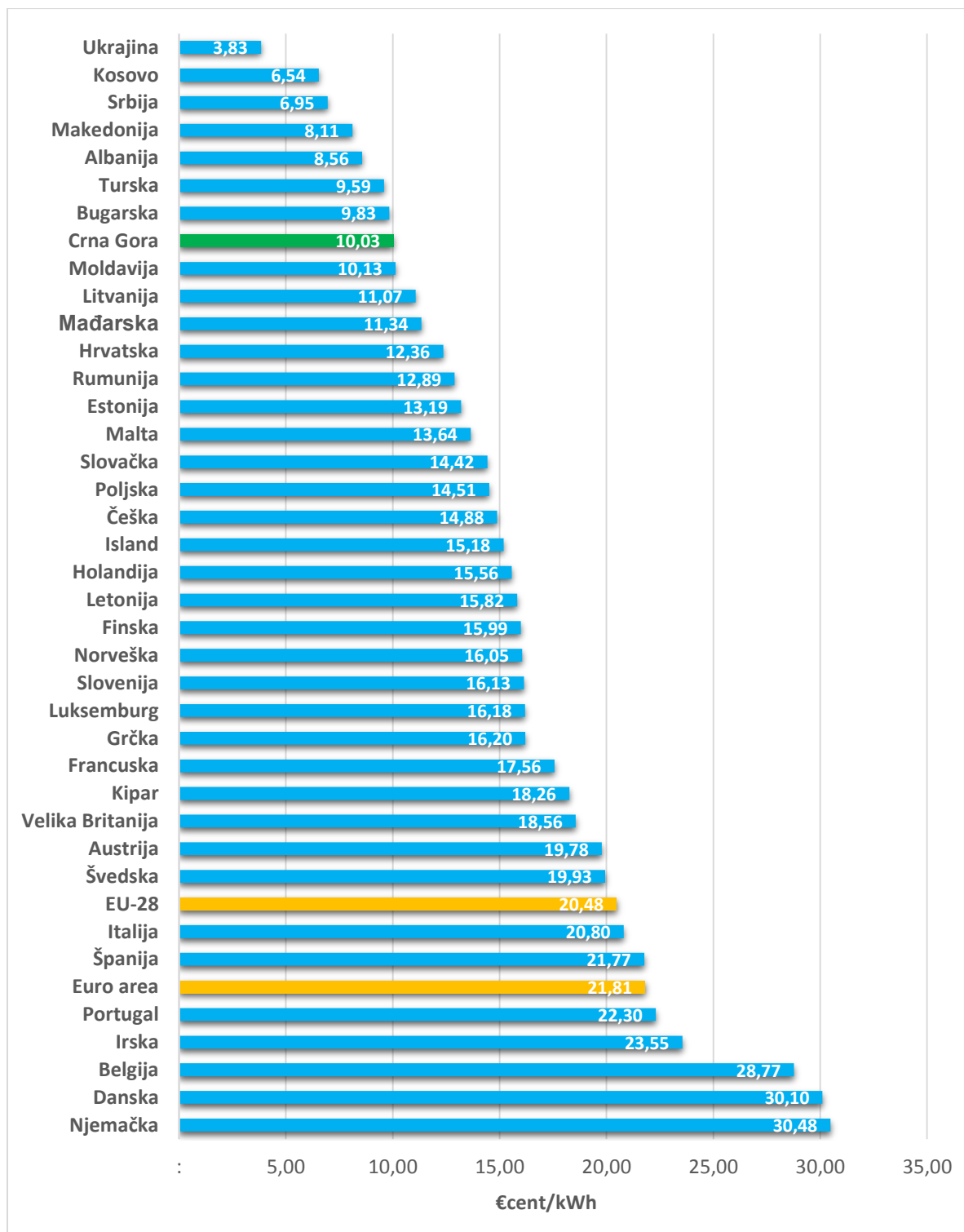
Promjena u cijenama električne energije je bila različita po pojedinim državama. Tako je, primjera radi, u Italiji došlo do smanjenja od 11,1%, dok je na Kipru došlo do povećanja od 12,6%.

U periodu između druge polovine 2016. i druge polovine 2017. godine, najveće povećanje cijena električne energije za domaćinstva bilo je registrovano na Kipru 12,6%, Rumuniji 7,2%, Malti 7,1%, Estoniji 6,5%, Velikoj Britaniji 5,3%, Bugarskoj i Belgiji 4,8% i Poljskoj 4,5%. Najveće smanjenje bilo je registrovano u Italiji 11,1%, Hrvatskoj 7,5%, Slovačkoj 6,2% i Grčkoj 6%. Cijene su u većini zemalja članica ostale uglavnom stabilne sa nižim povećanjem ili smanjenjem cijena od 1% do 4%.

Iskazano u eurima, prosječne cijene električne energije za domaćinstvo u drugoj polovini 2017. godine bile su najniže u Ukrajini 3,83 €/kWh, na Kosovu 6,54 €/kWh, u Srbiji 6,95 €/kWh i Makedoniji 8,11 €/kWh a najviše u Njemačkoj 30,48 €/kWh, Danskoj 30,10 €/kWh, Belgiji 28,77 €/kWh i Irskoj 23,55 €/kWh.

Prosječna cijena električne energije u zemljama EU bila je 20,48 €/kWh. Cijena električne energije za domaćinstva sa dvotarifnim brojilima u Crnoj Gori iznosila je 10,03 €/kWh, uključujući sve takse i PDV.³³

³³ Izvor podataka: Eurostat (<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8929363/8-30052018-AP-EN.pdf/d1cf8288-e3e1-444b-99ea-0abc2765e970>)

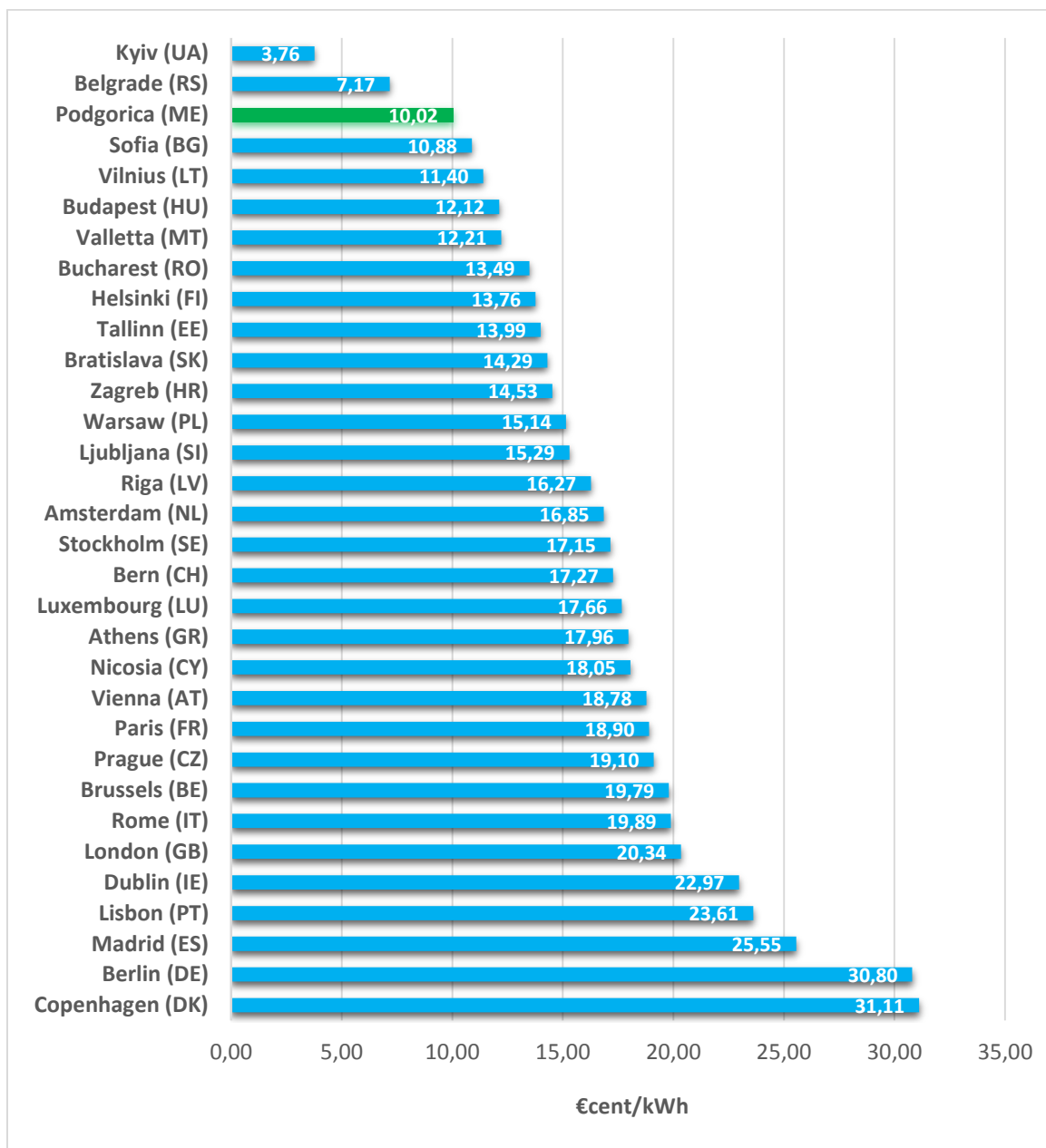
Slika 6. Prosječna cijena električne energije za domaćinstva u evropskim državama u 2017. godini

Austrijski regulator E-Control, mađarski regulator MEKH i istraživačka i konsultantska kuća VaasaETT jednom mjesečno izrađuju studiju u kojoj su prikazane cijene električne energije za domaćinstva za 32 grada u Evropi.

Na slici 6 prikazane su cijene električne energije za 32 grada za decembar 2017. godine, uključujući i Podgoricu.³⁴

³⁴ Izvor podataka: E-Control, MEKH i VaasaETT

Slika 7. Prosječna cijena električne energije za domaćinstva u glavnim gradovima evropskih država u decembru 2017. godine



5.3.4. Zaštita potrošača

Zakonom je propisano da se javni interes, u smislu obezbjeđivanja dovoljnih količina električne energije potrebnih za život i rad građana, poslovanje i razvoj privrednih subjekata, kao i njihovog snabdijevanja na siguran, bezbjedan, pouzdan i kvalitetan način, ostvaruje, između ostalog, i obavljanjem energetskih djelatnosti u skladu sa principima zaštite krajnjih kupaca električne energije.

Odredbe Zakona koje se odnose na zaštitu krajnjih kupaca implementirane su kroz podzakonska akta:

- Opšti uslovi za snabdijevanje električnom energijom,
- Pravila o promjeni snabdjevača krajnjih kupaca električne energije,
- Pravila za funkcionisanje snabdjevača poslednjeg izbora i ranjivih kupaca,
- Metodologija za utvrđivanje cijena električne energije koje primjenjuje snabdjevač poslednjeg izbora i ranjivih kupaca.

Zakon utvrđuje pravo kupaca električne energije na priključenje na mrežu, na izbor i promjenu snabdjevača, pristup podacima o sopstvenoj potrošnji, otklanjanje tehničkih ili drugih smetnji u isporuci energije, kao i obezbjeđivanje kvaliteta isporuke električne energije.

Zakonom su propisane i mjere zaštite ranjivih kupaca, koje obuhvataju:

- zabranu obustave snabdijevanja električnom energijom domaćinstvima u kojima žive lica sa invaliditetom, sa posebnim potrebama ili lošeg zdravstvenog stanja kod kojih može nastupiti ugroženost života ili zdravlja zbog ograničenja ili obustave snabdijevanja, a koja su istovremeno u stanju socijalne potrebe,
- zabranu obustave snabdijevanja električnom energijom domaćinstvima u kojima žive lica u stanju socijalne potrebe utvrđene od nadležne javne ustanove, odnosno organa državne uprave nadležnog za poslove socijalnog staranja, od početka oktobra do kraja aprila, bez obzira na eventualne neizmirene obaveze po osnovu utrošene električne energije.

Zakonom je utvrđeno da Vlada donosi propis kojim se uređuju kriterijumi na osnovu kojih se određuju kupci koji pripadaju kategoriji ranjivih kupaca, iznos ili visina subvencije i granica mjesečne potrošnje električne energije za koju se može ostvariti pravo na subvenciju.

U 2017. godini je u skladu sa Programom i Uputstvom o postupku i načinu sprovođenja Programa subvencioniranja računa za električnu energiju, koje je donijelo Ministarstvo rada i socijalnog staranja, nastavljeno subvencioniranje najugroženijih potrošača električne energije, na način što im je obezbijeđen popust od 40% za iznos računa od 60 €, a za iznose veće od 60 € vršeno je umanjenje računa za 24 €. Pravo na ove subvencije su imali:

- korisnici materijalnog obezbjeđenja;
- korisnici dodatka za njegu i pomoć;
- korisnici prava na ličnu invalidninu;
- korisnici prava na porodični smještaj-hraniteljstvo i porodični smještaj;
- korisnici prava na materijalno obezbjeđenje boraca;
- nezaposleno lice kojem je utvrđen status invalida rada II i III kategorije u smislu propisa o penzijskom i invalidskom osiguranju ukoliko prihod njegovog domaćinstva ne prelazi 158,70 €;
- nezaposleno lice ometeno u razvoju koje je razvrstano u određenu kategoriju i stepen ometenosti u skladu sa posebnim zakonom, a završilo je obrazovanje u specijalnoj školi;
- nezaposleno lice ometeno u razvoju koje je razvrstano u određenu kategoriju i stepen ometenosti u skladu sa posebnim zakonom, a završilo je redovno obrazovanje i nezaposleno lice koje je završilo obrazovanje uz prilagođeno izvođenje obrazovnog programa i pružanje dodatne stručne pomoći ili posebnom obrazovnom odnosno vaspitnom programu u skladu sa posebnim zakonom.

Subvencioniranje je vršeno prema spisku koje sačinjava ovo ministarstvo, koji je dostavljan EPCG svakog mjeseca, tako da se broj korisnika razlikovao iz mjeseca u mjesec.

Zakonom i podzakonskim aktima donijetim na osnovu ovog zakona obezbijeđena je upravno - pravna zaštita kupaca u pogledu pristupa i priključenja objekata na sistem i u slučaju obustave isporuke električne energije.

RAE je tokom 2017. godine u postupku po žalbama potrošača cijenila zakonitost postupanja ODS električne energije prilikom donošenja rješenja po zahtjevu za izdavanje saglasnosti za priključenje objekata na distributivni sistem. Takođe, RAE u postupku po žalbama potrošača izjavljenim zbog obustave isporuke električne energije u slučaju kada kupac ne izvršava obaveze utvrđene ugovorom, odnosno računom za isporučenu energiju, ispituje i zakonitost tog postupka. Tokom 2017. godine u postupku po žalbama izjavljenim na obračun električne energije u slučajevima neovlašćene potrošnje, koji su urađeni po ranije važećem Zakonu, RAE je cijenila zakonitost postupanja ODS u pogledu određivanja visine tog obračuna, odnosno pravilnost primjene

Metodologije za obračunavanje i naplatu neovlašćeno preuzete električne energije u svakom konkretnom slučaju.

5.3.5. Tržišno snabdijevanje električnom energijom i javna usluga snabdijevanja

Zakonom je utvrđeno da se snabdijevanje električnom energijom domaćinstava i malih kupaca koji ne spadaju u kategoriju domaćinstava obavlja kao javna usluga koju pruža snabdjevač posljednjeg izbora i ranjivih kupaca. Zakonom je takođe predviđeno da do izbora snabdjevača posljednjeg izbora i ranjivih kupaca, snabdijevanje ovih kategorija kupaca vrši snabdjevač koji je do stupanja na snagu Zakona bio javni snabdjevač, u konkretnom slučaju EPCG.

Od 1. januara 2015. godine svi kupci električne energije, pa i gore navedeni, imaju pravo izbora snabdjevača.

Krajnjeg kupca iz kategorija domaćinstva i mali kupci koji ne odaberu snabdjevača na tržištu električne energije, snabdijeva snabdjevač posljednjeg izbora i ranjivih kupaca. Takođe, ako kupac iz ovih kategorija iz bilo kojeg razloga ostane bez snabdjevača, snabdijevaće ga snabdjevač posljednjeg izbora i ranjivih kupaca.

Kupcima iz kategorija domaćinstvo i mali kupci tržišno snabdijevanje mogu nuditi pojedini snabdjevači koji imaju uslove za nastup na tržištu električne energije.

5.3.6. Sistem garancija porijekla električne energije

Sistem garancija porijekla omogućava proizvođačima električne energije iz obnovljivih izvora i visokoefikasne kogeneracije i snabdjevačima električne energije da dokažu svojim kupcima da je određena količina ili udio električne energije proizveden iz obnovljivih izvora ili visokoefikasne kogeneracije.

Garancija porijekla predstavlja elektronski dokument koji se izdaje proizvođačima električne energije iz obnovljivih izvora i visokoefikasne kogeneracije za svaki MWh proizvedene električne energije. Proizvođač ima mogućnost da prilikom prodaje proizvedene električne energije, izdate garancije porijekla prenese na kupca ili da ih proda na tržištu, nezavisno od električne energije za koju su izdate. Izuzetak od tog pravila su povlašćeni proizvođači koji su u obavezi da sve garancije porijekla prenesu na operatora tržišta zajedno sa otkupljenom energijom.

Izdavanje, prenošenje i povlačenje garancija porijekla uređeno je Zakonom i Uredbom o načinu izdavanja, prenošenja i povlačenja garancija porijekla energije proizvedene iz obnovljivih izvora energije i visokoefikasne kogeneracije.

Proizvođači električne energije iz obnovljivih izvora i visokoefikasne kogeneracije mogu od RAE zatražiti izdavanje garancija za svaki MWh električne energije najkasnije šest mjeseci od poslednjeg dana perioda proizvodnje električne energije za koju se zahtjeva izdavanje, odnosno do 15. marta tekuće godine za proizvodnju iz prethodne godine. Garancije porijekla, proizvođači mogu prodati zajedno ili odvojeno od električne energije što predstavlja dodatni stimulans proizvođačima električne energije iz obnovljivih izvora i visokoefikasne kogeneracije.

Snabdjevač električne energije je, u skladu sa Zakonom, u obavezi da bar jednom godišnje, na računu ili promotivnom materijalu, krajnjim kupcima učini dostupnim podatke o udjelu obnovljivih izvora u ukupnoj količini električne energije koju im je isporučio. U svrhu dokazivanja porijekla isporučene električne energije iz obnovljivih izvora koriste se garancije porijekla koje se nakon toga povlače, odnosno prestaju da važe.

Podaci o izdatim i povučenim garancijama porijekla upisuju se u registar garancija porijekla, koji u skladu sa Pravilima o sadržaju i vođenju registra garancija porijekla, vodi RAE. Do kraja 2017. godine, u registar garancija porijekla evidentirano je 10 korisnika, od kojih su šest proizvođači električne energije iz obnovljivih izvora, tri korisnika su snabdjevači, odnosno samosnabdjevači i COTEE kao operator tržišta.

U 2017. godini, korisnički račun u registru garancija porijekla otvorilo je DOO Krnovo Green Energy Podgorica za vjetroelektranu Krnovo, dok su DOO Igma Energy Podgorica i DOO Kronor

Podgorica dopunile svoje korisničke račune sa malim hidroelektranama Piševska rijeka i Babino polje, respektivno.

U Tabeli 20 prikazan je izvod iz Registra garancija porijekla koji sadrži podatke o imaoocima garancija porijekla i postrojenjima u kojima se proizvodi električna energija za koju se izdaju garancije porijekla.

Tabela 20. Izvod iz Registra garancija porijekla, sa podacima o imaoocima garancija i postrojenjima

REGISTAR GARANCIJA PORIJEKLA - PODACI O POSTROJENJIMA				
R.b.	Naziv i sjedište imaooca garancije porijekla	Naziv i lokacija postrojenja	Vrsta postrojenja utvrđena propisom	Osnovni tehničko-tehnološki podaci
1.	Hydroenergija Montenegro, Berane	mHE Jezerštica, Berane	0.1.1.2	protočna mHE
		mHE Bistrica, Berane	0.2.1	protočna mHE
		mHE Orah, Berane	0.1.1.2	protočna mHE
		mHE Rmuš, Berane	0.1.1.2	protočna mHE
		mHE Spaljevići 1, Berane	0.1.1.2	protočna mHE
		mHE Šekular, Berane	0.2.1	protočna mHE
2.	Synergy, Podgorica	mHE Vrelo, Bijelo polje	0.1.1.2	protočna mHE
3.	Igma Energy, Andrijevica	mHE Bradavec, Andrijevica	0.1.1.2	protočna mHE
		mHE Piševska rijeka, Andrijevica	0.2.1	protočna mHE
4.	Kronor, Podgorica	mHE Jara, Plav	0.2.1	protočna mHE
		mHE Babino Polje, Plav	0.2.1	protočna mHE
5.	Krnovo Green Energy, Podgorica	VE Krnovo, Nikšić	0.3.2	vjetroelektrana

RAE je tokom 2017. godine, izdavala garancije porijekla na zahtjev povlašćenih proizvođača električne energije, dok ostali proizvođači električne energije iz obnovljivih izvora nijesu iskoristili svoje pravo.

Izdato je 84.295 garancija porijekla koje su povlašćeni proizvođači prenijeli na COTEE, a koje su dalje prenešene na snabdjevače koji su preuzeli električnu energiju proizvedenu od strane povlašćenih proizvođača.

5.3.7. Podsticanje proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora energije i kogeneracije

Korišćenje obnovljivih izvora električne energije i visokoefikasne kogeneracije podstiče se mjerama u skladu sa Zakonom kojim je propisano da podsticajne mjere predstavljaju obavezni otkup proizvedene električne energije, podsticajne cijene po kojima se ta energija otkupljuje, period važenja obaveznog otkupa električne energije, oslobađanje od plaćanja usluge balansiranja sistema, prvenstvo pri preuzimanju proizvedene električne energije u sistem.

U skladu sa Zakonom i podzakonskim aktima, RAE je izdavala rješenja o sticanju privremenog statusa povlašćenog proizvođača električne energije budućim proizvođačima električne energije iz obnovljivih izvora i visokoefikasne kogeneracije za postrojenja koja će, kada ispune sve uslove u skladu sa regulativom, dobiti status povlašćenog proizvođača. Po završetku izgradnje postrojenja i utvrđivanja ispunjenja svih zakonskih uslova, RAE izdaje rješenja o sticanju statusa povlašćenog proizvođača električne energije na vremenski period od 12 godina.

U Tabeli 21 prikazani su proizvođači i pripadajući proizvodni objekti, kojima su izdata rješenja o utvrđivanju privremenog statusa povlašćenog proizvođača tokom 2017. godine:

Tabela 21. Proizvođači koji imaju privremeni status povlašćenih proizvođača i njihovi proizvodni objekti

PRIVREMENI POVLAŠĆENI PROIZVOĐAČI			
R.b.	Naziv i sjedište proizvođača	Naziv i lokacija postrojenja	Datum dobijanja privremenog statusa
HIDROELEKTRANE			
1.	Small Hydro Power Plant Mojanska, Andrijevica	mHE "Mojanska 1", Andrijevica	16.02.2017
2.		mHE "Mojanska 2", Andrijevica	16.02.2017
3.		mHE "Mojanska 3", Andrijevica	16.02.2017
4.	Small Hydro Power Plant Kutska, Andrijevica	mHE "Kutska 1", Andrijevica	16.02.2017
5.		mHE "Kutska 2", Andrijevica	16.02.2017
6.	Normal Company Podgorica	mHe "Meteh", Plav	06.04.2017
7.	Nord Energy, Andrijevica	mHE "Šeremet potok", Andrijevica	29.09.2017
8.	Rudi Energy, Berane	mHE "Vinicka"	12.10.2017
SOLARNE ELEKTRANE			
9.	Eco Solar System, Podgorica	SE "DG", Danilovgrad	16.02.2017
10.	Bar Kod, Podgorica	SE "Bar Kod", Danilovgrad	06.04.2017
11.	Invicta, Podgorica	SE "Invicta", Danilovgrad	08.06.2017
VJETROELEKTRANE			
12.	Možura Wind Park, Podgorica	VE "Možura"	29.09.2017

U Tabeli 22 prikazani su proizvođači i pripadajući proizvodni objekti koji su 2017. godini posjedovali status povlašćenog proizvođača.

Tabela 22. Proizvođači koji imaju status povlašćenih proizvođača i njihovi proizvodni objekti

POVLAŠĆENI PROIZVOĐAČI			
R.b.	Naziv i sjedište proizvođača	Naziv i lokacija postrojenja	Datum izdavanja statusa
1	Hidroenergija Montenegro, Berane	mHE Jezerštica, Berane	28.11.2013
		mHE Bistrica, Berane	19.05.2015
		mHE Orah, Berane	19.05.2015
		mHE Rmuš, Berane	19.05.2015
		mHE Spaljevići 1, Berane	19.05.2015
		mHE Šekular, Berane	12.04.2016
2	Synergy, Podgorica	mHE Vrelo, Bijelo Polje	10.07.2015
3	Igma Energy, Andrijevica	mHE Bradavec, Andrijevica	09.11.2015
		mHE Piševska rijeka, Andrijevica	22.06.2017
4	Kronor, Podgorica	mHE Jara, Plav	24.11.2016
		mHE Babino polje, Plav	02.11.2017
5	Krnovo Green Energy, Podgorica	VE Krnovo, Nikšić	02.11.2017

U 2017. godini su tri proizvođača električne energije iz obnovljivih izvora stekli status povlašćenog proizvođača za nove proizvodne objekte, a to su Krnovo Green Energy za VE Krnovo, Igma Energy za mHE Piševska rijeka i Kronor za mHE Babino polje. Tokom 2017. godine, obustavljen je jedan postupak za sticanje privremenog statusa povlašćenog proizvođača, i to za Kol Energy za mHE Raštak, koji je povukao Zahtjev za dobijanje privremenog statusa povlašćenog proizvođača, jer nije uspio da otkloni nedostatke.

Svu električnu energiju koju proizvedu povlašćeni proizvođači u svojim objektima otkupljuje COTEE po podsticajnim cijenama na osnovu sklopljenih ugovora o otkupu električne energije. U 2017. godini je pet povlašćenih proizvođača za 12 proizvodnih objekata imalo sklopljen ugovor o otkupu proizvedene električne energije sa COTEE.

Snabdjevači i samosnabdjevači su u obavezi da preuzimaju električnu energiju proizvedenu od strane povlašćenih proizvođača i sredstva prikupljena po ovom osnovu od krajnjih kupaca prenesu u skladu sa Zakonom.

U Tabeli 23 prikazane su količine električne energije koju je COTEE otkupio od povlašćenih proizvođača u periodu od 2014 do 2017. godine.

Tabela 23. Električna energija otkupljena od povlašćenih proizvođača u periodu 2014 – 2017. godina

Otkupljena količina električne energije proizvedena od strane povlašćenih proizvođača							
Povlašćeni proizvođač	Proizvodni objekat	2014 [kWh]	2015 [kWh]	2016 [kWh]	2017 [kWh]	2014 - 2017 [kWh]	
Hydroenergija Montenegro	mHE Jezerštica	1.171.455	1.183.155	1.481.655	406.823	4.243.088	73.255.970
	mHE Rmuš		710.104	1.928.763	1.512.085	4.150.952	
	mHE Spaljevići		825.058	2.478.097	1.649.795	4.952.950	
	mHE Bistrica		5.003.532	22.184.991	14.693.235	41.881.758	
	mHE Orah		1.577.266	4.672.624	3.557.363	9.807.253	
	mHE Šekular			3.536.326	4.683.643	8.219.969	
Igma Energy	mHE Bradavec		336.435	3.209.475	2.896.788	6.442.698	7.174.755
	mHE Piševska rijeka				732.057	732.057	
Synergy	mHE Vrelo		847.722	3.117.450	2.479.354	6.444.526	6.444.526
Kronor	mHE Jara			1.076.180	12.693.625	13.769.805	14.958.517
	mHE Babino polje				1.188.712	1.188.712	
Krnovo Green Energy	VE Krnovo				37.981.318	37.981.318	37.981.318
UKUPNO		1.171.455	10.483.272	43.685.561	84.474.798	139.815.086	139.815.086

Kao što se vidi iz Tabele 23, u 2017. godini je došlo do povećanja količine otkupljene električne energije, u najvećoj mjeri usljed ulaska vjetroelektrane Krnovo u pogon.

U svrhu otkupa preuzete električne energije od povlašćenih proizvođača, COTEE je u 2017. godini utrošio 7.747.019 €. Iznosi sredstava utrošenih u ovu svrhu u periodu 2014 – 2017. godina dati su u Tabeli 24.

Tabela 24. Sredstva utrošena za otkup električne energije od povlašćenih proizvođača (2014–2017. godina)

Sredstva utrošena za otkup električne energije od povlašćenih proizvođača										
Povlašćeni proizvođač	2014		2015		2016		2017		2014 - 2017	
	[€]	[%]	[€]	[%]	[€]	[%]	[€]	[%]	[€]	[%]
Hidroenergija Montenegro	122.300	100,00	894.886	87,86	3.200.775	80,91	2.350.490	30,34	6.568.451	51,14
Igma Energy			35.124	3,45	340.108	8,60	382.762	4,94	757.994	5,90
Synergy			88.502	8,69	330.356	8,35	262.192	3,38	681.050	5,30
Kronor					84.717	2,14	1.105.368	14,27	1.190.085	9,27
Krnovo Green Energy							3.646.207	47,07	3.646.207	28,39
UKUPNO	122.300		1.018.512		3.955.956		7.747.019		12.843.786	

5.3.8. Energetska efikasnost u sektoru električne energije

Na osnovu Zakona, RAE ima obavezu da prati i analizira aktivnosti i mjere koje energetski subjekti preduzimaju na poboljšanje energetske efikasnosti.

Energetska efikasnost kod mrežnih djelatnosti između ostalog podrazumijeva smanjenje tehničkih gubitaka u prenosnom i distributivnom sistemu.

Odobranjem desetogodišnjih planova razvoja prenosnog i distributivnog sistema, odnosno trogodišnjih investicionih planova omogućeno je da operatori sistema ulaganjima u postojeću i izgradnju nove infrastrukture utiču na gubitke u prenosnom i distributivnom sistemu.

Prema podacima o ostvarenju gubitaka u prenosnom i distributivnom sistemu od početka regulacije sektora, odnosno od 2007. do 2017. godine, evidentno je da se gubici smanjuju, što je posebno izraženo u distributivnom sistemu, gdje su gubici sa 22,76% koliko su iznosili u 2007. godini svedeni na 14,96% u 2017. godini. Podaci o ostvarenim gubicima u prenosu i distribuciji su prikazani u poglavlju 2.2.4 ovog izvještaja.

Iako snabdjevači električne energije daju savjete o efikasnom korištenju energije putem svojih komunikacionih kanala prema krajnjim kupcima (sadašnjim i budućim), potrebno je u individualnoj komunikaciji osigurati da snabdjevači električne energije daju više podataka vezanih uz potrošnju električne energije, koji bi omogućili krajnjim kupcima uštede, promjenu ponašanja ili donošenje odluka o kupovini energetski efikasnih uređaja.

U smislu aspekata upravljanja potrošnjom, potrebno je preduzeti odgovarajuće aktivnosti uvođenjem ekonomskih signala, kako bi se omogućilo krajnjim kupcima da dobiju jednostavan pristup svojim podacima o potrošnji električne energije u dovoljno kratkim vremenskim intervalima i kako bi na taj način upravljali svojom potrošnjom s ciljem ušteda ili dodatnog prihoda.

5.3.9. Organizovano tržište električne energije – Berza

U cilju daljeg razvoja konkurentnog i transparentnog tržišta električne energije i njegovog integrisanja u jedinstveno tržište električne energije EU, polovinom 2017. godine osnovana je crnogorska berza električne energije pod nazivom Berza električne energije DOO Podgorica (BELEN). Osnivači BELEN su EPCG, CGES i COTEE. Detaljnije funkcionisanje berze električne energije i uloge RAE u odnosu na isto je potrebno definisati zakonskim okvirom, vodeći računa o EU modelu tržišta električne energije i odredbama odgovarajuće EU legislative.

KOMENTAR:

Put ka stvaranju organizovanog, otvorenog i konkurentnog tržišta električne energije u Crnoj Gori započeo je reformom organizacije i načina funkcionisanja energetskog sektora, u skladu sa direktivama o unutrašnjem tržištu električne energije i drugim energetskim propisima EU, odnosno stvaranjem odgovarajućeg pravno-regulatornog okvira. Izdvajanjem mrežnih operatora, operatora prenosa i operatora distribucije, iz vertikalno integrisanog subjekta, kao i formiranjem operatora tržišta, stvoreni su osnovni preduslovi za razvoj tržišta električne energije u Crnoj Gori.

Na maloprodajnom tržištu električne energije prisutno je pet licenciranih snabdjevača i jedan samosnabdjevač, od kojih su u 2017. godini bili aktivni dva, jedan snabdjevač i jedan samosnabdjevač. U ranim fazama otvaranja tržišta, odnosno periodima edukacije kupaca o mogućnostima koje su im na raspolaganju, prednost aktivnog snabdjevača – EPCG je višegodišnja okrenutost kupaca ovom snabdjevaču.

RAE je tokom 2017. godine, izdavala garancije porijekla na zahtjev povlašćenih proizvođača električne energije i iste evidentirala u registru. Kako bi se omogućila razmjena garancija porijekla između korisnika iz različitih država, Agencija planira da izvrši nabavku registra koji zadovoljava međunarodno priznate standarde.

COTEE već četvrtu godinu otkupljuje električnu energiju proizvedenu od strane povlašćenih proizvođača. Iznosi sredstava iskorišćenih za otkup se povećavaju prateći tempo puštanja u pogon proizvodnih objekata. U 2017. godini povećanje je u najvećoj mjeri izazvano ulaskom u pogon vjetroelektrane Krново.

6. AKTIVNOSTI AGENCIJE U PRIMJENI ZAKONA O ENERGETICI

6. AKTIVNOSTI AGENCIJE U PRIMJENI ZAKONA O ENERGETICI

6.1. Normativna aktivnost

Donošenje normativnih akata koja sama utvrđuje, kao i davanje saglasnosti na akta koja u skladu sa Zakonom pripremaju i dostavljaju energetske subjekti, predstavlja osnovu normativne djelatnosti RAE.

RAE je u 2017. godini donijela više normativnih akata u sektoru električne energije čime je u potpunosti ispunila obaveze utvrđene Zakonom, i to:

- Pravila za korekcije cijena i naknada ("Službeni list CG", br. 13/17 i 46/17);
- Pravila o čuvanju povjerljivosti komercijalno osjetljivih informacija koje koriste operatori sistema ("Službeni list CG", broj 28/17);
- Pravila za rješavanje sporova putem arbitraže ("Službeni list CG", broj 42/17)
- Odluku o utvrđivanju liste arbitara ("Službeni list CG", broj 50/17), i
- Pravila o minimumu kvaliteta isporuke i snabdijevanja električnom energijom ("Službeni list CG", broj 50/17).

RAE je odobrila sljedeće akte energetskih subjekata:

- Metodologiju za utvrđivanje naknada za priključenje na distributivni sistem električne energije ("Službeni list CG", br. 7/17, 44/17 i 78/17);
- Pravila mjerenja u distributivnom sistemu električne energije ("Službeni list CG", broj 7/17);
- Metodologiju za obračun i naplatu neovlašćeno preuzete električne energije ("Službeni list CG", broj 7/17);
- Pravila za funkcionisanje distributivnog sistema električne energije ("Službeni list CG", broj 15/17);
- Pravila za sprovođenje postupka otkrivanja, utvrđivanja i sprječavanja neovlašćenog korišćenja električne energije ("Službeni list CG", broj 15/17);
- Program mjera za primjenu nediskriminatorskih uslova za pristup distributivnom sistemu električne energije ("Službeni list CG", broj 38/17);
- Tržišna pravila ("Službeni list CG", broj 44/17);
- Pravila za rad balansnog tržišta električne energije ("Službeni list CG", broj 44/17);
- Pravila o primjeni transparentne procedure upravljanja zagušenjima i alokacijom prekograničnih kapaciteta za prenos električne energije ("Službeni list CG", broj 54/17);
- Pravila za funkcionisanje prenosnog sistema električne energije ("Službeni list CG", br. 80/17 i 90/17);
- Odluku o određivanju naknada za priključenje na distributivni sistem električne energije ("Službeni list CG", broj 90/17).

6.2. Program mjera za primjenu nediskriminatorskih uslova za pristup distributivnom sistemu električne energije

Zakonom je propisano da je ODS dužan da utvrdi i dostavi RAE na odobravanje Program mjera za primjenu nediskriminatorskih uslova za pristup distributivnom sistemu električne energije.

RAE je u junu 2017. godine odobrila Program mjera za primjenu nediskriminatorskih uslova za pristup distributivnom sistemu električne energije, koji je CEDIS dostavio na odobravanje.

U postupku razmatranja dostavljenog akta zaključeno je da se dosljednom primjenom ovako utvrđenog programa može ostvariti svrha njegovog donošenja, da isti sadrži mjere koje CEDIS treba da primjenjuje kako bi se, u skladu sa zakonom, obezbijedila njegova nezavisnost kao ODS.

Realizacija programa treba da bude dodatna sigurnost za sprječavanje svakog oblika diskriminatornosti, odnosno garancija za jednak tretman svih korisnika u pogledu mogućnosti korišćenja sistema, kao i budućih korisnika u odnosu na pristup sistemu. Program, u skladu sa Zakonom, sadrži i način praćenja utvrđenih mjera, kao i način imenovanja i prava i obaveze ovlašćenog lica za praćenje realizacije programa.

U istom cilju, kako je Zakonom propisano da je ODS dužan da imenuje ovlašćeno lice za praćenje realizacije programa mjera primjene nediskriminatorskih uslova za pristup sistemu, koje je u izvršenju tih poslova nezavisno i ima pristup svim potrebnim informacijama operatora i drugog povezanog subjekta, RAE je u julu 2017. godine odobrila CEDIS da imenuje ovlašćeno lice za praćenje realizacije programa - diplomiranog pravnika zaposlenog u tom društvu, koji ima dugogodišnje radno iskustvo u društvu na svim pravnim poslovima vezanim za distribuciju.

6.3. Izmjene Zakona

U julu 2017. godine ("Službeni list CG" broj 51/17) donijet je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o energetici, kojim je izvršeno preciziranje određenih nadležnosti RAE.

Izvršenim izmjenama su precizirana i ovlašćenja RAE, u skladu sa evropskom regulativom i potvrđenim međunarodnim ugovorima, u pogledu utvrđivanja RDP energetskih subjekata i podsticaja za privlačenje investicija u energetski sektor - obezbjeđivanjem povrata na sredstva na vrijednost investicija u toku i planiranih investicija, kao i izmjenama kojima su definisane vrste podsticaja. Navedenim izmjenama su jasno ograničena diskreciona prava RAE za utvrđivanje podsticaja. Navedena vrsta podsticaja je sadržana u odredbama Regulative broj 714/2009 Evropskog parlamenta i Savjeta i prihvaćena kroz odredbe Zakona o prekograničnoj razmjeni električne energije i prirodnog gasa („Službeni list Crne Gore“ broj 42/2016). Ista vrsta podsticaja je sadržana u Regulativi (EU) broj 347/2013 Evropskog parlamenta i Savjeta, čiji je postupak implementacije u navedeni zakon u toku.

KOMENTAR:

RAE je u 2017. godini donijela više normativnih akata u sektoru električne energije čime je u potpunosti ispunila obaveze utvrđene Zakonom. U junu 2017. godine RAE je odobrila Program mjera za primjenu nediskriminatorskih uslova za pristup distributivnom sistemu električne energije, a u julu je CEDIS odobreno da imenuje ovlašćeno lice za praćenje realizacije programa.

**7. SARADNJA AGENCIJE SA DRŽAVNIM ORGANIMA,
REGULATORNIM TIJELIMA IZ OKRUŽENJA I
MEĐUNARODNIM INSTITUCIJAMA**

7. SARADNJA AGENCIJE SA DRŽAVNIM ORGANIMA, REGULATORNIM TIJELIMA IZ OKRUŽENJA I MEĐUNARODNIM INSTITUCIJAMA

7.1. Međunarodna saradnja

Obezbeđivanje sigurnog i konkurentnog tržišta, kao i poboljšanje kvaliteta snabdijevanja električnom energijom i gasom je suština i cilj Trećeg paketa energetskih propisa koji se primjenjuju u EU i Energetskoj zajednici, pa se na nivou svih institucija u Crnoj Gori koje su zadužene za oblast energetike u kontinuitetu prate dešavanja i realizuju obaveze koje slijede iz međunarodnog i nacionalnog zakonodavstva.

U cilju realizacije utvrđenih regulatornih ciljeva i razvoja usklađenog regulatornog okvira, RAE saraduje sa evropskim institucijama i regulatorima iz Energetске zajednice i EU. Svoja iskustva u radu RAE je u posmatranom periodu razmjenjivala na bilateralnim sastancima sa kolegama iz italijanskog, mađarskog i bugarskog regulatora, a kao rezultat konstruktivne saradnje zaključena su dva sporazuma o saradnji, i to sa italijanskim i bugarskim regulatorom.

Pored bilateralnih i multilateralnih sastanaka, saradnja se u kontinuitetu odvija kroz rad u međunarodnim institucijama čiji je član RAE, i posjećivanjem skupova na kojima se razmjenjuju iskustva regulatora, energetskih kompanija, učesnika na tržištu i, uopšte, razvoja pravnog okvira na evropskom nivou i šire.

Osim potpisivanja sporazuma o saradnji, RAE se u posmatranom periodu uključila u inicijativu italijanskog regulatora da se u periodu od 12 mjeseci održe radionice sa predstavnicima italijanskog, srbijanskog i albanskog regulatora na kojima bi se razmijenila znanja u vezi sa spajanjem tržišta električne energije ove četiri zemlje. Preliminarni sastanak je održan u maju 2017. godine na kojem su dogovoreni početni koraci o daljem radu, dok je prva radionica održana januara tekuće godine.

RAE je članica Energetске zajednice (Energy Community - EC) i Asocijacije mediteranskih regulatora za električnu energiju i gas (Association of the Mediterranean Energy Regulators - MEDREG), kao i posmatrač u Savjetu Evropskih energetskih regulatora (Council of European Energy Regulators - CEER) i Asocijaciji akreditacionih tijela (Association of Issuing Bodies - AIB).

7.2. Prijem RAE u Agenciju za saradnju energetskih regulatora (ACER)

U okviru angažovanja na međunarodnom planu, važno je istaći prihvatanje aplikacije i imenovanje RAE kao posmatrača u Agenciji za saradnju energetskih regulatora (Agency for the Cooperation of Energy Regulators - ACER). ACER je tijelo koje je osnovano Uredbom (EZ) broj 715/2009 Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. jula 2009. godine, sa ciljem da pomaže regulatorima EU u izvršavanju regulatornih zadataka i po potrebi da koordinira njihovo djelovanje. Status posmatrača mogu da dobiju države koje nijesu članice EU, ali koje su zadovoljile visoke kriterijume postavljene od strane Energetске zajednice i Evropske komisije.

Do sada je RAE jedini regulator u Energetskoj zajednici koji je prvo dobio pozitivno mišljenje, odnosno preporuku ove zajednice, a potom i pozitivno mišljenje i poziv od ACER za potpisivanje Sporazuma o saradnji čime je omogućeno učestvovanje u radu dvije od tri radne grupe.

Uključivanje regulatora u rad ove institucije je od izuzetnog značaja ne samo za RAE već i Crnu Goru, jer je ovim činom potvrđeno da je razvoj energetike i funkcionisanje sektora na nacionalnom nivou ocijenjen od inostranih institucija kao izuzetno napredan u odnosu na ostale države u regionu, te da zadovoljava visoke kriterijume postavljene aktuelnom evropskom regulativom, tj. Trećim energetskim paketom.

7.3. Energetska zajednica

Potpisivanjem Sporazuma o formiranju Energetске zajednice, Crna Gora se obavezala da realizuje ciljeve ove zajednice, a to su uspostavljanje stabilnog jedinstvenog tržišnog okvira za trgovinu električnom energijom i gasom, povećanje sigurnog snabdijevanja svih kupaca električne energije i

gasa, i razvoj konkurentnog tržišta energije. Ovi ciljevi se u kontinuitetu postižu već duže od jedne decenije kroz postepeno preuzimanje pravne tekovine, odnosno *acquis-a* EU, u oblastima električne energije, zaštite životne sredine, konkurencije, obnovljivih izvora električne energije, u domaće zakonodavstvo.

Doprinos RAE u radu institucija Energetske zajednice, a zatim i u transponovanju pravnih tekovina EU u domaću legislativu, je bio značajan u posmatranom periodu. RAE je dala doprinos u radu Regulatornog odbora, kroz predsjedavanje člana Odbora Agencije u tri mandata ovom institucijom Energetske zajednice. Ovaj odbor na nivou zemalja članica Zajednice, stvara harmonizovan pravni okvir za učesnike tržišta električne energije i gasa cijelog regiona, sa ciljem uspostavljanja konkurentnog tržišta, zaštite potrošača i privlačenja investiranja. Svoj cilj Regulatorni odbor postiže kroz aktivnosti stalnih radnih grupa i privremeno formiranih grupa, u čijem radu učestvuju predstavnici regulatora.

Pored stalnih obaveza koje proizilaze iz Sporazuma o formiranju Energetske zajednice, RAE je uključena i u ispunjavanje obaveza koje proizilaze iz tzv. Berlinske inicijative, čijom realizacijom koordinira Sekretarijat Energetske zajednice, a koju su potpisali ministri Zapadnog Balkana. Obaveze koje je Crna Gora prihvatila potpisivanjem Inicijative su ubrzano povezivanje tržišta zemalja Zapadnog Balkana između sebe i sa susjednim EU zemljama, sa utvrđenim rokovima do kraja 2018. godine za povezivanje tržišta sa najmanje jednom susjednom državom, i do sredine 2019. godine za razvoj i implementaciju prekograničnog balansiranja. Kao razrada realizacije ciljeva ove inicijative formirana su dva upravna komiteta čiji su predstavnici i regulatori, a komiteti su tokom 2017. godine održali sastanke na kojima su definisani dalji koraci ka realizaciji dogovorenih zadataka.

Ozbiljnost preuzetih obaveza prihvatanjem Berlinske inicijative je dovela do tijesne saradnje RAE sa resornim ministarstvom i energetskim subjektima kako bi realizovali obaveze svako iz svog domena nadležnosti, a zajedno su dostavljane ažurirane informacije Energetskoj zajednici na dvomjesečnom nivou.

Kao i svake godine, i u 2017. godini, Direktor Sekretarijata Energetske zajednice je Odboru za ekonomiju, finansije i budžet Skupštine Crne Gore iznio zaključke godišnjeg Izveštaja o implementaciji Sporazuma, u dijelu koji se odnose na energetski sektor Crne Gore.

7.4. Učešće u ostalim asocijacijama

Pored Energetske zajednice, a od skora i ACER, RAE prati i uključena je u rad i ostalih asocijacija čiji je član ili posmatrač. U radu Asocijacije mediteranskih energetskih regulatora, RAE je bila uključena kroz praćenje zaključaka Generalne skupštine i aktivnosti unutar radnih grupa. Nadalje, RAE je, u svojstvu posmatrača, uključena u rad Savjeta Evropskih energetskih regulatora, u mjeri u kojoj je potrebno da bude u toku sa dešavanjima na nivou EU.

7.5. Saradnja i podrška od strane međunarodnih organizacija

RAE je sa Agencijom za internacionalni razvoj (US Agency for International Development - USAID) i Nacionalnom asocijacijom regulatornih tijela (National Association of Regulatory Utility Commissioners - NARUC) ostvarila saradnju sa ciljem da se upozna sa alatima za poređenje cijena električne energije i ostvarivanje komunikacije sa krajnjim potrošačima koje su razvile ove institucije. Na radionici je regulatorima iz okruženja prikazano kako efikasnije informisati javnost o energetskom sektoru i cijenama električne energije, posebno ključnim aspektima vezanim za otvaranje tržišta električne energije.

U posmatranom periodu RAE je dobila podršku od Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj (European Bank for Reconstruction and Development – EBRD), u cilju pružanja podrške u sprovođenju podsticajne regulacije zasnovane na učinku za kompanije za prenos i distribuciju. Podrška se ogledala u analizi najboljih međunarodnih praksi i davanju preporuke za Crnu Goru u vezi potencijalnih podsticajnih faktora, tehnika za određivanje ciljeva, praćenje ciljeva i metodologije za utvrđivanje nivoa finansijskih podsticaja.

7.6. Evropske integracije

U radnim grupama za pripremu pregovora o pristupanju Crne Gore EU za oblast pravnih tekovina koje se odnose na pregovaračka poglavlja: Poglavlje 8 – Konkurencija, Poglavlje 15 – Energetika, Poglavlje 21 – Trans-evropske mreže i Poglavlje 28 – Zaštita potrošača i zdravlja, RAE je pratila aktivnosti iz svog djelokruga nadležnosti.

U toku 2017. godine, RAE je aktivno učestvovala u radu grupe zadužene za oblast energetike, koja je imala zadatak da izradi Prilog izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore u periodu 01.10.2016 – 30.09.2017. godine i 01.10 – 31.11.2017. godine. Osim ovih aktivnosti, tokom četvrtog kvartala 2017. godine u okviru iste grupe dopunjena je Pregovaračka pozicija u koju su unijeti podzakonski akti izradjeni nakon stupanja na snagu novog Zakona, i istaknute buduće aktivnosti na ovom polju.

KOMENTAR:

Izuzetan uspjeh koji se odnosi na međunarodne aktivnosti u 2017. godini je svakako prihvatanje aplikacije i imenovanje RAE kao posmatrača u Agenciji za saradnju energetskih regulatora (Agency for the Cooperation of Energy Regulators - ACER). Uključivanje u rad ove institucije je priznanje ispunjenosti zadataka ne samo regulatora već i ostalih energetskih institucija Crne Gore, jer je ovim činom potvrđeno da je razvoj energetike i funkcionisanje sektora na nacionalnom nivou ocijenjeno od inostranih institucija kao izuzetno napredno u odnosu na ostale države u regionu, te da zadovoljava visoke kriterijume postavljene aktuelnom evropskom regulativom, tj. Trećim energetskim paketom.

Ovakvo priznanje je svakako rezultat konstantnih aktivnosti RAE u svim međunarodnim organizacijama, posebno intenzivan rad u okviru Energetske zajednice na praćenju pripreme adaptiranih verzija uredbi i direktiva koje se transponuju u nacionalno zakonodavstvo.

Stalna uključenost RAE u dešavanja na evropskom energetskom polju je uslov za kreiranje regulatornog okvira u Crnoj Gori koji je usklađen sa obavezama koje proističu iz Sporazuma o formiranju Energetske zajednice ali i sa obavezama koje se moraju ispuniti u okviru pregovora o pristupanju Crne Gore EU, što je jedan od ciljeva regulatora.

Broj: 18/2760-3

Podgorica, 24. jul 2018. godine

Predsjednik Odbora

Branislav Prelević, s.r.